

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО
ФАКУЛЬТЕТ ФІЛОЛОГІЇ Й ЖУРНАЛІСТИКИ
ІМЕНІ МИХАЙЛА СТЕЛЬМАХА
Кафедра української мови
Кафедра української літератури

МЕТОДИЧНИЙ ПОШУК УЧИТЕЛЯ-СЛОВЕСНИКА

ВИПУСК 9

ВІННИЦЯ
«Твори»
2021

Склад редакційної колегії:

Завальнюк І. Я., доктор філологічних наук, професор;

Віннічук А. П., кандидат філологічних наук, доцент;

Родюк Н. Ю., кандидат філологічних наук, доцент;

Богатько В. В., кандидат філологічних наук, доцент;

Петрович О. Б., кандидат педагогічних наук, асистент (відповідальний за випуск);

Пойда О. А., старший викладач.

Рецензенти:

Семеног Олена Миколаївна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри української мови і літератури Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка;

Тимкова Валентина Андріївна – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української та іноземних мов Вінницького національного аграрного університету.

Рекомендовано

*Навчально-методичною комісією факультету філології й журналістики
імені Михайла Стельмаха*

*Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
(протокол № 7 від 07 червня 2021 р.)*

За зміст публікацій відповідають автори.

Методичний пошук учителя-словесника : зб. наук.-метод. статей студентів і магістрантів. Вип. 9. Вінниця : ТОВ «Твори», 2021. 185 с.

Збірник наукових статей узагальнює результати науково-дослідницької роботи студентів і магістрантів факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха у 2020-2021 н. р. «Методичний пошук учителя-словесника» репрезентує розвідки з актуальних проблем сучасного мовознавства, лінгводидактики, методики навчання української мови і літератури, педагогічного досвіду вчителів-новаторів.

Видання адресоване студентам, магістрантам, аспірантам гуманітарних факультетів закладів вищої освіти, учителям-словесникам, усім, хто цікавиться проблемами методики навчання філологічних дисциплін.

УДК 37:[811.161.2+812.161.2](06)

©Кафедра української мови
Кафедра української літератури
факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського, 2021

ЗМІСТ

Розділ І. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	5
<i>Марина Бевз.</i> Гра як невід’ємна частина освітнього процесу в сучасній школі	5
<i>Іванна Колодій.</i> Педагогічне тестування як одна з форм процесу вимірювання знань учнів	12
<i>Вікторія Кондрашова.</i> Особливості викладання української мови в середній ланці шкіл Південного регіону України (Херсонщина)	16
<i>Марина Курбатова.</i> Дистанційна освіта у старшій школі	21
<i>Валентина Мазарчук.</i> Інноваційні освітні технології у викладанні української мови	26
<i>Ілона Хавруцька.</i> Роль передового досвіду у професійному розвитку педагога	31
<i>Марія Черніцька.</i> Використання методу проєктів на уроках української мови та літератури вчителем-методистом Наталею Борисенко	36
Розділ ІІ. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ	41
<i>Валентина Бануляк.</i> Форми й методи роботи на уроках позакласного читання	41
<i>Олена Бугера.</i> Формування екологічних компетентностей школярів на уроках української літератури	47
<i>Анастасія Бурчак.</i> Нестандартні форми вивчення біографії письменника на уроках української літератури	55
<i>Вікторія Волинець.</i> Літературний вечір – одна з форм масової позакласної роботи в середній ланці	61
<i>Анна Ворона.</i> Особливості вивчення літературно-критичних матеріалів на уроках української літератури	67
<i>Артем Герасимчук.</i> Виховний потенціал поняття «воля» у трактуванні Тараса Шевченка	74
<i>Наталя Главацька.</i> Художня література як форма фундаментування національного менталітету (у методичній парадигмі)	79
<i>Крістіна Головченко.</i> Проєктна діяльність на уроках української літератури в 5-му класі	85
<i>Вікторія Гораш.</i> Антитоталітарний дискурс творчості	92

Павла Загребельного: акценти шкільної інтерпретації	
Юлія Гудзовська. Формування медіаграмотності учнів на уроках української літератури	97
Валерія Загурна. Методика індивідуальної роботи з української літератури з обдарованими учнями в середній ланці ЗЗСО	105
Мар'яна Івацко. Козацькі традиції та їхній виховний потенціал у трактуванні Тараса Шевченка	111
Яна Ільченко. Шляхи залучення учнів до пізнання глибин українського слова на уроках літератури	116
Ірина Карнаух. Використання платформи Quizlet на уроках української літератури	121
Дарія Кислиця. Дидактичний потенціал народного колориту в романі «Люборацькі» Анатолія Свидницького	125
Юлія Майданюк. Етноментальний контекст у вихованні історією (на прикладі роману Пантелеймона Куліша «Чорна рада»)	131
Леся Манько. Дидактична спрямованість образності балади «Лілея» Тараса Шевченка	136
Сергій Міськов. Сприймання та розуміння боротьби за свободу у віршах Тараса Шевченка	141
Ольга Одійчук. Використання презентацій на уроках української літератури у 8 класі	146
Тетяна Пшемиська. Виховний потенціал ліричних, філософських і любовних формул-звернень Лесі Українки	152
Тетяна Самсонюк. Особливості реалізації інклюзивної освіти при вивченні української літератури в середній ланці ЗЗСО	157
Уляна Скрипник. Особливості вивчення образної унікальності модерністської поезії Павла Тичини в школі	162
Оксана Сліпко. Створення дидактичних ігор у WordWall для уроків літератури (на прикладі вивчення поезій Ліни Костенко в 7 класі)	167
Анастасія Сулима. Екзотичний колорит гір у шкільній інтерпретації «Тіней забутих предків» Михайла Коцюбинського	173
Ольга Ткачук. Розвиток творчого потенціалу учнів при вивченні літератури рідного краю (з досвіду роботи вчителя української мови та літератури Погребняка Петра Яковича)	177

Розділ І.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ

МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Марина Бевз

ГРА ЯК НЕВІД'ЄМНА ЧАСТИНА ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В СУЧАСНІЙ ШКОЛІ

Гра є оптимальним засобом усебічного розвитку школяра, що допомагає розширити й поглибити уявлення щодо навколишнього світу, формувати базові якості особистості, задовольняти соціальні й власні потреби дитини [2, с. 17].

Проблеми використання різних науково-методичних підходів, також і ігрових, для забезпечення активізації процесу навчання учнів частково висвітлені в працях Л. А. Байкової [1], О. Г. Литвиненко [4], М. М. Марко [5], Л. В. Мелешко [6], С. Л. Новоселової [7], Н. В. Слюсаренко [9], М. М. Шуть [12].

В умовах сьогодення Концепція «Нової української школи» вимагає перегляду структури програм навчальних дисциплін, оновлення змісту підручників, дидактичних і методичних матеріалів, пошуку нетрадиційних форм і методів організації навчального процесу тощо. Отже, актуалізується проблема використання інноваційних методик навчання, зокрема навчально-ігрових технологій, які дозволяють докорінно змінити методологію, надати нової якості організації та здійсненню освітнього процесу в сучасній школі.

У контексті інтерактивного навчання, яке має проблемно-пошукову природу та спосіб реалізації у вигляді співнавчання, взаємонавчання (колективного, групового, навчання у співпраці), де і учень, і вчитель рівноправні, рівнозначні суб'єкти навчання, розуміють, що вони роблять, рефлексують з приводу того, що вони знають, уміють і здійснюють, яскраво

виявляє свої психолого-педагогічні можливості гра як одна з умов повноцінного розвитку дитини [10, с. 9].

Дидактична гра має ширші цілі, ніж це передбачено власне процесом навчання, зокрема: контроль емоційного стану дитини; надання можливості самовизначення; сприяння в розвитку творчої уяви; набуття навичок співробітництва в соціальному аспекті; отримання змоги висловлювати власні думки. Як зазначає О. Савченко, ігрова модель навчання реалізується за чотири етапи: 1) орієнтація (введення учнів у тему, ознайомлення з правилами гри); 2) підготовка до проведення гри (викладення сценарію гри, визначення ігрових завдань, ролей); 3) основна частина – проведення гри; 4) обговорення [8, с. 21].

Як важливий засіб усебічного розвитку дітей гра пов'язана з різними видами їхньої діяльності, але її використання в освітньому процесі не позбавлене суперечностей, оскільки навчання – це завжди цілеспрямований процес, а гра за своєю природою має невизначений результат. Тому завдання педагога при застосуванні гри полягає в підпорядкуванні її визначеній дидактичній меті.

Головним завданням української мови як навчального предмета у вихованні особистості, як зазначає Л. Джумська, є особистість, яка проявляє активність при застосуванні згорнутих розумових дій у моменти гри та змаганнях на уроці, творчо-рефлексивної роботи [3, с. 11]. Використання навчальних ігор на уроках української мови дає змогу підвищити активність, самостійність і зацікавленість учнів у процесі пізнання, зробити навчальну діяльність особистісно значущою, полегшити процес засвоєння нових знань.

У процесі дослідження цієї теми нами було визначено й обґрунтовано своєрідний чек-лист педагогічних умов, що забезпечують реалізацію ігрових технологій у навчальному процесі й ефективний мовний розвиток школярів середньої ланки засобами дидактичних ігор (див. рис. 1).

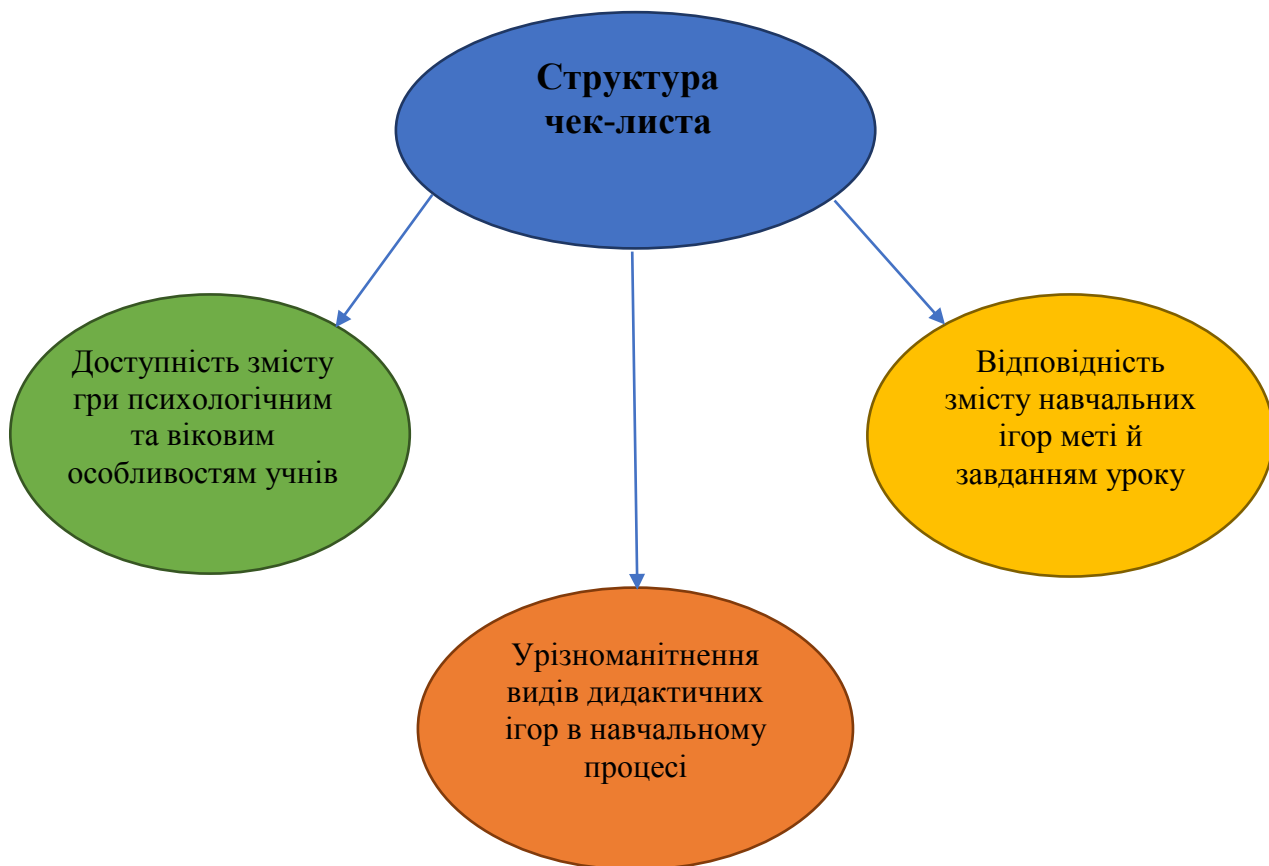

Рис. 1. Педагогічні умови ефективної реалізації ігрових технологій в освіті

Доступність змісту гри психологічним особливостям і віковим можливостям учнів середньої школи – одна з найголовніших умов для створення успішного навчання в процесі організації дидактичних ігор. Ефективна реалізація цієї умови визначає зміст ігор і способи їхньої організації з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей школярів, рівня їхньої підготовленості, зокрема знань, обсягу рівня сформованості вмінь і навичок. Очевидно, що для дітей з нижчим рівнем інтелектуального розвитку дидактичні ігри повинні бути доступними, але зауважимо: якщо гра занадто спрощена, то вона не стимулює активності учнів. Тому одним з головних завдань учителя є передбачити у змісті дидактичних ігор такий рівень складності, що дозволяє спрощувати або ускладнювати зміст гри (навчальне завдання, правила, способи організації гри тощо).

Відповідність змісту навчальних ігор меті й завданням уроку забезпечується через добір таких дидактичних ігор, зміст яких містить

навчальний матеріал, визначений у чинній програмі та підручниках з української мови для відповідного класу. Варто зауважити, що ігри можна використовувати на різних етапах уроку та для різних цілей, які ставить педагог: актуалізація знань школярів, їхнього навчального досвіду; здійснення зв'язку навчання з життям; збудження та підтримання інтересу до вивчення рідної мови; формування на його основі нових понять та уявлень; закріплення й систематизація вивченого матеріалу; перевірка міцності й рівня усвідомленості знань учнів тощо. Доступність дидактичної гри віковим можливостям школярів середньої школи, урізноманітнення її видів у процесі навчання української мови, застосування ігор, які стимулюють розвиток мотиваційної сфери та пізнавальної діяльності, сприяють адаптації дітей до шкільного середовища, дозволяють забезпечити ефективність педагогічної технології дидактичної гри в навчанні української мови учнів середньої ланки.

Урізноманітнення видів дидактичних ігор у навчальному процесі є важливим елементом інновацій, засобом, який забезпечує можливість урахування особливостей навчання. Крім того, організація дидактичних ігор різних видів викликає і підтримує в школярів стійкий інтерес до участі в навчально-ігровій діяльності. На уроках української мови досить успішно можна використовувати ігри на особисту чи командну першість, індивідуальні, парні, групові, предметні ігри та ігри з руховою діяльністю. Широкого застосування набули сьогодні також і комп'ютерні ігри [12]. Їх використання, на нашу думку, не лише розвиває пізнавальну діяльність учнів, але й формує мотиваційне, емоційне та комунікативне середовище. Такий підхід сприяє розвитку логічного та критичного мислення, а також дозволяє скоротити використання часу для виконання того чи того завдання.

Цілком логічною є закономірність, що чим різноманітнішим є спектр ігор, які пропонуються школярам, тим багатшим і глибшим виявляється інтерес. Безперечно, якщо дидактична гра відповідає інтересам дітей, то і виконання навчальних завдань, на які вона спрямована, цікавить учнів.

Отже, ми розробили декілька дидактичних інтерактивних ігор на

платформі «LearningApps.org» для школярів середньої ланки з теми «Іменник як частина мови».

1. «Пазл відмін» (рис. 2).

<https://learningapps.org/display?v=p9gmsqbin21>

Рис. 2. QR-код з посиланням на гру «Пазл відмін»

Подана гра охоплює знання з теми «Відміни іменників» та є доречною для застосування на уроках у 6 класі. Учням пропонуємо низку слів, які потрібно класифікувати згідно з правилами поділу іменників на відміни. Крім того, при правильному виконанні завдання демонструється ілюстрація, розроблена освітнім проектом «Мова – ДНК нації» для глибшого розуміння багатства української мови, її популяризації, розвитку мовленнєвих навичок школярів.

2. «Їдемо до Лондона чи Лондону?» (рис. 3).

<https://learningapps.org/display?v=p6hdnq0gj21>

Рис. 3. QR-код з посиланням на гру «Їдемо до Лондона чи Лондону?»

«Їдемо до Лондона чи Лондону» – інтерактивна гра, спрямована на закріплення знань з проблемної для учнів теми «Особливості відмінювання іменників чоловічого роду в родовому відмінку». Школярам запропоновано слова, які потрібно співвіднести до відповідної групи згідно з їхніми

закінченнями.

Вправа на розподіл слів на відповідні групи передбачає повторення правил щодо згаданого явища, вміння співвідносити певну лексему до її лексико-семантичної або тематичної групи, аналіз визначальних чинників, що зумовлюють відповідну флексію.

3. «ВДПУ: величний чи величне?» (рис. 4).

<https://learningapps.org/display?v=pom30i1wt21>

Рис. 4. QR-код з посиланням на гру «ВДПУ: величний чи величне?»

Визначення роду незмінюваних іменників іншомовного походження та складноскорочених слів є проблемним аспектом у вивченні української мови. Таким чином, метою гри є візуалізація певних об'єктів, за допомогою яких учням удається глибше зрозуміти й усвідомити тенденції визначення роду. Особливо це стосується тих випадків, коли рід визначається за загальною назвою.

Отже, у методиці інтерактивного навчання мови гра є найбільшою цінністю щодо формування особистості школяра, фундаментальним засобом пізнання ним світу. Застосування на уроках української мови пропонуваннях у роботі дидактичних ігор для різних класів середньої школи сприятиме активізації розумової праці учнів, слугуватиме для них джерелом не тільки приємної розваги, а й навчання, гімнастикою розуму та самовдосконалення.

Література

1. Байкова Л. А. Технология игровой деятельности: учеб. пособие. Рязань : РГПУ, 1994. 120 с.

2. Бурова А. Гра – ефективний засіб виховання самостійності дітей дошкільного віку. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2010. № 5. С. 17–27.
3. Джумська Л. В. Урок як показник майстерності вчителя. *Азбука уроку*. Харків : Основа, 2008. С. 5–47.
4. Литвиненко О. Г. Ігрові технології на уроках словесності. *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2011. № 22–24 (серпень). С. 19–21.
5. Марко М. М. Формування готовності майбутніх учителів початкових класів до застосування навчально-ігрових технологій у професійній діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Мукачєво, 2018. 272 с.
6. Мелешко Л. В. Навчальна гра як засіб розвитку комунікативних здібностей учнів на уроках української мови. *Методичний пошук* : зб. наук. праць. Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2014. Вип. 12. Ч. I. С. 150–158.
7. Новоселова С. Л. Классификация детских игр. *Источник*. 1999. № 2. С. 69–74.
8. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи. Київ : Генеза, 1999. 366 с.
9. Слюсаренко Н. В. Ігрова діяльність як засіб активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів. *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2011. № 22–24 (серпень). С. 10–18.
10. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. Київ : А.С.К., 2004. 192 с.
11. Шелехова Г. Використання комп'ютерних технологій на уроках української мови. *Українська мова і література в школі*. 2006. № 8. С. 4–8.
12. Шуть М. М. Гра як фундаментальна технологія виховання людини. *Вихователь-методист*. 2010. № 5. С. 11–16.

Бевз Марина – студентка 3 курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: використання інтерактивних ігор на уроках української мови.

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент Богатько В. В.

Іванна Колодій

ПЕДАГОГІЧНЕ ТЕСТУВАННЯ ЯК ОДНА З ФОРМ ПРОЦЕСУ ВИМІРЮВАННЯ ЗНАНЬ УЧНІВ

В останні десятиліття науковці та педагоги-практики шукають ефективні шляхи підвищення якості навчальних досягнень учнів. На сучасному етапі серед низки запропонованих шляхів важливу роль відіграє використання тестових технологій у педагогічному контролі. Тестовий контроль є відомою та поширеною формою перевірки навчальних досягнень учнів. У його використанні накопичено чималий методичний досвід. У зв'язку із цим більшість учителів упроваджують у шкільну практику роботи тестування.

Актуальність проблеми. Перші наукові праці з теорії тестів з'явилися більше ста років тому, на перетині психології, соціології, педагогіки й інших так званих поведінкових наук. Великий внесок у розвиток тестових технологій зробили зарубіжні педагоги А. Binet, N. E. Gronlund, C. A. Spearman, A. R. Zara, R. W. Wood, R. L. Linn. В Україні над цією проблемою працювали І. Булах, Л. Коваленко, Л. Паращенко, М. Барна, В. Шпильовий, Л. Прокопенко, С. Гриб, А. Кузьмінський, Ю. Триус, Л. Фігурська. Детально та ґрунтовно систему контролю та оцінювання навчальних досягнень досліджували такі вітчизняні науковці: Ю. Бабанський, С. Гончаренко, К. Ігненкамп, В. Оконь, В. Рисс, Б. Ананьєв, І. Зязюн, В. Биков.

Нині оцінити діяльність учня, використовуючи класичну систему оцінки знань, умінь і навичок стає все важче й важче, відповідно вчителі звертаються до тестових технологій [2, с. 102]. Тестування буде доречним на уроках української мови та літератури, адже така технологія відзначається

систематичністю, гарно вписується в загальну структуру уроку при вивченні та закріпленні нового матеріалу, підвищує інтерес до навчання та відповідальність за його результати.

Тестування як термін зустрічається в методичній літературі в значенні використання й проведення тесту, а також сукупності етапів планування, складання й випробування тестів, обробки й інтерпретації результатів їх проведення.

Питання тестології привертало увагу таких педагогів та методистів, як В. Аванесов, І. Булах, Л. Коваленко, І. Коломієць, А. Майорова, С. Ніколаєва.

Педагогічне тестування – це вид педагогічного діагностування, науково обґрунтована форма процесу вимірювання знань учнів, що базується на застосуванні педагогічних тестів.

Для якісного впровадження в шкільну практику тестування як методичної форми обов'язковим є продуманість методів його використання протягом усього навчального року, причому не тільки під час проведення тематичної атестації, а й на уроках вивчення та закріплення нового матеріалу, що буде гарним тренінгом для школярів, призвичаюватиме їх до виконання завдань такого типу. Першорядну роль в ефективному освоєнні учнями тестових технологій відіграє успішне оволодіння ними алгоритмами виконання тестових завдань різних тематичних типів, рівня складності та структури, неодмінне здійснення аналізу результатів тестування, з'ясування типових помилок, яких вони припускаються, та визначення шляхів їх усунення. Тільки такий підхід до впровадження тестових технологій сприятиме якісному освоєнню їх сучасною школою.

Тести – спеціальні завдання, виконання (чи не виконання) яких свідчить про наявність (або відсутність) у школярів певних знань, умінь, навичок.

Упровадження тестів на уроках української мови дозволяє: перевірити результати навчальних досягнень водночас із багатьох тем і розділів програми; об'єктивно оцінити рівень засвоєння навчального матеріалу; створити для всіх учасників тестування рівні умови складання тестів;

стандартизувати й автоматизувати процедуру перевірки результатів; охопити тестуванням велику кількість учнів.

Актуальність упровадження тестів на уроках української мови та літератури покликана також вимогою часу – необхідністю використовувати тестові технології для якісної підготовки школярів до ЗНО.

Що дає використання тестів учителю? Звичайно, об'єктивну оцінку знань, швидку перевірку відповідей, мінімум втрат часу або взагалі відсутність втрат. Якщо кожен учень знатиме, що на уроці його обов'язково оцінюватимуть, то це вже стимулюватиме його готуватися до уроку. Тобто зростає рівень самостійної роботи школярів.

Окрім того, тестування допомагає повністю зняти питання про суб'єктивність оцінки учня. Адже не зважаючи на рекомендовані Міністерством освіти і науки України загальні критерії оцінювання, кожен учитель має своє розуміння принципів об'єктивності та справедливості. Тобто, оцінка педагога має емоційне забарвлення, яке іноді впливає на результат. Тести ж передбачають проведення об'єктивного кількісного зіставлення певної властивості певного учня з певним еталоном.

Використання тестів під час поточного контролю дає змогу вчителю швидко отримати інформацію про рівень знань школярів і в результаті своєчасно скорегувати засвоєння ними навчального матеріалу.

Тематичний тестовий контроль допомагає виявити рівень засвоєння учнями розділу чи теми програми. Проаналізувавши результати такого тестування, учитель має можливість спланувати наступну роботу з предмета: якщо рівень знань школярів посередній, варто додатково опрацювати цю тему, якщо достатній – можна сміливо переходити до вивчення наступної.

Творче використання різнорівневих завдань сприятиме основній меті тестової форми контролю набутих знань – індивідуалізації навчального процесу, виявленню вміння учнів застосовувати набуті знання на практиці, розвитку самостійності та творчих здібностей кожного школяра.

Тестування забезпечує рівні умови під час контролю за формуванням в учнів знань, умінь і навичок, виключає суб'єктивізм в оцінюванні результатів перевірки, допомагає йому одержати інформацію про успішність кожного школяра з метою подальшого оперативного коригування власної діяльності, визначення напрямків удосконалення навчального процесу і т. п. Якщо за результатами тестування регулярно вести облік виконання завдань кожним учнем, то буде створюватися достатньо зрозуміла картина навчальних досягнень окремих школярів і класу в цілому. Можна за результатами тестування (попереднього, тематичного, підсумкового та ін.) будувати матрицю навчальних досягнень учнів. Таким чином, учитель може відслідковувати індивідуальну структуру мовних знань і вмінь дітей, а також власні упущення. Це забезпечить індивідуалізацію навчального процесу для кожного учня [4, с. 32].

Отже, використання тестових технологій на уроках української мови не тільки підвищує їх ефективність, а й дає змогу зробити так, щоб дитина з об'єкта освітнього процесу стала його рівноправним учасником, прямувала до вдосконалення, розвиваючи інтелектуальні та творчі здібності, набувала навичок досліджувати, робити висновки, відтак, самоутверджувалася. А це є важливим фактором, який стимулює потяг до навчання.

Література

1. Аванесов В. С. Композиція тестових завдань. Москва : АДЕПТ, 1998. 217 с.
2. Калмикова Л. Тести досягнень як засіб моніторингу знань, умінь і навичок студентів. *Гуманітарний вісник*. Переяслав-Хмельницький, 2008. Вип. 16.
3. Ляшенко О. І. Тестові технології оцінювання компетентностей учнів: посібник. Київ : Видавничий дім «Сам», 2017. 128 с.
4. Микитюк В. Ще раз про тестування. *Дивослово*. 2009. № 4. 65 с.

Колодій Іванна – студентка 4 курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: різні форми вимірювання знань учнів на уроках української мови.

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент Родюк Н. Ю.

Вікторія Кондрашова

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В СЕРЕДНІЙ ЛАНЦІ ШКІЛ ПІВДЕННОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ (ХЕРСОНЩИНА)

Українська мова в сучасній школі відіграє важливе значення не тільки як предмет освітньої програми, але й головний чинник формування свідомих громадян України починаючи з початкових класів. Проте мовна освіта в загальноосвітніх закладах різних регіонів країни неоднорідна. Беззаперечним фактом залишається використання російської мови та суржику як повсякденної мови тисячі українців, а відтак – і сучасних українських учнів, які зростають в цьому мовленнєвому оточенні. Херсонщина – є однією з таких територій.

На території Херсонської області України переважають саме україномовні школи, але питання використання української мови є наскрізним не лише в освітньому процесі, але й у загальному функціонуванні серед південних жителів.

Актуальність. До проблеми вивчення української мови в школах Херсонщини зверталась мовознавиця Ткаченко Вікторія Іванівна – аспірантка кафедри педагогіки, менеджменту освіти й інноваційної діяльності КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», досліджуючи мовну освіту на півдні України у другій половині XX ст. Тому доцільно розглядати це

16

питання саме у вирі сучасних обставин не тільки в освітній сфері, але, безпосередньо, й у соціокультурній та політичній.

Станом на 2021 рік населення Херсонської області становить близько 1 016 000 українців. Тому вчителям-філологам варто постійно популяризувати вивчення української мови з метою вдосконалення специфічної методологічної системи.

Ми зосередили увагу на виникненні проблеми вивчення української мови саме в середній ланці школи, коли учні вже мають сформоване мовне середовище та виступають його складовою. З погляду на склад лексичного забарвлення, особливостей побудови граматичного та реалізації фонетичного рівнів мови – ми виокремлюємо два джерела знищення цілісної структури сприймання школярами української мови: російська мова та суржик (переважно з російським нахилом).

Російська мова функціонує переважно в міській частині області. Діти при звичаються до неї в умовах соціальних медіаджерел (радіо, телебачення, соціальні мережі і т. д.), але найголовніше – в інституті родини. У таких умовах втрачається ідентифікація та престиж української мови, а відтак – учні не сприймають і не вважають за належне вчити українську.

Функціонування суржику як мовної моделі є загальною проблемою України, але саме в південних регіонах її обсяг набуває визначного масштабу. На відміну від чистої російської мови, суржик переважає саме в сільській місцевості.

Наявність цих двох чинників, спричиняє ряд проблемних питань у методиці вивчення української мови: збайдужіле ставлення до виконання робіт з української мови, численні орфографічні помилки, відсутність зацікавлення у вивченні мови крізь призму вікових особливостей учнів середнього шкільного віку.

У межах цього питання неможливо уникнути проблему мовної інтерференції, основними видами якої є так зване асоціативне й репродуктивне гальмування [4, с. 11].

Асоціативне гальмування виникає, коли на один і той самий подразник (наприклад, звук) необхідно виробити як реакцію іншу дію (позначити цей звук іншою буквою). У такому разі між тим самим подразником і двома різними реакціями повинні бути встановлені нові асоціативні зв'язки. Якщо перша (звук – буква) вже сформувалася, то утворення другої гальмується. Так, часто учні можуть замість української фонemi [и], вживати російську [ы], або ж замість типової української [и], вживати російську [и]. Відтак буква *и* вже виконує роздвоєне значення в мовному мисленні школярів. У наведеному прикладі однакова буква (спільний компонент) виражена різними звуками, отже діятиме вже сформована навичка позначати відповідний звук буквою рідної мови. Ця навичка, накладається на нову, гальмує її. Відбувається так звана інтерференція навичок.

Репродуктивне гальмування виявляється в процесі відтворення мовних одиниць (слів і їх граматичних форм), коли учні шкіл Херсонської області часто вживають граматичну форму російської мови.

Загальноосвітні цілі навчання української мови полягають у засвоєнні школярами системи знань про українську мову, а також у формуванні на основі цих знань мовленнєвих умінь і навичок.

Комунікативні цілі реалізуються під час взаємодії на уроках таких мовленнєвих ситуацій, які б спонукали учнів до діалогічної співпраці з учителем та однокласниками. Так, школярі відповідають на запитання, й самі їх створюють, використовують різноманітне інтонаційне та тематичне оформлення.

Виховні цілі полягають у формуванні етичних, патріотичних та естетичних компетентностей, які передбачають заклик до любові та поваги рідної мови.

Пізнавальні цілі також передбачаються вивченням української мови. Адже через пізнання нового розширюються світоглядні уявлення дітей. Через художню українську літературу, народну творчість (прислів'я, загадки, казки, легенди, дитячі ігри) учні пізнають особливості рідної культури, звичаї

українського народу, ознайомлюються з фольклором, що, безперечно, значно збагачує духовний світ школярів, формує їх світогляд [3, с. 41].

Основними формами роботи, на яких варто акцентувати увагу є аудіювання, словникова робота та розвиток комунікативного мовлення.

Аудіювання є однією з форм взаємодії учнів у процесі спілкування. Продуктом слухання є той умовивід, якого дійшла дитина, і реалізується він в іншому виді мовленнєвої діяльності – говорінні. Щоб забезпечити ці уміння, необхідно подбати про розвиток базових знань та умінь, якими є:

- а) нормативна вимова звуків (орфоепічні навички);
- б) активне використання словникового запасу української мови (у межах тематики, визначеної шкільною програмою);
- в) вдосконалення фонологічних умінь – правильне наголошування слів;
- г) володіння граматичною системою української мови, тобто умінням граматично правильно пов'язувати слова між собою, а також умінням правильно інтонувати речення й текст загалом [4, с. 105].

Словникова робота є однією з найголовніших форм роботи на уроці української мови. Тематична організація лексики, запропонована у програмах і підручниках передбачає поповнення словникового запасу учнів словами, але вчитель може доповнювати цей словниковий масив, використовуючи не тільки українські архаїзми, історизми чи неологізми, але й більш буденні, типові українські слова, адже їх, як і попередньо згаданих, також небагато в активному словниковому запасі школярів навчальних закладів Південного регіону України. Засвоюючи нові слова, особливо якщо вони починають асимілювати з активною лексикою учнів – дає можливість «екологічно підмінити» російську – українською.

Розвиток комунікативного мовлення. Основною метою навчання української мови є формування комунікативного, монологічного й діалогічного мовлення [4, с. 112]. Таким чином, навчальні діалоги між парами учнів мають будуватися на основі мовленнєвої ситуації, створеної вчителем у зв'язку з конкретною лексичною темою на етапі активізації слів у мовленні, а

згодом, поступово виходити за межі освітнього процесу, та поширюватися на повсякденне життя.

Спілкування мовою, що вивчається (хоча б у найелементарнішій формі), яке відбувається «як у житті» – усе це для школярів є своєрідною грою. За В. Артемовим, механізмом гри є наслідування, механізмом наслідування є співпричетність. Сприймаючи мовлення українською мовою, учень мимовільно прагне до спілкування цією мовою [1, с. 24].

Важливим чинником для формування у школярів україномовної компетенції є саме авторитет учителя та його демократична взаємодія з учнівським колективом. Коли учитель-філолог на постійній основі спілкується зі своїми учнями українською мовою як у формальних, так і в неформальних обставинах – діти та підлітки поступово починають переймати таку модель спілкування. Спочатку українська переважатиме саме у відповідях учнів на запитання педагога, а вже первинні та монологічні репліки будуть свідченням результативності методологічної роботи зі школярами.

Отже, у нашому дослідженні вистівлено стан мовної проблеми та специфіку модернізації методики навчання української мови в середній ланці шкіл Херсонської області.

Література

1. Артёмов В. К вопросу о психологии подражания в обучении иностранным языком. *Вопросы психологии и методики обучения иностранным языкам*. Москва, 1947. С. 20–28.
2. Ткаченко В. І. Мовна освіта на Півдні України в II половині ХХ ст. *Минуле і сучасність. Херсонщина. Таврія. Каховка*. Каховка, 2016. С 162–164.
3. Хорошковська О. Методика навчання української мови у початкових класах шкіл з російською мовою викладання. Київ, 2006. 256 с.

4. Хорошковська О. Теоретико-методичні засади навчання української мови і мовлення у школах І ступеня з мовами викладання національних меншин України : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2012. 162 с.

Кондрашова Вікторія – студентка 4 курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: діалектологічні дослідження південно-східного наріччя України, українська література, сучасні інтерактивні технології навчання на уроках української мови.

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент Родюк Н. Ю.

Марина Курбатова

ДИСТАНЦІЙНА ОСВІТА У СТАРШІЙ ШКОЛІ

Процес дистанційної освіти в Україні полягає у взаємодії учнів та вчителів незалежно від місця їх проживання й розподілу в часі на основі сучасних педагогічних та інформаційних технологій.

Актуальні дистанційні форми навчання у старшій школі варто досліджувати як природній етап еволюції «традиційної системи освіти від дошки з крейдою до електронної дошки й комп'ютерних навчальних систем, від книжкової бібліотеки до електронної, від звичайної аудиторії до віртуальної аудиторії» [7]. Вагома роль у вдосконаленні національної освіти відводиться впровадженню технологій дистанційного навчання в освітню діяльність та властивих їм новітніх методів організації навчального процесу.

Визначено, що «останні негативні епідеміологічні тенденції демонструють, що Україна дедалі ближча до реалізації цього найгіршого сценарію. Якщо ще місяць тому за добу в державі фіксували близько 900 нових хворих, то в останні дні – понад тисячу випадків COVID-19. Загалом в

Україні майже 70 тис. лабораторно підтверджених хворих. З них – понад півтори тисячі є летальними. Це – лише те, що вдалося зафіксувати. Скільки насправді хворіє – достеменно невідомо» [4, с. 405–417].

Дослідження з питань дистанційної освіти у старшій школі базуються на методологічних працях видатних науковців та педагогів, серед яких доцільно виділити праці: С. Архангельського, Ю. Бабанського, С. Гончаренка, М. Махмутова, Є. Полата, В. Сагарди, Л. Виготського, П. Гальперіна, Г. Костюка, О. Матюшкіна, Н. Тализіної та багатьох інших.

Дистанційна освіта у старшій ланці – це насамперед навчання. Тому процес організації та теорії навчання учнів (асоціативний рефлекс, наприклад) нікуди не зникає, існує лише інший спосіб спілкування. Це означає, що при дистанційному навчанні старшокласник повинен перейти від сприйняття інформації до її розуміння, запам'ятовування, можливо, її відтворення та використання на різних рівнях, що обумовлює сучасне світове становище.

Дистанційне навчання – це новий етап освітнього процесу, який використовує інформаційні технології, засновані на застосуванні персональних комп'ютерів, відео- та аудіотехніки, космічних технологій та систем оптичного зв'язку.

У порівнянні з традиційним навчанням планування та розробка дистанційного курсу є більш складним процесом. Такий курс вимагає більшої гнучкості (оскільки група тих, хто навчається, значно більша та менш визначена), детальнішої розробки (кращого пояснення, включення вправ), ретельнішого планування підтримки [1, с. 320].

Розвиток дистанційного навчання в Україні не відповідає вимогам інформаційного суспільства, що головним чином зумовлено недосконалими законами та нормативними актами.

Основну роль у здійсненні дистанційного навчання відіграють сучасні інформаційні технології. Внаслідок стрімкого науково-технічного прогресу вони швидко змінюються. Це стосується як можливостей технологій, так і

їхньої вартості. Звичайно, під час дистанційного навчання слід використовувати найкращі зразки технологій, якщо є така можливість.

Дистанційне навчання у старшій школі відкриває можливість підняти допрофільну та профільну підготовку учнів на вищий рівень, забезпечує гнучкість і різноманітність у навчанні, сприяє розвитку потенціалу старшокласників завдяки практично необмеженим курсам дистанційного навчання. Це форма дистанційної освіти, яка відкриває можливості для школярів, котрі залишають школу з важливих причин (змагання, конкурси тощо), і особливо для тих, хто навчається індивідуально за станом здоров'я, щоб якісно задовольнити власні освітні потреби в загальному розумінні [2].

У системі освіти дистанційне навчання в старшій ланці забезпечує реалізацію принципів гуманізму та рівності, згідно з якими ніхто не повинен бути позбавлений можливості вчитися через бідність, географічну чи часову ізоляцію, соціальну незахищеність і неможливість відвідувати навчальні заклади через фізичну інвалідність. Тому дослідження особливостей здійснення дистанційного навчання зараз є актуальним і навіть необхідним, адже це навчання є надзвичайно зручним і сучасним.

Проте, варто зазначити, що перехід до дистанційного навчання під час пандемії коронавірусу є несподіваним та дуже серйозним викликом, який змушені прийняти усі учасників освітнього процесу, серед яких вихователі, вчителі, учні та їх батьки.

Усі учасники в швидкому темпі змушені не лише прийняти цю ситуацію, але й швидко адаптуватись до нової складної реальності. Хоча й процес дистанційного навчання не планувався як довготривалий і не може замінити стандартне навчання в офлайн, все ж дистанційна освіта стала надзвичайно ефективною в умовах карантину.

Доцільно зазначити, що дистанційне навчання, як встановила А. Андрєєва – «це синтетична, інтегральна, гуманістична форма навчання, що ґрунтується на використанні широкого спектра традиційних та нових інформаційних технологій та їх технічних засобів, що використовуються для

доставки навчального матеріалу, його самостійного вивчення, організації діалогового обміну між викладачем та студентом, коли процес навчання не залежить від їхнього розташування в просторі й у часі, а також до конкретної освітньої установи» [1, с. 320].

На відмінну від молодшої школи, у старшій ланці кожен предмет викладає окремий учитель, відповідно і технології та час навчання у них різний. Педагоги старшої та середньої школи застосовують різні платформи, технології, що, як виявлено, ускладнює організацію навчання в домашніх умовах та сприяє низькому засвоєнню знань.

Варто зазначити, що більшість учителів мають зворотній зв'язок і контактують з учнями за допомогою використання різних засобів. Здійснюють контроль та оцінку навчання дітей 63,9% педагогів, частково їх оцінюють – 25,8% [6, с. 294].

Основою навчальної діяльності під час дистанційного навчання є цілеспрямована та контрольована інтенсивна самостійна робота учнів, які можуть навчатися у зручний час і в доступному місті, за спеціально розробленим індивідуальним графіком, маючи набір потрібних засобів навчання та узгоджений контакт з вчителем (телефон, електронна пошта).

Задля того, аби дистанційне навчання зайняло гідне місце в системі освіти України, потрібно створити глобальну комп'ютерну мережу освіти й науки, оскільки саме комп'ютер дає змогу отримувати навчальний матеріал, є водночас і бібліотекою, і центром довідкової інформації, і комунікативним центром, а також виявити основні недоліки дистанційних платформ та кардинально їх удосконалити [4, с. 405–417].

Учасники навчального процесу зауважують термінову потребу сучасної української освіти в реформуванні. Адже, не зважаючи на те, що, згідно з результатами опитування, 81,4% учнів продовжили навчання під час карантину завдяки переходу на дистанційну форму, залишається потреба в доступі до технічного обладнання й розробці методичного забезпечення здійснення дистанційної освіти.

Отже, дистанційне навчання в умовах сьогодення є процесом, під час якого відбувається здобуття освіти на основі використання кращих традиційних й інноваційних засобів, а також форм навчання, які ґрунтуються на комп'ютерних та телекомунікаційних технологіях у загальному [2].

Основа головних вимог, які сприяють реалізації дистанційного навчання, полягає в тому, що учні протягом усього періоду навчання повинні працювати індивідуально та освоювати визначений освітній матеріал максимально самостійно.

Література

1. Кухаренко В. М. Дистанційне навчання та умови застосування / за ред. В. М. Кухаренко, О. В. Рибалко, Н. Г. Сиротенко. Харків, 2002. 320 с.
2. Толочко В. М. Проблемні аспекти дистанційної форми освіти та можливості її використання в Україні. URL: http://www.provisor.com.ua/archive/2009/N11/padfo_119.php
3. Шуневич Б. І. Тенденції розвитку дистанційного навчання у зарубіжній вищій школі. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/ITZN/em7/content/08sbishf.htm>
4. Воротникова І. Використання додатків GO-LAB для організації дослідження в умовах електронної співпраці вчителів та учнів. *Відкрите освітнє середовище сучасного університету*: зб. наук. праць. 2019. Спецвипуск. С. 405–417. URL: <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2019s37>
5. Воротникова І. П., Якубов С. В. Упровадження дистанційних технологій у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів : навч.-метод. посіб. Київ : Ун-т ім. Б. Грінченка, 2020. 140 с.
6. Трайнев В. А., Гуркин В. Ф., Трайнев О. В. Дистанционное обучение и его развитие. 2-е изд. Москва : Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2008. 294 с.

7. Дистанційне навчання – від теорії до практики, актуальний мережевий семінар. URL: <http://dist.knute.edu.ua/index.php/ru/metodologiya-distantijnogo-navchannya/24-distantijne-navchannya>

Курбатова Марина – студентка 4 курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: сучасні технології навчання у старшій школі.

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент Родюк Н. Ю.

Валентина Мазарчук

ІННОВАЦІЙНІ ОСВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ВИКЛАДАННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Сучасні методики навчання в школі демонструють, що педагоги все частіше застосовують інноваційні методи в освітньому процесі. Для того, щоб зробити урок цікавішим, а засвоєння дітьми інформації – швидшим і пізнавальнішим, учителі вдаються до поєднання традиційних і новітніх методів, серед яких інноваційні методи, на нашу думку, повинні стати основою сучасного уроку.

Актуальність статті полягає в розгляді питання вироблення в учнів морфологічних навичок шляхом застосування інноваційних методів, метою яких є забезпечення цікавого та пізнавального навчального процесу.

Про широке та часте використання інноваційних методів навчання на уроках української мови свідчить аналіз науково-педагогічної та методичної літератури. Цій темі присвячено дослідження І. Дичківської, М. Скрипника, М. Пентилюк, Л. Пироженко, О. Пошетун, Г. Самохіної, Т. Симоненко, Н. Суворової, О. Пехоти, І. Хом'яка, А. Ярошенко, у яких розповідається про

теоретичні засади інноваційних методів, їх класифікацію та результативність використання. Особливості інтерактивних методів навчання в школі описані в роботах педагогів, психологів і методистів (І. Гейко, О. Єльнікова, В. Кремень, О. Падалка, О. Біда, В. Паламарчук, Т. Шамова та ін.). Дослідники проблем педагогічної інноватики – О. Абдалова, О. Ісакова, О. Василенко, І. Галиця й О. Галиця, В. Докучаєва, О. Фатхутдінова – порівнюють розуміння чогось нового в процесі навчання з такими характеристиками: корисне, актуальне, позитивне, новітнє, передове.

Мета статті – відшукати особливості інноваційних технологій навчання української мови як засобу досягнення нових результатів в освіті.

Виклад основного матеріалу. Сучасний урок має бути цікавим і доступним для учнів. І саме новітні методи дають можливість учителю ненав'язливо та креативно проводити урок, доступно та зрозуміло подати матеріали. У педагогіці термін «інновація» (лат. – зміна, введення нового) позначає оновлення процесу навчання, нововведення.

«Дати можливість вчитися всім учням», – ось як визначив свою діяльність відомий педагог В. Сухомлинський. Щоб зробити кожного учня щасливим, учитель допомагає йому вчитися, сприяє перемозі в навчанні, в олімпіадах, конкурсах тощо [2, с. 48].

Педагогічна інновація – процес розповсюдження й використання різних новостворених засобів для розв'язання різноманітних педагогічних питань.

Інноваційні методи – методи, які допомагають у зростанні ролі учня в освітньому процесі, зміщення центру (фокусу) навчального процесу від вчителя до школяра; посилення функції підтримки учня, допомоги йому в організації індивідуального навчання; можливість зворотного зв'язку педагога з кожним школярем у процесі використання навчальних технологій та ІКТ.

О. Пометун вважає, що «інновація означає перетворення, новизну, трансформацію; нововведення передбачає залучення чогось справді нового і незвичного. Це передбачає залучення нового в мету й зміст уроку,

використання нових осучаснених методів і форм навчання й виховання, формування колективної роботи педагога й учня, поширення нових поглядів на навчання й на весь освітній процес у цілому. Інновації самі не створюються, вони виникають в результаті наукових пошуків, досліджень, спроб, передового педагогічного досвіду та експериментів» [3].

Застосування інноваційних освітніх технологій та методів у процесі викладання почалося у XX ст. та стало популярним в останньому десятиріччі, причиною якого став стрімкий розвиток ІКТ. До того ж інноваційні технології дають змогу перейти від вивчення абстрактного предмета до сприйняття його як засобу спілкування й мислення, а навчально-пізнавальну діяльність перевести на сучасний, творчий рівень. Як зазначають О. Волкова, О. Романенко, В. Щербина, використання інноваційних методів поліпшує якість викладання навчального матеріалу й результативність його засвоєння здобувачами освіти, збагачує зміст освітнього процесу, підвищує мотивацію до вивчення української мови, створює умови для більш тісного партнерства між учителями та учнями [2]. Таке партнерство є запорукою того, що педагог стає наставником для школярів не тільки під час вивчення предмета, а й у повсякденному житті. Тому використання інноваційних методів є надзвичайно важливим й актуальним у процесі навчання.

У наш час практично немає педагога, який не розмірковував би над такими питаннями: «Як зробити свій урок цікавим, яскравим, незабутнім? Як залучити учнів до творчого процесу на уроці?». Який сучасний учитель не думає про те, щоб школярі на уроці працювали старанно й творчо, із задоволенням і радістю вивчали предмет. У наш час мета навчання – це не тільки накопичення учнем встановлених знань, умінь, навичок, а й підготовка школяра до будь-якого виду діяльності. Саме цій меті – вихованню творчої й активної особистості, яка вміє вчитися, вдосконалюватися самостійно, креативно розвиватися, неординарно мислити – підпорядковані завдання сучасної освіти. Багато педагогів намагаються зробити оригінальнішими свої

уроки, щоб учні були зацікавлені в тому, що вивчають, використовуючи інтерактивні технології в роботі.

Однією з головних умов якісного уроку є мотивація, демонстрація школярам, де і в якій ситуації можна використовувати набуті знання, своєчасне оцінювання отриманих знань. Щоб виховувати інтерес у дітей щодо вивчення української мови, потрібно дотримуватися певних завдань, не дати забути вивчений раніше матеріал, важливо проводити на уроках української словесності каліграфічні та орфографічні хвилини, графічні та творчі диктанти, різні види міні-диктантів, творчих вправ, різноманітних видів ігрових форм роботи. При вивченні нових тем з української мови можна, наприклад, створити проблемну ситуацію, висловлювати кілька точок зору, і шляхом аналізу та дослідження запропонованого матеріалу разом з класом зробити правильні висновки. Це і є успішним мотиваційним моментом. Особливістю педагогічної роботи є вміння працювати з дітьми, котрі мають різну успішність і неоднакові здібності. Тому не може бути уроку, на якому б не було використано парну, групову й індивідуальну роботу. Часто здобувачі освіти отримують індивідуальні завдання різних рівнів складності. Аналогічно диференціюються і домашні завдання з української мови. Іноді доцільно застосовувати створення учнями міні-проектів з певної теми. Головною метою у роботі вчителя є творче використання навчального матеріалу та разом з тим створення ситуації успіху.

Інноваційні технології, на думку І. Дичківської, містять такі підходи до викладання мов:

- 1) інтерактивні методи викладання;
- 2) використання технічних засобів навчання (комп'ютерних та мультимедійних, мережі Internet) для контролю знань, зберігання і використання навчальних матеріалів [1].

У наш час основним в роботі педагогів є забезпечення якості знань учнів. Сприяють цьому інноваційні освітні технології й уміння вчителя

здійснити та скерувати свою роботу на швидке застосування нових педагогічних ідей, технологій навчання і виховання.

Висновки. Отож, інноваційне навчання – це процес, який оновлює навчальну систему та унеможлиблює пасивність учнів під час уроку. Сучасні новітні методи дають змогу встановити партнерські стосунки між учителем і школярами, що має добрий вплив на процес засвоєння інформації та формування соціокультурної компетентності. Під час сучасного уроку потрібно зробити навчання цікавим за допомогою інноваційних методів. Використання інтерактивних методів нині є необхідним елементом освітнього процесу, що сприяє формуванню в учнів глибоких теоретичних знань, практичних навичок, стимулює конструктивно-критичне мислення, пробуджує інтерес та мотивацію. Наступні дослідження в цьому напрямі передбачають розширення списку інноваційних методів та теоретичне обґрунтування їх застосування під час вивчення всіх розділів української мови.

Література

1. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології. Київ : Академвидав, 2004.
2. Максимчук Г., Хом'як І. Інтерактивні методи навчання української мови. *Дивослово*. 2012. № 8.
3. Житник Б. О. Методичний poradник: форми і методи навчання. Харків : Основа, 2005. 124 с.
4. Пошетун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. Київ : А.С.К., 2004.
5. Хом'як І. Програмоване навчання. *Вісник Львівського університету*. Вип. 50. 2010. С. 135–143.
6. Щербина В., Волкова О., Романенко, О. Інтерактивні технології на уроках української мови та літератури. Харків : Основа, 2005.

Мазарчук Валентина – студентка 1 курсу магістратури факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: сучасні інтерактивні технології навчання на уроках української мови.

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, старший викладач Ільчук В. В.

Ілона Хавруцька

РОЛЬ ПЕРЕДОВОГО ДОСВІДУ У ПРОФЕСІЙНОМУ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГА

Досвід учителя виникає не на пустому місці, він базується на теоретичних та практичних знаннях багатьох поколінь. Дослідження передового педагогічного досвіду є пошуком найбільш результативної та практично орієнтованої створеної педагогічної системи, яка спроможна вирішити конкретні завдання за певних умов. Проте ці уміння набувають значимості тільки тоді, коли вдається цілком систематизувати та описати їх.

Педагогічна майстерність – це комплекс умінь, знань та навичок, здобутих учителем у процесі практичної освітньої роботи. Педагогічний досвід можна схарактеризувати як різностороннє явище, що має зовнішні (тематика, певні автори, характеристика, обсяг тощо) і внутрішні (творчий внесок педагога у практичну реалізацію досвіду, рівень педагогічних умінь, знань і навичок, педагогічного усвідомлення, які зумовлюють способи впливу на учнів) аспекти.

Досвід без практики нереальний. Тільки педагогічна практика, ніби особлива діяльність, у процесі якої вчитель взаємодіє з унікальним суб'єктом – учнем – й у такий спосіб впливає на формування його особистості, удосконалюючи (а інколи – змінюючи) власні способи впливу (методи і форми

педагогічної діяльності), дає шанс втілити замислене. Педагогічна практика – безкінечний потужний процес, який продовжується стільки, скільки вчитель трудиться в школі [6, с. 303].

Передовий педагогічний досвід – освітня або організаційно-педагогічна дія, під час процесу якої застосовуються унікальні способи, прийоми, методи, засоби навчання та виховання, або нові системи навчання та виховання, або нові способи систематизації відомих форм, методів, прийомів і засобів, що забезпечує стійкі похвальні підсумки в практичному вирішенні назрілих педагогічних проблем. Передовий досвід – наслідок творчої праці освітян [2, с. 16].

Педагогічний досвід учителя є основою, на якій зростає його педагогічна довершеність. Одночасно він є і початком розвитку педагогічної науки. Це особливий пробний камінь під час дослідження, перевірки істинності теорій, концепцій, прогнозів тощо. Оцінка результатів експериментальної роботи, тобто спеціально організованого педагогічного досвіду, дає змогу довести істинність чи неправомірність теоретичного знання, перевірити оптимальність рішень, вірогідність прогнозів та ін. [8, с. 232].

Отримані під час навчання у закладах вищої освіти знання тільки у шкільній практиці формуються гнучкими й бездонними, оптимізуючи педагогічні дії освітянина. Під час педагогічної діяльності здобутий досвід тільки оновлюється та осмислюється, покладаючись на психолого-педагогічну науку. Пожвавлює також вивчення чужого досвіду порівняння його зі своїм.

Педагогічний досвід має виражатися в технології освітнього процесу, виявленні взаємозалежності його компонентів [7, с. 42].

Передовий педагогічний досвід – це жваве оволодіння та втілення вчителем у практичній діяльності принципів і засобів педагогіки з урахуванням певних умов, особливостей школярів, учнівського колективу та особистості педагога.

Насамперед досвід спрямований на розв'язання важливих проблем освітнього процесу школи, особливо на теперішньому етапі – застосування

комп'ютерної техніки у навчанні, створення правової культури учня, виховання підприємливості юної людини та ін. Для передового педагогічного досвіду властивою є новизна, яка виділяє його з маси позитивної діяльності освітян. Досвід можна вважати передовим тільки за умови, що він забезпечує високі результати освітньої діяльності вчителя, які мають бути не випадковими, а наслідком застосування продуманої системи навчання й виховання [1, с. 43].

Вагомою ознакою є стабільність. Це свідчить про те, що ефективність навчання має бути перевірена часом. Перспективність передового педагогічного досвіду робить висновок, що він «функціонує» й у практичній діяльності інших вчителів, його можна розповсюджувати та втілювати в життя.

Для передового педагога характерний науково-педагогічний спосіб мислення, який визначається можливістю:

- розглядати виховні явища в сукупності, взаємозв'язку та взаємозалежності;
- простежувати генезу впливу педагогічних взаємодій і впливів;
- зіставляти педагогічну дію з цілями й результатами навчання;
- охоплювати всі типи та способи мислення;
- аналізувати й синтезувати педагогічні явища, розрізняти педагогічну істину й помилки;
- відмовитися від усталених шаблонів і стереотипів, шукати та знаходити нові оцінки, узагальнення, підходи, дії;
- застосовувати нові ідеї в практичному та творчому пошуку;
- розвивати гнучкість і оперативність мислення;
- зіставляти тактичні й стратегічні дії [5, с. 80].

Характеристика педагогічного завдання та об'єкта дослідження. На цьому етапі визначають тему досвіду, аргументують її актуальність та створюють групу для його опанування.

Попереднє оволодіння досвіду визначає попереднє ознайомлення з об'єктом досвіду через відвідування навчальних занять, бесіди з педагогами, попереднє вивчення шкільної документації. З огляду на це, окреслюють ідеї передового досвіду, висвітлюють методи його вивчення.

Теоретична підготовка. Персонам, які вивчають передовий досвід, варто знати теоретичні та методичні положення з цієї проблеми, уже створені в педагогічній науці та практиці. Це дасть змогу визначити ступінь новизни досвіду, з'ясувати педагогічні умови, які забезпечують його результативність [3, с. 63].

У процесі вивчення передового педагогічного досвіду з'ясовують його авторів та технологію – комплекс методів педагогічної діяльності, які задовольняють очікуваний результат і формують педагогічну майстерність автора досвіду. Також важливо правильно визначити критерії передового педагогічного досвіду, які дозволять розглядати його не як випадкове явище, а як систему діяльності, а також умови формування досвіду, що допоможе зробити висновок про можливість його відтворювати. Потрібно визначитися і щодо засобів вивчення передового педагогічного досвіду, шляхів його розповсюдження.

У практиці утворилися такі форми й методи зображення передового досвіду:

- відкриті уроки й інші заняття;
- усні повідомлення результатів вивченого, узагальнення передового педагогічного досвіду у виступах учителів у школі, на нарадах, курсах, семінарах представників освіти;
- письмові повідомлення результатів вивченого, узагальнення передового педагогічного досвіду у формі методичних розробок, статей у газетах і журналах, видання брошур, монографій, збірників матеріалів конференцій і семінарів;

– наочно-демонстраційна популяризація передового педагогічного досвіду – організація виставок, спеціальні стенди при методкабінетах та ін. [4, с. 141].

Ефективність передового педагогічного досвіду створює співдіяння педагогічної науки та шкільної практики. Адже вона вберігає вчителів від можливих помилок у вивченні інших методів навчання та виховання.

Література

1. Бондарчук Г. П. Методичні рекомендації з виявлення, вивчення, узагальнення та поширення передового педагогічного досвіду. Київ, 2010. 43 с.

2. Браславська О. В. Взаємозалежності та ієрархія компонентного складу професійного потенціалу педагога. *Педагогічна теорія і практика*. Київ, 2018. 16 с.

3. Вітвицька С. С. Аксіологічний підхід до виховання особистості майбутнього вчителя. *Креативна педагогіка*. Вінниця, 2015. 63 с.

4. Момот Л. Л. Передовий педагогічний досвід: теорія і практика. Київ : Радянська школа, 1990. 141 с.

5. Павлютенков Є. М., Крижко В. В. Організація методичної роботи. Харків : Основа, 2005. 80 с.

6. Сухомлинський В. О. Сто порад учителю. Київ: Радянська школа, 1988. 303 с.

7. Удовиченко І. В., Захарова І. О., Сударева Г. Ф. Вивчення, узагальнення, схвалення, поширення передового педагогічного досвіду. Суми, 2010. 42 с.

8. Шевнюк О. Л. Культурологічна освіта майбутнього вчителя: теорія і практика : монографія. Київ, 2003. 232 с.

Хавруцька Ілона – студентка 4 курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: методи вивчення та узагальнення передового педагогічного досвіду.

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент Родюк Н. Ю.

Марія Черніцька

**ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ ПРОЄКТІВ НА УРОКАХ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ ВЧИТЕЛЕМ-МЕТОДИСТОМ
НАТАЛЕЮ БОРИСЕНКО**

Метод – це сукупність операцій оволодіння певною сферою практичного чи теоретичного знання, тією чи іншою діяльністю; це спосіб організації процесу пізнання. За визначенням С. Сисоевої, «метод проєктів є однією з педагогічних технологій, яка відображає реалізацію особистісно орієнтованого підходу в освіті (саме педагогічною технологією, хоча в назві технології використовується слово «метод») і сприяє формуванню вміння адаптуватися до швидкозмінних умов життя людини постіндустріального суспільства» [2, с. 25].

Наталія Борисенко – учитель української мови та літератури, викладач-методист. Вона входить до топ-50 фіналістів GlobalTeacherPrizeUkraine 2020. Створила сайт, де публікує свої авторські розробки та вебінари. Також ініціювала відкриття YouTube-каналу під назвою «Прості уроки з Наталією Борисенко».

Вона активно використовує метод проєктів у своїй професійній діяльності та визначає проєкт як унікальну сукупність процесів, направлених на досягнення унікальних цілей та завдань для створення нової цінності. Цей метод – це певні технології, націлені на особистість, її самопізнання та самореалізацію. Над ним можна працювати за допомогою певної діяльності, гри, дискусії або різних психологічних аспектів [1].

Метод проєктів має певні ризики:

- 1) перевантаження;
- 2) поверхневість;
- 3) неактуальність;
- 4) нав'язування;
- 5) імітація;
- 6) популізм.

Проектна діяльність дає учням такі переваги:

- 1) самостійність;
- 2) уміння працювати в команді;
- 3) актуальність;
- 4) інтерес до навчання;
- 5) ініціативність;
- 6) уміння робити вибір;
- 7) відповідальність;
- 8) формування цінностей.

Н. Борисенко при виборі теми пропонує визначити проблему, а саме, питання, ситуацію чи спонукання. Працювати над нею можна у вигляді теоретичного та практичного дослідження. Основні завдання при цьому такі: вивчити, розв'язати, дослідити. Для того, щоб виявити проблему, потрібно запропонувати учнівству тему й усебічно її обговорити, зібрати різні точки зору з питання чи провести анкетування. Вона може бути представлена як об'єкт (теорія, практика-предмет), проблема (рішення-питання, ситуація), дослідження (теорія-контекст) і справа (практика-творчість) [1].

Визначивши тему, потрібно вибрати формат (міні-проєкт, короткотривалий, довгостроковий) і структуру (етапність), а також з'ясувати предметний чи інтегрований, навчальний чи перевірний, самостійний чи модерований проєкт. На цьому етапі потрібно з'ясувати критерії оцінювання. Це зробити досить складно, оскільки кожен проєкт містить творчу складову, тому доречно обговорити систему оцінювання з учнями й ученицями.

Важливо дати їм можливість самооцінювання та залучати всіх школярів класу для того, щоб вони могли висловитися з приводу побаченого, почутого, зробленого. Це буде формувати відповідальне ставлення і розвиток мовлення, тому що таким чином учні аргументують, доводять свою думку. Саме так вони будуть відчувати причетність або зацікавляться таким видом роботи ті, хто не робив цього раніше [1].

Проект – це результат. На цьому етапі потрібно визначити характер діяльності та звернути увагу на особистість кожного школяра. Оскільки в проєкті є багато видів роботи, то з'являється можливість залучити всіх учнів, які мають різні інтереси. Така діяльність дозволяє відчувати себе корисними, важливими й результативними.

Результатом проєктної роботи можуть бути різні продукти, а саме:

- 1) газета, повідомлення (інформаційний проєкт);
- 2) спостереження, відкриття (дослідницький);
- 3) сценарій, плакат (практичний);
- 4) збірка творів, вистава (творчий);
- 5) нестандартний урок, етап (ігровий) [1].

Як приклад, наводимо довгостроковий дослідницький проєкт «Одяг літературних персонажів: мода, стиль, тенденції – через художній твір». Учні були поділені на три групи: теоретики, дослідники, художники. Після планування проєкту, де було описано мету, основні завдання, план реалізації, він був розділений на три частини:

1) Описова частина. Робота групи теоретиків. Назви та опис українського одягу;

2) Практична частина. Робота групи дослідників. Аналіз художніх творів. Добірка цитат;

3) Творча частина. Робота групи художників. Одяг персонажів художніх творів.

У кінці відбулася презентація проєкту і творчих робіт учасників.

Етапи проведення проєкту:

1) Початковий (розробка основних ідей, констатація вивченості проблеми, збір та аналіз даних, обґрунтування актуальності, формування гіпотези. Визначення проблеми);

2) Організація діяльності (формування груп, розподіл обов'язків, планування роботи, розробка змісту етапів, визначення форм і методів управління та контролю, корекція з боку педагога);

3) Здійснення діяльності (збір та обробка інформації з урахуванням теми, мети; підготовка наочно-графічного матеріалу, розробка аудіо-відеоряду проєкту; контроль і корекція проміжних результатів, зіставлення їх з метою, керівництво, координація роботи учнів; розробка проєктного продукту);

4) Презентація проєктного продукту (представлення й захист проєкту в класі, на конференції; зіставлення первісних цілей і результатів дослідження);

5) Оцінювання. Рефлексія (в основу методу покладено ідею про спрямованість навчально-пізнавальної діяльності школярів на результат, який отримується при вирішенні тієї чи іншої практично чи теоретично значущої проблеми) [1].

Особливу увагу Н. Борисенко на своїх уроках приділяє міні-проєктам. Наприклад, у 5 класі при вивченні теми «Опис тварини» нею було запропоновано учням написати опис їхньої домашньої тварини або тієї, яка подобається їм найбільше, ілюструвати її, а також представити його у вигляді виступу (за бажанням). Це творчий проєкт, а його продуктом була виставка.

При створенні міні-бібліотеки «Письменники та поети Харківщини» школярі створювали короткі картки про письменників і готували доповідь. Це практичний проєкт, його продуктом став каталог з картками.

Вивчення опису зовнішності людини вчителька запропонувала також проводити за допомогою міні-проєкту. Домашнім завданням учнів було по дорозі зі школи уважно придивлятися до людей і розглянути й запам'ятати ту людину, яка сподобалася найбільше. На уроці, коли була тема «Опис

зовнішності» потрібно було згадати ту людину й заповнити квітку за рядом пунктів, а вже потім школярі перейшли до твору-опису.

Під час вивчення життєвого та творчого шляху Лесі Українки учні створювали сторінку письменниці в мережі Інтернет. Це був інформаційний проєкт, а його продуктом стала ФБ-сторінка.

Школярі долучилися до створення збірки учнівських поезій «Почуття в сенканах». Цей проєкт був творчим, а його продуктом була збірка поезій.

Отже, метод проєктів дозволяє спрямовувати здобуття учнями знань у тісному зв'язку з реальною життєвою практикою. Він допомагає реалізувати потенціал школярів. Його користь і значення на уроках української мови та літератури ми простежуємо в діяльності вчителя Наталії Борисенко.

Література

1. Борисенко Н. Міні-проєкти на уроках української мови та літератури. *«Проектні методи навчання»*: матеріали Всеукр. Інтернет-конф. «На урок», 15 лист. 2019 р. Київ, 2019. URL: https://www.youtube.com/watch?v=_DbLbdeZi4E

2. Сисоєва С. Особистісно зорієнтовані технології: метод проєктів. *Підручник для директора*. 2005. № 9-10. С. 25–31.

Черніцька Марія – студентка 4 курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: використання методу проєктів на уроках української мови та літератури.

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент Родюк Н. Ю.

Розділ II.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Валентина Бануляк

ФОРМИ Й МЕТОДИ РОБОТИ НА УРОКАХ ПОЗАКЛАСНОГО ЧИТАННЯ

Не одне десятиліття методисти та педагоги працюють над проблемами організації та проведення уроків позакласного читання, розробляючи методичні рекомендації, тематику занять, адже саме ці заняття спрямовані на розширення формату самостійного читання школярів. Воно виступає чудовим засобом виховання, розвиває бажання учнів вчитися, багато знати та вміти, виховує патріотизм і гуманізм, формує соціальне та громадське самопізнання. За півстоліття вітчизняними методистами та вчителями літератури накопичено значний досвід організації цих уроків, зроблено теоретичні узагальнення щодо їх специфіки в змісті, меті, структурі, типології та методиці, обсязі матеріалу, що розглядається, атмосфері й темпі проведення, особливостях діяльності вчителя та учнів [2, с. 17].

Проблемами організації позакласного читання займалися такі видатні методисти, як Д. С. Наливайко, Т. Н. Денисова, Ю. І. Султанов, Т. Ф. Бугайко, К. О. Шахова, О. В. Пронкевич, Н. Й. Волошина та ін. Кожен з них має свою точку зору, переконання щодо вивчення літератури, проведення уроків позакласного читання, але всі прагнуть одного: повернути молоде покоління до книги, навчити його вдумливо читати, яскраво відчувати, критично мислити та цінувати це мистецтво. Так, Т. Ф. Бугайко у курсі методики запропонувала такі форми проведення позакласного читання: виставка книг, читацькі конференції, літературні диспути, класні та особисті учнівські щоденники [1, с. 97].

Є. А. Пасічник у своїх дослідженнях показує структуру уроку позакласного читання, характеризує його особливості та пропонує такі форми уроку позакласного читання: уроки-вікторини, уроки-конференції, уроки-диспути, уроки-конкурси [6, с. 180].

Мета дослідження: проаналізувати, виявити й описати найбільш ефективні форми та методи роботи на уроках позакласного читання.

Учитель повинен прагнути теоретично та практично обґрунтовувати вибір форм і методів позакласного читання; виявляти особливості розвитку читацької культури учнів на уроках позакласного читання в основній та старшій школі; залучати школярів до активного читання та підвищення ролі літератури у формуванні компетентного учня, здатного до самоосвіти.

Планування, організація та проведення уроків позакласного читання мають базуватися на таких принципах: перспективності та системності; зв'язку з уроками вивчення програмового матеріалу; високій художній якості та морально-педагогічному потенціалу дібраних творів; актуальності їх проблематики та її особистої значущості для учнів; відповідності їхнім психолого-віковим особливостям; добровільності й зацікавленості школярів; різноманітності типів уроків та методики їх проведення; творчої взаємодії вчителя та учнів [4, с. 75].

Пропонуємо такі види робіт з позакласного читання: анкетування; підготовка статистично-аналітичних матеріалів для роботи гуртка книголюбів; індивідуальні та колективні бесіди; «звіти» учнів про самостійне читання творів; ведення читацького щоденника; складання маленьких каталогів з картками, що містять бібліографічні відомості та коротку анотацію; ведення альбому власних ілюстрацій до творів; ведення робочого зошита з позакласного читання; складання анотацій, післямов, передмов до книг; написання рецензій, відгуків, рефератів і творів на прочитану книгу; проведення засідань гуртка книголюбів тощо.

Доцільними на уроках позакласного читання є завдання дослідницького характеру, які є одним із засобів розвитку пізнавально-творчих здібностей

учнів. Вони пробуджують у школярів дух пошуку, сприяють психосоціальному зростанню учнів, а значить, розкриттю та реалізації їх інтелектуального потенціалу, розвитку творчості, суб'єктивної активної особистості.

Підвищити пізнавальну активність школярів допоможе добре продумана й організована дослідницька робота, це вплине й на учнівський інтерес до процесу навчання, самостійність. Виконуючи дослідницькі завдань, школярі вчаться виділяти головне, зіставляти, порівнювати, робити логічні висновки, бути уважними.

Завдяки завданням такого типу створюється атмосфера розвитку мислення, оскільки враховуються індивідуальні особливості учня, що сприяють його художньому розвитку.

У процесі роботи над завданнями дослідницького характеру школярі набувають компетенції та компетентності, необхідні для виконання нестандартних завдань, вчаться самостійному пошуку шляхів з'ясування істини. А це, в свою чергу, виховує любов до книги, до справжнього мистецтва, яким є література.

Варто наголосити на значенні письмових робіт, оскільки їх аналіз допомагає визначити особливості сприйняття літературного твору як на етапі первинного самостійного читання, так і після аналізу або обговорення твору на уроці, простежити зростання читацької культури, рівень сформованості умінь самостійно аналізувати й оцінювати літературні твори. Ведення читацького щоденника дає можливість тривалого спостереження за читанням учнів, їх літературним розвитком, однак не слід це зводити до формальних записів. Добре було б, якби школярі у них розміщували ілюстрації до прочитаних книг, короткі анотації, уривки з творів, списки літератури для позакласного читання, літературні ігри (ребуси, кросворди, вікторини), завдання до уроків позакласного читання.

Короткі записи допомагають згадати зміст книги через деякий час: хто головні герої, що з ними сталося, про що вони змусили замислитися. Можна

запропонувати також систему питань, щоб полегшити роботу з читацьким щоденником. Звісно, для кожного класу вона буде різного рівня складності. У процесі такої роботи учні вчаться висловлювати власну думку, аналізувати, набувають уміння працювати з текстом. Така форма опрацювання художньої літератури робить уроки більш образними, наочними, цікавими, життєвими, дозволяє розвивати уміння школярів працювати в групах.

Ознайомленню з читацькими смаками учнів сприяє вивчення бібліотечних формулярів. Це доволі ефективна форма роботи, що дозволяє прослідкувати процес розвитку й поглиблення інтересів читача.

У школах часто використовують метод анкетування. Планування системи уроків позакласного читання, визначення напрямків в індивідуальній роботі, підбиття підсумків – усі ці важливі моменти в керівництві позакласним читанням можна поєднувати з проведенням анкетування.

Учитель літератури, як зазначає О. О. Ісаєва, зможе сформувати читацьку компетенцію учнів тільки у процесі вирішення цілого комплексу завдань, серед яких важливе місце посідають уміння працювати з художнім текстом [3, с. 14].

Зазвичай уроки позакласного читання плануються між окремими темами, пов'язуючись із вивченням програмного матеріалу. Однак така обов'язкова їх спорідненість з основним курсом не завжди необхідна. Досить «незалежними» можуть бути «бібліотечні уроки», огляди новинок літератури, а також уроки позакласного читання, присвячені письменнику-ювіляру або цікавій журнальній публікації.

Найчастіше вчителями використовуються проблемно-тематичні зв'язки між уроками за основним курсом та уроками позакласного читання. Сутність проблемно-тематичного принципу полягає в тому, що до уроку позакласного читання добирається матеріал, близький до попереднього чи наступного програмового матеріалу за тематикою чи проблемами, що в ньому порушуються.

Слід намагатися приділити увагу й теоретико-літературним зв'язкам класного та позакласного читання, адже на уроках позакласного читання

можна розширити знання учнів про літературні жанри, особливості віршованої мови, поетичні форми, тропи, засоби лексико-синонімічного вираження мовлення тощо.

Учителю-словеснику, при плануванні уроку позакласного читання, слід передбачати спеціальні вправи, які мають бути спрямовані на вироблення в школярів умінь користуватися прийомами самостійної читацької діяльності (наприклад, відтворення тексту за планом; епізодами, опрацювання довідкової літератури та періодичних видань тощо). На таких уроках варто застосовувати різні прийоми методу творчого читання, особливо, якщо твір невеликий: уголос, мовчки, читання напам'ять віршів, інсценування, читання за ролями тощо. Якщо ж опрацьований текст великий, то варто працювати із цитатами.

Обов'язково вчитель-словесник має використовувати такі форми роботи, які спрямовані на активізацію пізнавально-творчої діяльності учнів. Зокрема: опрацювати життєпис автора, історію написання художнього твору, створити презентацію, дослідити роль назви в розкритті ідеї, створити виставку книг, написати рецензію чи відгук про книгу, вести читацький щоденник тощо. Плануючи систему уроків позакласного читання, варто поєднувати твори класики та сучасної літератури; їх тематичне та жанрова розмаїття (відповідно до програми); використовувати різні форми роботи на уроках позакласного читання (семінар, бесіда, огляд, літературно-музична композиція, екскурсія, концерт, вікторина, консультація, інтерв'ю тощо) і прийоми активізації читацьких інтересів школярів (використання інших видів мистецтва, різного роду групові й індивідуальні завдання, міжпредметні зв'язки, технічні засоби навчання); систематичність і послідовність в оволодінні навичками роботи з книгою (робота з довідковим апаратом книги, з бібліотечним каталогом, анотування, робота над рефератом, відгуком, рецензією, оглядом і т.п.).

На думку О. М. Ніколенко, «... хоч які б методичні прийоми обрав учитель, які б інноваційні технології він використовував на уроці, усі вони

мають бути зумовлені самим твором та специфікою його аналізу. Тільки твір і його аналіз визначають методику його вивчення» [5, с. 32].

Під час проведення уроків позакласного читання слід дотримуватись таких вимог:

1. Зі списком літератури для позакласного читання учнів слід ознайомити задовго до початку навчального року (у травні-червні),

2. Уроки позакласного читання повинні бути святом, якого чекають з нетерпінням. Практикувати проведення уроків позакласного читання в музеї, бібліотеці, актовому залі, на природі тощо.

3. За два тижні до уроку позакласного читання школярі повинні бути ознайомлені із завданнями. Це домашнє завдання для груп, проблемні питання, індивідуальні завдання, проекти тощо.

4. Уроки-ігри, семінари, конференції, концерти проводити в паралельних класах. Це змушує ретельніше готуватися, згуртовує учнів класу.

5. Школярі повинні ділитися між собою відкриттями, які вони зробили, читаючи текст. На уроці повинна панувати співтворчість.

6. Важливе значення під час проведення уроків має наочність. Це репродукції картин, ілюстрації, фрагменти кінофільмів [7].

Отже, щоб ефективно розвивати читацькі навички учнів, слід зацікавити юного сучасника літературними надбаннями, створити відповідні умови для відображення, розуміння та засвоєння закономірностей навчального матеріалу.

Література

1. Бугайко Т. Ф., Бугайко Ф. Ф. Українська література в середній школі : курс методики. Київ : Радянська школа, 1962. 391 с.

2. Волошина Н. Й. Уроки позакласного читання у старших класах. Київ : Радянська школа, 1988. 174 с.

3. Ісаєва О. О. Організація та розвиток читацької діяльності школярів при вивченні літератури : посібник для вчителя. Київ : Ленвіт, 2000. 184 с.

4. Куцевол О. Позакласне читання як творча діяльність учнів. *Українська мова і література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах*. 2008. № 3. С. 70–82.

5. Ніколенко О. М. Проблеми аналізу художнього твору на уроках літератури. *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*. 2003. № 3. С. 31–34.

6. Пасічник Є. А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах : навч. посібник для студентів вищих закладів освіти. Київ : Ленвіт, 2000. 384 с.

7. Яричук В. А. Уроки позакласного читання в системі шкільної літературної освіти. *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2018. № 27. С. 2–8.

Бануляк Валентина – студентка 4 курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: методика проведення уроків позакласного читання.

Науковий керівник – старший викладач Пойда О. А.

Олена Бугера

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Глобальні проблеми сучасності вимагають негайного переосмислення взаємин людини з природою, зміни не тільки її поведінки, але, що особливо важливо, зміни ціннісних орієнтирів людства. Саме тому однією з актуальних проблем сучасного суспільства є проблема формування екологічної культури особистості. Головною причиною усіх негараздів у природі є споживацьке ставлення людини. Не усвідомлюючи свого місця у навколишньому природному середовищі, вона шкодить насамперед собі, своїм нащадкам. Ось

чому зараз перед учителем стоїть завдання екологічної освіти й виховання молоді, а починати варто із формування морально-психологічних особливостей. Саме школа дає можливість розвинути пізнавальний потенціал, виховувати особистість, яка усвідомлює своє місце в довкіллі. Актуальність статті зумовлена потребою виховання екологічно свідомого учня.

Проблему екологічного виховання досліджували І. Л. Абалкіна, О. К. Дрейер, І. О. Моткін, Л. Д. Курняк, В. А. Лось, Н. В. Науменко, В. А. Процюк, В. О. Сухомлинський та ін.

Мета статті: окреслити шляхи формування екологічної освіти учнів на уроках української літератури.

Загальноосвітня школа покликана виховувати школярів у дусі любові до рідної природи, охорони довкілля. Екологічне виховання – це систематична педагогічна діяльність, спрямована на розвиток в учнів екологічної культури. Головна мета екологічної освіти полягає у створенні та забезпеченні впродовж усього життя особистості умов становлення й розвитку екологічної культури як форми регуляції взаємодії людини з природою. Тобто мета екологічного виховання – це оволодіння екологічною етикою в усіх сферах людської діяльності.

Екологічну освіту й виховання слід здійснювати повсякденно в родині, дошкільних установах, школі, у позакласній діяльності. Для успішного формування екологічної грамотності учнів велике значення має діяльність, що реалізовується в класі.

Основні освітні, виховні й розвивальні завдання, які ставить перед собою школа, сучасність, такі:

- формування в учнів компетентності в необхідності піклування та збереження природи та її багатств;
- формування в дітей напруги в пошуках найбільш правильних методів і шляхів захисту природи, а також свідомого й бережливого використання її ресурсів;

- озброєння школярів уміннями й навичками, які дають можливість активно діяти в довкіллі щодо питань екології;
- розвиток потреби у спілкуванні та прагненні пізнавати таємниці природи;
- активізація діяльності спрямованої на покращення стану природи [5, с. 8].

Зважаючи на це, слід наголосити, що екологічну освіту треба здійснювати безперервно, упродовж усіх років навчання дитини в школі. Лише озброївши учнів науковими знаннями про об'єкти та явища природи, освітній заклад створить фундамент для їхнього екологічного виховання. Адже захищати й любити можна тільки те, що добре знаєш.

Успіх екологічного виховання значною мірою залежить від урахування ряду педагогічних вимог. У педагогічній науці досі не склалося єдиної думки в питанні, які саме умови сприяють ефективному засвоєнню учнями екологічних знань та вихованню їх на основі екологічної культури. На думку педагогів, головною умовою успішного формування в школярів екологічної культури є вміння поєднання навчального матеріалу екологічного змісту з практичною діяльністю учнів у природному середовищі [6, с. 41].

У психологічній і педагогічній літературі обґрунтовані загальні положення щодо процесів сприймання та засвоєння школярами знань, виховання дітей певного віку. Психологи відзначають: на різних етапах свого життя учні по-різному усвідомлюють і сприймають навколишнє. До того ж кожен школяр володіє йому одному притаманними особливостями пізнавальної діяльності, емоційного життя, волі характеру, поведінки. Кожна особа потребує індивідуального підходу на основі вивчення та врахування психологічних особливостей формування її особистості [3, с. 88].

Отже, досягнення позитивних результатів в екологічній освіті й вихованні учнів важливо брати до уваги як вікові, так й індивідуальні особливості дитини, риси характеру, ставлення до навчання, потреби та здібності кожного школяра. Лише за цієї умови вчитель зможе забезпечити

свідоме й повноцінне сприйняття вихованцями навчального матеріалу, сформувати в них бережливе ставлення до навколишнього середовища, екологічну культуру.

Працюючи над програмою підготовки вчителів української літератури щодо екологічного виховання школярів, в першу чергу, слід керуватися конкретно-історичним, діяльнісним та особистісно зорієнтованим підходами.

Конкретно-історичний підхід передбачає усвідомлення майбутніми вчителями особливостей сучасного розвитку людства в цілому й України зокрема, характеру екологічних проблем і шляхів їх вирішення, ролі екологічної освіти в подоланні світової екологічної кризи, стану й особливостей екологічної освіти учнів та оволодіння оптимальними засобами їх реалізації.

Діяльнісний підхід вимагає стимулювання цілеспрямованої активної діяльності особистості, в якій задіяні та розвиваються емоційно-чуттєва, мотиваційно-вольова й операційно-діяльнісна сфери, в процесі яких набуваються знання, вміння та навички, досвід творчої роботи й емоційно-ціннісного ставлення.

Особистісно зорієнтований підхід у центр цілісного педагогічного процесу ставить особистість з її інтересами, здібностями, потребами, нахилами, можливостями, правами, власною гідністю та індивідуальністю [4, с. 17].

Співпраця учнів і вчителя з екологічного виховання на уроках української літератури має сприяти вирішенню таких завдань:

1. Домогтися засвоєння таких знань: про причини глобальної екологічної кризи та шляхи її подолання світовим співтовариством; про розвиток світового природоохоронного руху; про причини кризової екологічної ситуації в Україні та шляхи її подолання; про розвиток взаємодії людини з природою в Україні з найдавніших часів.

2. Сформувати інформаційні вміння і навички.

3. Виробити комплексні творчі вміння.

4. Сформувати інтерес до вивчення природи та її об'єктів, зацікавлене, дбайливе ставлення до довкілля, особистої участі у природоохоронній діяльності.

5. Сформувати професійні вміння [2, с. 17–18].

Розв'язанню питань екологічного виховання найбільшою мірою сприяють завдання екологічного змісту та варіативні завдання. Встановлено, що пізнавально-виховний ефект таких завдань досягається при дотриманні методики, де організація та підготовка до відповіді зберігають та забезпечують оволодіння знаннями про явища, наближення їх до реальної ситуації. Такі завдання дають можливість кожній дитині постати перед власним вибором варіанту відповіді, найближчого до її переконань [1, с. 17–18].

Система загадок, ребусів, кросвордів і вікторин на уроках української літератури будується з урахуванням специфічних цілей на кожному етапі навчання.

Один з дієвих засобів закріплення, систематизації та узагальнення знань про навколишнє середовище – дидактичні ігри. Їх надзвичайно важлива роль полягає в закріпленні природоохоронних уявлень, пробудженні в дітей бажання творити добро й не порушувати відомі їм правила поведінки в природі, а також у формуванні інших загальнолюдських рис характеру.

Крім того з учнями на уроках української літератури можуть проводитися уроки-екскурсії, походи, експедиції, які є не тільки заходами для відпочинку, а й видами діяльності, які мають глибоку й серйозну освітню природоохоронну спрямованість, містять в собі також ряд завдань з екології, що сприяють розвитку творчих здібностей школярів [4, с. 57].

Уроки української літератури дають потужну базу знань, яка найдоцільніше розкривається на прикладі фольклорних творів і різножанрових творів українських письменників.

У 5 класі навчальна програма пропонує велику кількість неповторних зразків української літератури, які спрямовані на виховання гуманної людини, яка спостерігає за навколишнім світом і прагне до збереження природи [7].

На прикладі вірша Тараса Шевченка «Садок вишневий коло хати» ми занурюємося у прекрасний світ пахощів пізньої весни, відчуваємо її запахи, чуємо звуки та переймаємося ідилічним настроєм. Усе це здатна відчути лише та людина, яка любить природу та свій край. Це не єдиний твір Пророка, ідея якого – єдність природи й людини.

Оповідання Євгена Гуцала «Лось» знайомить школярів з дивовижною природою зимового лісу. Автор виголошує думку, що збереження фауни та флори рідного краю залежить від людини, її совісті. Ставлення людини до природи – це мірило людської моралі.

Співцем чудової української природи можна назвати Григора Тютюнника. У його творах чимало майстерних описів краєвидів рідної землі. Його оповідання «Дивак» приклад ще одного художнього тексту, який закликає берегти природу. Г. Тютюнник зауважує про паралельність і єдність двох світів – природи й людини, зображених в оповіданні. Письменник з точністю і лаконізмом описує природу та прирівнює її до найціннішого скарбу.

Микола Вінграновський – автор захопливої й драматичної історії про хлопчика й вовка під назвою «Сіроманець». Головною ідеєю твору є гармонія людини й природи. Митець акцентує увагу на тому, що дикі тварини можуть бути вірними друзями.

Велику роль в екологічному вихованні відіграють уроки літератури рідного краю, на яких діти долучаються до прекрасного слова про рідний край очима письменника, який безпосередньо має відношення до їхньої малої батьківщини. Так, дуже доречним буде в середній ланці вивчення ліричної спадщини Михайла Стельмаха. «Знайомство з поетичним світом природи письменника-земляка варто планувати на травень, коли й народився М. Стельмах. У цей час у природі все буяє, квітне й вабить око. Дуже доречно провести такий урок на лоні природи, адже поринувши в буяння зелені, трав і квітів, школярі набагато глибше та емоційніше сприйматимуть красу поетичного слова» [9, с. 218].

Навчальна програма 10 класу пропонує розглянути творчість відомих українських письменників Лесі Українки, О. Кобилянської, М. Коцюбинського та В. Стефаника. У текстах їхніх творів болісно звучить заклик: «Збережи природу та будь людиною» [8].

Виріши на Поліссі та назавжди закохавшись у природу рідного краю, Леся Українка створила геніальні твори, у яких наскрізно відчувається бентежна любов до всього живого: «Стояла я і слухала весну», «Давня весна», «Красо України, Подолля!» та ін. У драмі-феєрії «Лісова пісня» однією з головних є проблема зв'язку людини й природи та згубного впливу людини на неї.

Не можна не згадати про творчість М. Коцюбинського та його повість «Тіні забутих предків». Хоча найбільш поетично описано природу в новелі «Intermezzo», яка побудована на перипетіях стосунків ліричного героя і світу природи. Тобто, творчість М. Коцюбинського також є прикладом того, що тема охорони природи в літературі є наскрізною. Автор підкреслює, що світ людей і природи настільки поєднаний, що годі його й розділити. Хіба що в людському світі більше неспокою, зайвої метушні. А природа велична й вічна, як світ. Вона приймає тих, хто її розуміє, годує тих, хто біля неї працює і терпить усе людство, яке б не було, бо люди – її невід'ємна частина.

Новели В. Стефаника короткі, але змістовні, вражають емоційною точністю не тільки образів людей, але й самої природи. Вона жива, присутня у кожній миті людського життя. Тема єдності природи та людини відображена в новелі «Камінний хрест»: Іван Дідух сприймає пагорб, на якому тяжко працював, кожну травичку, як живих істот, тому й прощатися з ними болісно – це ж його рідна земля, що вигодувала своїм хлібом.

Навчальна програма 11 класу містить у собі зразки найдовершеніших творів про природу та її збереження [8].

Повість О. Довженка «Зачарована Десна» можна назвати гімном природі та рідній землі. Природа виступає у повісті як казкова ідилічна країна, до якої завжди хочеться повернутися з метушливого дорослого життя,

де немає місця безтурботному спогляданню річки та неба, садка й городу. Довкілля постає крізь призму сприйняття малого Сашка та сприймається як освідчення в любові до рідного краю.

Дуже потужним меседжем до людства є поема «Чорнобильська Мадонна» І. Драча, у якій поет розглядає проблему відповідальності людини за свої дії перед природою. Збереження екології – це вже необхідність, бо йдеться про життя чи смерть планети. Автор аналізує різні аспекти чорнобильської трагедії і переконує читача: природу слід берегти, як слід берегти життя.

Таким чином, вміло використовуючи різні види роботи на певних етапах уроку української літератури, можна сприяти стимулюванню пізнавального інтересу учнів. Новизна змісту матеріалу, який вивчається, різноманітність форм опитування, перевірка знань і пояснення нового матеріалу, емоційне налаштування школярів і вчителя, взаєморозуміння та взаємодія, змагання і заохочення – наявність усіх цих факторів забезпечує проведення цікавого уроку, який стимулюватиме учнів до природоохоронної діяльності.

Література

1. Виховуємо екологічну культуру. *Шкільна освіта*. 2014. № 26. С. 8.
2. Глухова Н. Емоційне спілкування дитини з природою як умова творчого осягнення світу. *Дошкільне виховання*. 2001. № 10. С. 8–9.
3. Дяченко Т. Ставлення до природи у дітей східних слов'ян. *Шлях освіти*. 2002. № 3. С. 57–61.
4. Ковальчук І. Виховання екологічної свідомості на уроках української літератури. *Початкова школа*. 1999. № 10. С. 17–19.
5. Колесник М. О., Грубінко В. В. Екологічне виховання учнів на засадах української літератури. *Методичні рекомендації для педагогічних навчальних закладів та вчителів*. Тернопіль : Вид-во ТДПУ ім. В. Гнатюка, 2015. С. 52–54.

6. Медюк І. В. Оберігати природу – берегти Батьківщину. *Розкажіть онуку*. 2008. № 8. С. 106–107.

7. Українська література. Навчальна програма. 5-9 класи. URL: <https://cutt.ly/bnH2rCH>

8. Українська література. Навчальна програма. 10-11 класи. URL: <https://cutt.ly/DnH04WF>

9. Пойда О. Пізнання школярами малої батьківщини крізь дивосвіт природи на уроках вивчення лірики Михайла Стельмаха. *Михайло Стельмах у новітніх парадигмах наукового знання* : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 105-річчю від дня народж. письменника. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2017. С. 217–223.

Бугера Олена – студентка 4 курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: методика навчання української літератури.

Науковий керівник – старший викладач Пойда О. А.

Анастасія Бурчак

НЕСТАНДАРТНІ ФОРМИ ВИВЧЕННЯ БІОГРАФІЇ ПИСЬМЕННИКА НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Актуальність статті зумовлена потребою дослідити ефективність використання нестандартних форм організації роботи під час вивчення біографії письменника на уроках української літератури.

Вивчення біографії письменника розглядається як один з важливих етапів у процесі осягнення й розуміння творчості митця. Це перший крок, який допомагає з'ясувати роль і значення творчої спадщини майстра слова в історії розвитку літературного процесу, культури, в суспільному житті. Адже

кожен письменник – індивідуальність зі своїм характером, духовним світом, естетичними уподобаннями, світоглядом, життєвими подіями [3, с. 106].

Оскільки осмислення творчості митця розпочинається зі знайомства з його життям, то такі уроки мають бути особливо продумані. «Сучасний урок з вивчення письменницького життєпису потребує від словесника особливої підготовки, оскільки саме на ньому відбувається не бездумний перелік календарних дат і певних фактів з життя митця, а зближення автора й учня, що сприятиме формуванню читацьких смаків дитини, відтак вдумливого і допитливого читача. Надзвичайно важливо, щоб учитель допоміг школярам відкрити для себе унікальний художній світ кожного майстра слова, з яким вони знайомляться впродовж навчання в школі»[4, с. 186].

Біографія – це не стільки хронологія життя і творчості, скільки духовна еволюція особистості. Це набирання сил майбутнього письменника, формування світогляду, визрівання майстерності; ціла система вражень, ситуацій, людей, книг, які залишили помітні сліди в біографії цієї особистості: дитинство, сім'я, навчання, болісні пошуки істини, дружба й кохання, самовиховання і самовдосконалення; помилки, «злети» й «падіння» душі; мрії і прагнення; особливості характеру та їх прояв у різних життєвих ситуаціях; особисті контакти з побратимами по перу та діячами мистецтва, культури, науки; подорожі, побачені місця; ставлення до природи, суспільства, людини [3, с. 108].

Вивчення літератури з використанням інноваційних технологій має певні особливості. Насамперед це виражається у принциповій зміні характеру відносин між учителем й учнями. Залучення старшокласників до дослідницької діяльності у процесі вивчення біографії письменника чи під час аналізу його творчого доробку вимагає розвитку суб'єктних відносин. Так, засвоєння школярами життєвого шляху митця за умови використання нестандартної форми роботи організовується таким чином:

- учитель ставить за мету не тільки представити письменника як особистість, а й показати неповторність цієї особистості через його творчість;

- робота учнів спрямовується на вироблення вмінь і навичок аналізу, систематизації та узагальнення навчального матеріалу про художника слова з метою обґрунтування власних висновків і суджень;

- на уроках досліджуються різні джерела біографії: написане самим письменником, його сучасниками, науковцями, історичні документи;

- увага школярів концентрується насамперед на з'ясуванні того, як життєві ситуації, формування світогляду митця, його внутрішній світ проявилися в його творчості [2].

Нестандартна форма опрацювання біографії письменника – це літературне резюме на заняттях з української літератури, яке вдало поєднує теорію документознавства з історією української літератури, забезпечує міжпредметні зв'язки, що вимагає програма, спонукає учнів на прикладі літературного резюме вчитись адаптуватися до сучасного ринку праці. Літературне резюме – ефективна форма ознайомлення з позитивами письменника, коли воно укладене педагогом. Створення резюме – це й пошукова робота, коли вчитель пропонує школярам укласти його самостійно. Перед використанням літературного резюме викладач дає поняття про резюме як документ щодо особового складу. Резюме – короткий висновок з основними положеннями з доповіді, промови, наукової праці, дискусії. Словом «резюме» називають і документ, у якому коротко викладено особисті, освітні чи професійні відомості про особу [1, с. 261].

Особливості оформлення реквізитів.

- 1 Назва виду документа.
2. Прізвище, ім'я, по батькові письменника.
3. Домашня адреса для митців-сучасників.
4. Дата й місце народження.
5. Відомості про освіту.
6. Трудова діяльність.
7. Нагороди.
8. Додаткова інформація (літературне кредо, плани на майбутнє)

Наприклад, при вивченні життєпису Миколи Куліша учні під час викладу лекції укладають резюме від його імені. Лаконічність резюме (1-2 сторінки) і візуальне розташування реквізитів дозволить школярам за невеликий проміжок часу (2-3 хвилини) не тільки дізнатися багато про митця, а й захопитися його поглядами, високою організацією його душі (див. табл. 1).

Таблиця 1.

Літературне резюме Миколи Гурійовича Куліша

Дата, місце народження	6 (18) грудня 1892 р. в с. Чаплинка (Херсонська область)
Освіта	Олешківське восьмикласне училище, Одеська школа прапорщиків.
Дитинство	«Початок мого дитинства – самотність у хаті й схильність до блукання. Базар вабив недогризками, ярмарок – каруселями, церква – процесіями та хоровим співом; весілля – своїми обрядами і музикою; похорони – поминанням й бубликами, та ще й те, що на похоронах мене не били».
Літературна творчість	Перші п'єси «97» (1924), «Комуна в степах» (1925), комедія-фарс «Хулій Хурина» (1926), «Зона» (1926), комедія «Отак загинув Гуска» (1925). Творчою вершиною стали п'єси «Народний Малахій» (1927), «Мина Мазайло» (1929). У 1930-х рр. Куліш написав п'єси «Маклена Граса» (1933), «Прощай, село» (1933), «Поворот Марка» (1934), «Вічний бунт» та ін.
Особисті дані	3 (15) квітня 1915 р. у смоленській церкві Івана Златоустого вони з зеленоокою шатенкою Тосею Невелль, старшою від нареченого на один рік, повінчалися. У тому шлюбі народилося двійко дітей: 24 лютого (7 березня) 1916 р. – дочка Ольга, 1917 р. – син Володимир.
Телефільми	«Закут», «Мина Мазайло», «Народний Малахій». Йому присвячено стрічки: «Микола Куліш» (1970), «Микола Куліш» (1991), документальні кінокартини «Пастка», «Тягар мовчання» (1991).
Курбас і Куліш	Микола Куліш вважав Леся Курбаса видатним режисером і мислителем. Куліш цінував Курбаса як аналітика мистецтва й літератури, як людину широкої гуманітарної освіти, одного з теоретиків української культури. Дружба між Кулішем і Курбасем тривала 8 років – аж до смерті й мала великий вплив на становлення українського театру в першій половині

	20 століття.
Драматургічне кредо	«Будувати, вирощувати драматургічну культуру – це не значить бити її. Можна їй перебити хребта».
Задуми	Микола Гурович Куліш постійно прагнув новизни у творчості – нових художніх засобів, прийомів, рішень; нової, до нього ще не відкритої якості драматургічного світобачення. Він шукав – і знаходив – нові напрями розвитку мистецтва, літератури, драматургії.
Вшанування пам'яті	Херсонський обласний український музично-драматичний театр із 1990 року носив ім'я Миколи Куліша, а з 2005 року називається Херсонський обласний академічний музично-драматичний театр ім. М. Куліша. 1963 року іменем Миколи Куліша був названий теплохід на підводних крилах типу «Ракета» – один з перших на Дніпрі. На честь Миколи Куліша в Дніпрі названо вулицю Миколи Куліша.

Ставлення до такої форми вивчення біографії письменника, як літературне резюме, може бути неоднозначним. Дещо штучною є заміна біографічних відомостей реквізитами, проте заслуговує на увагу спроба пошуку, новизна представленого матеріалу, відхід від стереотипних форм роботи, які не приносять позитивних результатів [3, с. 143].

Отже, літературне резюме допомагає з'ясувати основні життєві віхи та здобутки М. Куліша як письменника, етнографа, громадського й культурного діяча, мовознавця, перекладача. Окрім того, спонукає учнів до аналізу, порівняння, виявлення особистісного ставлення до письменника як людини й митця. Тому потрібне ретельне виявлення особливостей подій, суспільних чи культурних процесів, у яких письменник брав участь, розкриття змісту різноманітних письмових свідчень про нього в листах, спогадах, щоденниках. Тільки так перед школярами постане образ живої людини.

Отже, розробка нестандартних форм роботи вивчення біографії письменника може сприяти поверненню втраченого інтересу до особистості, допоможе учням зрозуміти митця як індивідуальність, спонукатиме до осмисленого й емоційного сприйняття творчості, сприятиме зацікавленості людською і творчою долею, формуватиме особистісне ставлення до його

певних рис характеру, креда, захоплень, а найголовніше, буде першим кроком до розуміння творчості.

Література

1. Гриценко Т. Українська мова за професійним спрямуванням : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 264 с.

2. Міхно О. П. Розвиток дослідницьких здібностей старшокласників на уроці української літератури. *Українська мова й література в школі*. 2008. № 5. С. 21–26.

3. Наукові основи методики літератури : навч.-метод. посіб. / за ред. Н. Й. Волошиної. Київ : Ленвіт. 2002. С. 142–151.

4. Пойда О. А. Літературно-критичні статті Олеся Гончара як шлях до осмислення життєтворчості українських письменників на уроках літератури. *Феномен Олеся Гончара в духовному просторі українства* : зб. наук. статей. Полтава : ПНПУ, 2018. 198 с.

5. Степаненко М. Багатогранне Кулішове слово раз у раз розривається мов бомба...: місце і роль М. Куліша в історії української літературної мови. *Рідне українське слово* : монографія. Полтава, 2005. С. 268–279.

Бурчак Анастасія – студентка 4 курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: сучасні інтерактивні технології навчання на уроках української літератури.

Науковий керівник – старший викладач Пойда О. А.

ЛІТЕРАТУРНИЙ ВЕЧІР – ОДНА З ФОРМ МАСОВОЇ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ В СЕРЕДНІЙ ЛАНЦІ

Нині особливо актуальною стає проблема розвитку читацької самостійності школярів і потреби реорганізації позакласної роботи, оскільки саме сформованість навичок самостійної роботи з книжкою є передумовою збагачення інтелектуального та духовного світу.

Позакласна робота з української літератури – важлива складова частина освітнього процесу, яка тісно пов'язана з класними заняттями – є продовженням тієї роботи, яка проводиться на уроці. Мета цих заходів – удосконалити розумові сили учнів, сприяти розвитку здібностей, задовольняти духовні потреби.

Часто у позакласній роботі використовується така масова форма роботи як літературний вечір. Типи літературних вечорів можна встановити за тематикою, яка визначає їх основний зміст та ідейно-естетичну спрямованість.

Актуальність нашого дослідження зумовлена, по-перше, постійним удосконаленням методики навчання української літератури, по-друге, пошуком та розробкою нових форм і методів організації освітнього процесу, адже на сьогодні є нагальна потреба змінювати й осучаснювати форми позакласної роботи.

Метою статті є аналіз теоретичної бази, узагальнення й розробка методичних рекомендацій щодо проведення літературного вечора.

Вивчення форм позакласної роботи, серед яких особливу увагу звертаємо на літературний вечір, знайшло відображення в окремих дослідженнях таких українських науковців і методистів, як О. Бандура [2], Н. Волошина [2], О. Куцевол [1], Є. Пасічник [3], Г. Токмань [4] та ін.

Є. Пасічник вважає літературні вечори «важливим засобом естетичного, розумового й морального виховання» [3, с. 370].

Г. Токмань зазначає, що «літературний вечір – найскладніша форма роботи з предмета. Він потребує тривалої, іноді цілорічної підготовки» [4, с. 130].

О. Куцевол чітко окреслює мету літературних вечорів, що спрямована «не лише дати певні знання з літератури, а й пробуджувати кращі почуття, розвивати творчі та організаторські здібності дітей» [1, с. 4].

Окрім цього, дослідниця схарактеризувала різноманітні форми літературних вечорів у школі. Так, залежно від характеру матеріалу і завдань, вони поділяються на такі різновиди: ювілейні, тематичні, історико-літературні, жанрові; залежно від форм і методів, а також способів діяльності вчителя та учнів на літературно-музичні композиції, вечори-конференції, ігрові вечори, вечори запитань та відповідей, вечори-читання, вечір широкої програми [1, с. 3–5].

Н. Волошина класифікує типи літературних вечорів за тематикою:

- присвячені окремим письменникам чи висвітленню конкретних періодів їхньої творчості («Мотиви революційної боротьби у творах Шевченка періоду «Трьох літ» (1843-1845)»);
- присвячені окремим літературним творам митців («Лісова пісня» Лесі Українки, «Тигролови» Івана Багряного тощо);
- вечори за літературним матеріалом певного історичного періоду («Розстріляне відродження», «Творчість поетів-шістдесятників»)
- вечори, які пов'язують літературу з іншими видами мистецтва («Шевченко-художник», «Мистецтво в житті О. Довженка» і т. ін.);
- побудовані на матеріалі творів певного літературного жанру (казки, байки, новели, роману, драми та ін.);
- літературно-краєзнавчі вечори («Наші письменники-земляки», «Шевченко на засланні», «Леся Українка на Поділлі» тощо) [2, с. 163].

Г. Токмань відзначає потребу в тривалій підготовці до проведення літературного вечора. Науковець висвітлює особливості роботи над ним: вибрати тему, скласти сценарій та доопрацювати його спільно з шкільною молоддю, роздати завдання учням, провести репетиції [4, с. 131].

Робота над літературним вечором розпочинається з пошуку ідеї, створення організаційної групи, формування теми, створення сценарію і його втілення.

Н. Волошина пропонує перед початком літературного вечора проводити з учнями тематичні ігри з розгадування кросвордів, загадок, а після підведення підсумків вручати переможцям нагороди й призи. Розмірковуючи над пробудженням інтересу широкого учнівського загалу до літературних вечорів, дослідниця висловлює думку, що першою умовою для цього є «прояв любові до мистецтва слова на уроках» [2, с. 164].

Повнота сприймання учнем художньої літератури залежить від його вікових та індивідуальних особливостей, а також від часу, в який він живе. Важливою є думка Є. Пасічника: «потрібно зважати на особливості вікової детермінації» в літературному розвитку учнів, адже «у кожному віці свої психолого-педагогічні особливості навчально-пізнавальної діяльності, свої можливості, на які ми не можемо не зважати, організовуючи вивчення художнього твору, будуючи урок літератури» [3, с. 58].

Літературні вечори, які є важливим засобом естетичного, розумового і морального виховання школярів, сприяють розвитку їх ініціативи. Вони найчастіше проводяться з учнями 5-9 класів як самостійний вид позашкільної роботи. Учасників можна мотивувати рольовою грою, запропонувати ролі сценаристів, виконавців, декораторів, костюмерів, звукорежисерів, освітлювачів. Основу сценарію вечора переважно складає вчитель-словесник, потім допрацьовує його разом з учнями.

Невелика група школярів, не зайнятих у виступах, складає колектив розпорядників, що забезпечують порядок на вечорі. У підсумку весь вечір здобуває характер великого літературного концерту, кожен номер якого і вся програма в цілому мають єдину тематичну й ідейну спрямованість, де немає нічого випадкового.

Варто відзначити, що у проведенні літературного вечора потрібно брати участь не лише учням, а й учителям. Це дає стимул і зацікавленість для

школярів, які вже ставитимуться до справи не як до забави, а як до відповідальної серйозної роботи, в якій вони беруть участь з дорослими. Усе це об'єднує в єдиний міцний колектив, мета якого – загальна праця та спільна зацікавленість у результаті.

Літературні вечори – це радісні свята, підсумок великої виконаної роботи. Оформлення зали, де проводиться вечір, має бути урочистим. Для кожного вечора бажано виготовити відповідний лозунг, газети, оформити тематичні альбоми, фотомонтажі, плакати, стенди, літературні виставки тощо.

Пропонуємо фрагмент сценарію літературного вечора, присвяченого 150-ій річниці від Дня народження Лесі Українки, який було розроблено студенткою Волинець В. В. під час проходження педагогічної практики у Рахнівсько-Лісовій СЗШ І-ІІІ ст. Шпиківської селищної ради Жмеринського району Вінницької області (лютий-березень 2021 р.).

Перша сторінка нашого спілкування **«Любов народжується в сім'ї!»**.

Ведучий 1. За вікном зима. Ось у таку пору, 25 лютого 1871 року, народилася Лариса Петрівна Косач (Лєся Українка).

Ведучий 2. Дитинство! Незабутня пора, коли світ уперше розкриває нам свої таємниці. Дитинство – це весна людського життя, початок становлення характеру особистості. Як весняний струмок шукає собі шлях, так і дитина, тому так важливо, щоб ця пора була зігріта ласкавим словом, збагачена піснею, музикою.

Ведучий 1. Ще дівчинкою Лєся співала разом з мамою українські пісні, тому не дивно, що знала їх дуже багато. Мати возила дітей до різних сіл і містечок. Там вони зачаровано слухали пісні, які селяни співали бодай чи не всім селом. Діти, а особливо Лєся, сприймали це все із захопленням. Багато пісень увійшли у побут Косачів і стали улюбленими, наприклад **«Подоряночка»**.

Ведучий 2. Навесні 1882 року Косачі перебралися на постійне проживання до села Колодяжного. На лоні чарівної української природи Лєся створила чудові зразки пейзажної лірики. Ось послухайте деякі з них.

Читець 1. «На зеленому горбочку».

Читець 2. «У маленькій хатинці».

Читець 3. «Уже весняне сонце припікає».

Читець 4. «Стояла я і слухала весну».

Ведучий 1. Грамоті поетеса навчилася дуже рано. Коли їй було чотири роки, вона вже вміла гарно читати. А через рік самостійно писала коротенькі листи до бабусі та дядька Михайла. Мати помітила в дівчинки вроджений хист до музики – і п'ятирічній дитині купують фортепіано. Вона починає навчатись грати на ньому, виявляє неабиякі музичні здібності.

Ведучий 2. Доля розпорядилась так, що наділила Лесю дивовижними здібностями і в той же час змусила виборювати життя в щоденних муках. Під час свята Водохреща дівчинка так захопилася, що не відчула, як промочила ноги у крижаній воді. Спочатку боліла нога, потім – рука. Діагноз – туберкульоз кісток, а потім нирок і легень. Тоді дівчинка засвоїла правило: щоб не плакати, треба сміятися.

Читець 5. Вірш «Як дитиною бувало».

Перед проведенням свята учні мали змогу ознайомитись із колажем, які підготувала група біографів. Ураховуючи особливості змішаного навчання в умовах карантину, дітей було залучено до всеукраїнського флешмобу з читання поезій Лесі Українки, що стало також частиною літературного свята. З відео можна ознайомитись за посиланням <https://www.facebook.com/vika.volynets.5>.

Отже, літературний вечір як одна з масових форм позакласної роботи завдяки своїм особливостям містить значні потенційні можливості щодо розвитку творчих здібностей учнів підліткового віку, розширює простір творчої самореалізації школярів, забезпечує можливість досягнення успіху в

обраній сфері діяльності й тим самим сприяє розвитку впевненості учнів у власних творчих можливостях, уможливорює формування атмосфери творчого партнерства педагогів та школярів на основі спільних інтересів і цінностей. Перспективним, на нашу думку, буде поглиблене дослідження таких масових форм позакласної роботи як літературні свята, тижні української літератури, походи, екскурсії, поїздки літературними місцями тощо.

Література

1. Куцевол О. М. Специфіка та методика проведення літературних вечорів у школі. *Всесвітня література та культура в навч. закл. України*. 2000. № 8. С. 2–6.
2. Наукові основи методики літератури : навч.-метод. посіб. / за ред. Н. Й. Волошиної. Київ : Ленвіт, 2002. 344 с.
3. Пасічник Є. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах : навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. освіти. Київ : Ленвіт, 2000. 384 с.
4. Токмань Г. Методика навчання української літератури в середній школі. Київ : Видавничий центр «Академія», 2013. 312 с.

Волинець Вікторія – студентка 4 курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: позакласна робота з української літератури в середній ланці.

Науковий керівник – старший викладач Пойда О. А.

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНИХ МАТЕРІАЛІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Термін «літературна критика» певною мірою знайомий учням, оскільки вчителі нерідко посилаються на критиків, цитують на уроках думки провідних учених про класичні художні твори. Однак це фрагментарні звернення, вони мають ілюстративний характер. Програмове вивчення критичних матеріалів, яке здійснюється у зв'язку із засвоєнням творчості письменника, передбачає можливість послідовного розвитку пізнавальних умінь та зростання самостійно-пошукової діяльності школярів.

Варто зауважити, що літературно-критичні статті опрацьовуються учнями на різних етапах вивчення окремих творів чи творчості митця – під час ознайомлення з біографією автора, у процесі аналізу твору та на підсумкових заняттях з літератури. Однак, у роботі вчителів-словесників при опрацюванні літературної критики, на жаль, допускаються методичні помилки та недоліки. Набуті школярами знання не використовуються в практичній роботі, учні не завжди вміють їх застосувати в процесі аналізу художнього твору.

Висвітлюють особливості вивчення літературно-критичних матеріалів Н. Волошина, С. Жила, О. Ісаєва, Ж. Клименко, О. Куцевол, Л. Мірошніченко, Л. Овдійчук, Є. Пасічник, А. Ситченко, Г. Токмань та ін. Цікавою є стаття О. Пойди про застосування інноваційних технологій при опрацюванні літературно-критичних статей О. Гончара під час вивчення творчості значної кількості літературних постатей, визначених шкільною програмою [5]. Однак у більшості праць розглядається вивчення літературно-критичних матеріалів у старших класах.

Мета дослідження полягає у пошуку інноваційних підходів до сучасного викладання в школі біографії та творчості митця на уроках української літератури за допомогою критично-літературних статей.

Виділення та вивчення літературної критики як складової частини літературознавства, як зазначає літературознавиця М. Гнатюк, почалося ще в XIX ст.

Саме І. Франко вперше в українській науці про літературу звернув увагу на специфіку критики, яка, з одного боку, має риси наукової студії, а з іншого – своїми спостереженнями наближається до художнього узагальнення, тобто має риси чисто мистецького явища [2, с. 274].

У «Словнику літературознавчих термінів» поняття «літературна критика» визначається як самостійний вид творчої діяльності, що спирається на практичний тип мислення задля поцінування художньої своєрідності нових літературних творів, їхньої естетичної вартості, виявлення провідних тенденцій літературного процесу. Це – засіб регулювання та корекції літературного процесу, спілкування письменників з читачами [3].

До творів літературно-критичної думки належать не тільки власне критичні статті, а й листи, есе, рецензії, що містять яскраві, глибокі оцінки й судження. Питання про необхідність вивчення літературної критики в школі, про її значення в освіті та вихованні учнів уперше було поставлене В. Острогорським.

Вивчення літературно-критичних статей сприяє вирішенню істотних для літературної освіти школярів завдань. Насамперед – це поглиблення сприйняття художнього твору. Статті критиків, літературознавчі висловлювання служать для шкільної молоді у змістовному й методичному відношенні зразком аналізу художнього тексту. Є. Пасічник рекомендує «уже у 9 класі необхідно познайомити учнів з тим, як скласти план, тези, конспект статті» [4, с. 335]. Знайомлячись з критичною статтею, складаючи її тези або конспект, школярі освоюють обраний автором шлях розбору твору, осмислюють його суспільно філософські та естетичні позиції, оцінки героїв, пошуки й вирішення актуальних проблем, порушених у цьому творі, прийоми поєднання в критичному тексті власних роздумів автора з цитатним і позатекстовим матеріалом. Все це допомагає створити учневі свої уявлення

про аналіз досліджуваного художнього твору, виробити свою методику поводження з художньою та навчальною книгою [1, с. 86].

Вивчення літературно-критичних статей підвищує рівень літературної освіченості учнів, формуючи поняття про літературну критику як про один з видів літературної творчості, метою якого є тлумачення художніх творів, а також явищ життя, що в них відображені.

Критика є найважливішим документом певної культурно-історичної епохи, тому так природно включення в шкільний курс літератури елементів історії критики [7].

Учень може коментувати оціночне сприйняття виучуваних творів літературознавцями та зіставляти його з власним. Відповідно до цього здійснювати самоаналіз роботи з літературно-критичними матеріалами, а в ході роботи перевіряти набуту інформацію.

На заняттях з вивчення монографічної теми в роботі над матеріалами критичних статей виділяються два основних етапи. Перший – звернення до фрагментів розвідок, окремих висловлень критиків і літературознавців при аналізі тексту безпосередньо (характеристика конфлікту, етапів розвитку сюжету, образів героїв, поясненні їх вчинків, ролі окремої художньої деталі або комплексу деталей тощо). Останнім часом роль літературно-критичних висловлювань у процесі текстуального аналізу творів значно підвищилася в зв'язку з публікацією для школярів навчальних посібників нового покоління, що містять витяги з документів, спогадів, різних критичних оцінок. Другий етап – аналіз тексту критичної статті. Для цього слід виділити спеціальний урок, на якому проводиться читання і коментування статті, відбувається складання плану й тез. Тезування, конспектування – це необхідні інтелектуально-трудова дії, які формують уміння працювати з науковими та публіцистичними матеріалами, писати твори на літературні й вільні теми, готувати літературно-критичні виступи різних жанрів.

У комплексній роботі над літературно-критичною статтею можна виділити наступні етапи: попереднє знайомство з автором-критиком, історія

створення розвідки, характеристика художньо-естетичної позиції автора, читання й коментування статті, аналіз окремих положень, конспектування або тезування [1, с. 87].

Доречність прийому зіставлення інтерпретацій у старших класах зумовлена віковими особливостями: схильністю до оперативних рішень ситуацій етичного й естетичного вибору, переходом до ціннісно-орієнтаційної діяльності як основної.

Звернення до критики й літературознавчих статей повинно відбуватися на всіх етапах літературної освіти: 5-7 класи – включення в уроки фрагментів статей про мистецтво; 8-11 класи – знайомство з окремими авторами та їх критичними статтями при вивченні програмних творів; ознайомлення з етапами розвитку критичної думки й діяльністю критиків. Умовою ефективного вивчення літературної критики є його діяльнісний характер, який проявляється в розмаїтті методичних форм і прийомів, що стимулюють творчу діяльність учнів; у дотриманні наступності зі вмістом і різновидами діяльності школярів, що здійснюються в середніх і старших класах при роботі з критичною статтею; у практичній спрямованості діяльності, систематичному вдосконаленні прийомів, що забезпечують інтенсивність засвоєння матеріалу.

Г. Токмань наголошує: «Методика роботи зі статтею вимагає чіткості й послідовності в організації навчальних ситуацій. Передусім, учнів треба підготувати до сприйняття статті. Учитель ставить проблему, яку школярі не здатні розв'язати самотужки, вона має бути цікавою, але заскладною для них, тоді на допомогу приходить наукова думка – влучна, стисло й точно сформульована. Якщо в науковому тексті зустрічаються терміни, не знайомі дітям, слід провести підготовчу словникову роботу. Наступний етап – читання статті. Учні повинні не тільки чути, а й бачити текст: на слух науковий матеріал дитина не сприйме. Статтю читає вчитель зі своїми коментарями та запитаннями до учнів – для їх розумової активізації та

перевірки адекватності сприйняття. Письмове опрацювання статті може проводитися у 4-ох формах: план, тези, конспект, виписки» [6, с. 83].

У середній ланці ми закладаємо основу для того, щоб у старших класах школярі змогли вдумливо й зацікавлено працювати з поетичними текстами. Для вирішення цього завдання в 5-7 класах проводимо серію уроків «У творчій лабораторії поета», де діти знайомляться з фрагментами робіт і на практиці відпрацьовують деякі прийоми аналізу поетичного тексту.

Зважаючи на рівневу структуру мотивованості учнів радимо будувати урок так, щоб об'ємний, складний, специфічний матеріал зацікавив дітей. Аби школярі зрозуміли, наскільки багатогранною є літературна критика, можна вдатись до знайомства їх зі збірником літературно-критичних статей Олеся Гончара «Письменницькі роздуми». «Підкреслюючи важливість залучення літературно-критичного матеріалу для розширення діапазону знань про мистецькі явища, учитель може запропонувати дев'ятикласникам перелік імен митців українського слова, які були об'єктом вивчення Олеся Гончара: Іван Котляревський, Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка, Панас Мирний, Василь Стефаник, Степан Васильченко, Микола Гоголь, Юрій Яновський, Павло Тичина, Олександр Довженко, Максим Рильський, Володимир Сосюра, Остап Вишня, Андрій Малишко, Григорій Тютюнник, Василь Симоненко та інші. Аби зацікавити школярів, варто оформити це не як нудний довгий список, а скориставшись програмою WorldArt, створити хмаринку слів у формі цікавої фігурки» [5, с. 186].

Необхідно з'ясувати, який тип уроку буде найефективніший у певній ситуації. Урок-бесіда виключається, оскільки обізнаність учнів з матеріалом лише розпочинається. Урок-лекція не дасть відчутного результату: по-перше, потік інформації мусить бути широкий, і школярам, що не прочитали жодної статті І. Франка, нелегко буде її сприймати. Найдоцільнішим буде урок-семінар, на якому учні дістануть найповніше уявлення про універсальність літературно-естетичних зацікавлень.

Звернення до літературно-критичних статей і висловлювань, включення їх у процес вивчення художнього твору сприяє встановленню діалогічних відносин між читачем і критиком, які, в свою чергу, спільно ведуть розмову з письменником, від чого стає все ближчим спілкування читача-школяра з твором, посилюється позитивна читацька мотивація, прагнення особистісно осмислити підняті митцем і критиком проблеми, зацікавлено шукати на них відповіді як безпосередньо в творі, так і в біографії письменника, а також в статтях і висловленнях критиків та літературознавців, у класних диспутах, до участі в яких активно спонукає літературна критика. «Діалогічним прийомом роботи зі статтею, спрямованим на розвиток розумових та світоглядних рис дитини, є зіставлення двох статей з різними поглядами на той самий твір» [6, с. 83].

Знайомлячись з критичною статтею, учні усвідомлюють і розуміють обраний автором шлях розбору твору та які проблеми висуваються в творі, і які в критичному тексті. Все це допомагає створити школяру свої уявлення про аналіз художнього твору й навіть виробити свою методику підходу до художнього та навчального матеріалу. Завдання вчителя – зробити це вивчення творчим; важливо не тільки навчити аналізувати ці статті, але всією системою питань, завдань пробудити в учнів інтерес до критичної літератури, і тоді опрацювання критичних статей стане не обов'язком, а потребою школярів.

Отже, літературно-критична стаття не додаток до програми, а органічна складова частина її змісту. Результати такого підходу завжди позитивні й вагомі. Слід пам'ятати, що чим старші учні, тим більше нових можливостей відкриває перед ними література. І саме вчитель мусить правильно донести її до школяра, щоб поглибити знання та сформувати любов до прекрасного.

Література

1. Вашків Л. П. Епістолярна літературна критика: становлення, функції у літературному процесі. Тернопіль : Поліграфіст, 1998. 134 с.

2. Гнатюк М. Літературна критика, її предмет і завдання. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія філологічна. Вип. 10. С. 271–281. URL: <https://cutt.ly/rnXfeXI>

3. Літературна критика. Словник літературознавчих термінів. URL: <https://cutt.ly/GnXfWq4>

4. Пасічник Є. А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах : навч. посібник для студентів вищих закладів освіти. Київ : Ленвіт, 2000. 384 с.

5. Пойда О. Літературно-критичні статті Олеся Гончара як шлях до осмислення життєтворчості українських письменників на уроках літератури. *Феномен Олеся Гончара в духовному просторі українства* : зб. наук. статей. Полтава : ПНПУ. 2018. С. 183–190.

6. Токмань Г. Методика навчання української і зарубіжної літератури: самостійна робота студента : навч.-метод. посіб. 2019. 112 с. URL: <https://cutt.ly/wnXgAFB>

7. Українська література. 5–9 класи. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. URL: <https://cutt.ly/shQj727>

Ворона Анна – студентка 4 курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: вивчення літературно-критичних матеріалів на уроках української літератури в загальноосвітніх школах.

Науковий керівник – старший викладач Пойда О.А.

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПОНЯТТЯ «ВОЛЯ» У ТРАКТУВАННІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Актуальність дослідження. Воля як одна з основних категорій людського буття вимагає спеціальних досліджень, особливо нині, вона справді є ключовим компонентом національної культури, виражає значущі категорії філософії українського народу, часто асоціюється з явищами й подіями життя; особливо стала актуальною вона у вихованні молоді, коли постала проблема інтервенції в Україні – народ уособлює її у своїх вчинках. Якщо розглядати «волю» на поняттєвому рівні, то визначаємо її як «свободу», яка є синонімічною до «прихильності»/«любові», оскільки останні передбачають змогу здійснити власний вибір, не бути обмеженим у чомусь у відносинах.

Тема статті зумовлює **мету дослідження**, яка полягає у встановленні особливостей виховного потенціалу зображення свободи покрізь призму поетичного мислення Тараса Шевченка.

Об'єктом зацікавлення є лірика Тараса Шевченка, а **предметом** – саме романтичні твори письменника, у яких інтерпретовано свободу як волю.

Проблема вивчення виховного потенціалу вольності в ліричній творчості Тараса Шевченка залишається актуальною, хоча знаходимо доцільні міркування у роботах Василя Пахаренка, Василя Яременка [10], Алли Віннічук [1, с. 16–17], Ірини Зелененької [2, с. 175; 3, с. 32; 4, с. 70; 5, с. 97] та ін. Однак ґрунтовної праці поки немає, що спонукає нас до спостережень.

Методи дослідження: описовий метод, метод компаративного аналізу, метод рецептивного аналізу, метод концептуального аналізу.

Виклад основного матеріалу. Воля розуміється як здатність обирати шлях власного поступу, що оптимально для онтологічних форм досвіду, це здатність до самопідтримки в різних контекстах. Тому апріорі вільного розглядає письменник і, врешті, педагоги як:

- 1) того, хто вільний від фізичних обмежень;

- 2) того, який вільний від емоційних впливів;
- 3) того, який здатний до незалежних суджень;
- 4) того, хто вільний від нав'язуваних понять, вірувань, способів мислення;
- 5) того, хто вільний у соціальному просторі;
- 6) того, хто має статус;
- 7) того, хто є вільний від соціальних проявів;
- 8) той, хто вільний у виборі взаємин.

Матеріал ліричної творчості Тараса Шевченка є, на наш погляд, найкращим для розгляду виховного впливу ідей та образів волі, адже в його творах відтворено традиційні народні уявлення про свободу. СENSE зображення й пояснення волі в поезіях ми виокремлюємо на основі використань поняття «воля» та його похідних.

У творчості митця виокремлюємо більше 10 напрямів розвитку наповнення поняття в аналізованих текстах поета, що доречно освоїти учням, працюючи з «Кобзарем» у 9 класі:

- 1) «воля-бажання»;
- 2) «воля-влада»;
- 3) «воля-сила»;
- 4) «воля-доля»;
- 5) «воля-дія»;
- 6) «воля-неволя»;
- 7) «воля-вольові риси»;
- 8) «воля-стан»;
- 9) «воля-простір»;
- 10) «воля-необхідність»;
- 11) «воля-етичні характеристики»;
- 12) «воля-емоційні характеристики».

Зауважимо й наголосимо особливо тут на тому, що воля в первинному розумінні геніального українського поета – це «мрія», «бажання», «прагнення», що в багатьох прочитаннях ключових програмних творів

означає зображення ментальності, історичного розвитку народу, нації, держави та картини світу. У цьому контексті розглянемо такі ілюстрації з творів майстра:

1) «Мені здається, що ніколи / воно не бачитиме волі, / святої воленьки...» [8, с. 302];

2) «Сон мені приснився! / Ніби знову я на волю, / на світ народився...» [8, с. 269];

3) «Шукати доброго добра, / добра святого. / Волі! Волі, / братерства братнього...» [8, с. 224].

Воля у поета часто асоціюється з доволі широким простором:

1) з полем;

2) зі степом;

3) з морем (з Чорним морем);

4) з ріками, з Дніпром.

Усі ці локальні форми є образами-символами, які мали значний вплив на формування психологічних рис автора, бо й впливали на формування етнокоду українського народу. Це важливо пояснити учням.

У багатьох аспектах слово-образ постає найчастіше суб'єктом, а рідше – об'єктом дії. Розглянемо ілюстрації з творів «Кобзаря»:

1) «Там в широкім полі воля, / там синєє море...» [8, с. 44].

2) «Дніпр широкий – море, / степ і степ, ревуть пороги, / І могили-гори, там родилась, / гарцювала козацькая воля...» [8, с. 20].

Звернімо увагу на те, що воля також виступає в ролі антропоморфної, живої істоти, тобто воля олюднена:

1) «У нас воля виростала, / Дніпром умивалась, / у голови гори слала, степом укривалась...» [8, с. 227].

2) «І на могилі серед поля, / як тую волю на роздоллі, / туманом сивим сповила...» [8, с. 337].

У свідомості українського народу багатовікова, драматична та трагічна боротьба за волю територіальну, національну, духовну, індивідуальну

пов'язана, зокрема, з іменами керівників Гетьманщини (діб ренесансу й бароко) та Коліївщини (1768 року). Тарас Шевченко згадує найчастіше Богдана Хмельницького, але вже не так, як то робив пістетно Григорій Сковорода в «De Libertate», а дискусійно, а також гайдамаку Максима Залізняка, сотника уманського Івана Гонту (керівника надвірних козацьких полків у Потоцького).

При цьому наповнення поняття «воля» містить смисл, який майже тотожний такому поясненню – «кровопролитна сила», яка, вочевидь, демонструє стихійні контексти, що складно пояснити школярам:

- 1) «Не милують, карають, завзяті...» [8, с. 115];
- 2) «Посеред моря кровавого, / стоїть Гонта з Максимом завзятим...» [8, с. 129].

Отже, «воля» в розумінні непересічного, сміливого й кардинального автора, з даліни XIX століття, а також сучасників, школярів та освітян, сприймається, з одного боку, як універсалія, що характеризує поступ на шляху до держави, а з іншого боку – це вміння налагодити на мистецькому досвіді власний, це формування державницької думки та індивідуальної духовної сили.

Висновки. Отже, Тарас Шевченко як геніальний світовий, а не лише український, поет є європейським лінгвокультурний, історичним, політичним суб'єктом, він ідентифікується учнями як «вільний», як і його герої, він здатен (з огляду на досвід читання, на чуттєву оцінку прочитаного про майстра та його творів) визначати модель і траєкторію розвитку нації нині, здійснювати моделювання певних бажаних станів у молоді під час читання та аналізу, що й потрібно було довести.

Література

1. Віннічук А. Художня інтерпретація Коліївщини в поемі Гайдамаки Тараса Шевченка. *Філологічний дискурс*. 2015. № 1. С. 16–19.

2. Зелененька І. А. Образ Тараса Шевченка в ліриці Тараса Мельничука. До рецепції ідеї віри і правди. *З іменем Кобзаря*. Вінничани про Тараса Шевченка. До 200-річчя від дня народження поета. / Упоряд. А. М. Подолинний. Вінниця : Консоль, 2013. С. 174–180.
3. Зелененька І., Крупка В. Василь Стус, Тарас Мельничук, Володимир Забаштанський та Шевченків космос України. *Актуальні проблеми української літератури і фольклору* : наук. зб. Вінниця : ДонНУ ім. Василя Стуса, 2018. Вип. 26. С. 30–42.
4. Зелененька І. А., Федик Т. А. Образ Тараса Шевченка в подільській поезії ХХ-ХХІ століть (із методичними рекомендаціями). *Духовні витоки Поділля: митці в історії краю* : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. 13 березня 2014 р. Хмельницький : ХГПА, 2014. С. 69–75.
5. Зелененька І. А., Федик Т. А. Україна у віршах Василя Стуса, Тараса Мельничука, Василя Симоненка як дидактична традиція Тараса Шевченка. *Проблеми освіти* : Зб. наук. праць. Вінниця-Київ, 2015. Вип. 82. С. 95–99.
6. Історія української літератури : навч.-метод. посіб. для підготовки до державної атестації студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» денної та заочної форми навчання / Авт.-упоряд.: Н. С. Поляруш та ін. Вінниця, 2017. 178 с.
7. Руденко Ю. Д. Українська козацька педагогіка: відродження, пошуки, перспективи. *Рідна школа*. 1994. № 5. С. 16.
8. Шевченко Т. Г. Кобзар. Вперше зі щоденником автора / Упоряд. та комент. С. А. Гальченка ; передм. І. М. Дзюби. 2-ге вид. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2020. 960 с.
9. Щербак В. О. Образ козацької України у творах Т. Шевченка. *Український історичний журнал*. 2014. № 2. С. 60–69.
10. Яременко В. Історіософський зміст Шевченкових «Гайдамаків»: (до 170-річчя виходу поеми). *Український історичний журнал*. 2011. № 2. С. 158–179.

Герасимчук Артем – студент 3 курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: українська поезія XIX століття в методичній парадигмі.

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, старший викладач Зелененька І. А.

Наталя Главацька

ХУДОЖНЯ ЛІТЕРАТУРА ЯК ФОРМА ФУНДАМЕНТУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО МЕНТАЛІТЕТУ (У МЕТОДИЧНІЙ ПАРАДИГМІ)

Актуальність дослідження. Особливості стилю, методів і прийомів художнього зображення, тематики в художніх творах чільних письменників України піддавалися науковому й методичному аналізу, але, на жаль, глибинні причини впливу на свідомість читача, зокрема, школяра протягом тривалого часу залишалися поза межами пильної уваги дослідників.

Тому **метою нашої розвідки** є вдосконалення спостережень за впливом художньої літератури на формування ментальності сучасників, зокрема, учнів. Для розгляду поставленої проблеми важливо виконати **такі завдання:** детально проаналізувати літературну спадщину не тільки класиків, а й модерну літературу, врахувати контекст багатьох історичних подій, надати наукове пояснення парадигмі національного менталітету в контексті літературної освіти.

Звідси, **об'єкт дослідження** – художня творчість українських письменників – класиків та модерних авторів. **Предмет дослідження** – ментальні координати, маркери, що виступають у конкретних образах і символах української літератури, класичної та сучасної.

Стан досліджень і теоретико-методологічна основа розвідки: актуальність дослідження пояснюємо відсутністю методів і прийомів задля

вивчення подібних проблем в українській методичній науці та в літературознавстві. Схожі проблеми підіймали у своїх дослідженнях Алла Віннічук [1, с. 16–17], Ірина Зелененька [4, с. 69–70], Віктор Крупка [3, с. 30–31] Оксана Пойда [10, с. 198–199], Ніна Поляруш [6, с. 89], Ольга Петрович [7, с. 87; 8, с. 28], Вікторія Ткаченко [6, с. 80] та інші науковці рідного краю. Для ґрунтовного подальшого вивчення застосуємо методи спостережень, порівнянь і зіставлень, що допоможуть нам акумулювати ресурс відомих досліджень і виокремити науково-практичну новизну.

Виклад основного матеріалу. Аналіз ментальної основи творчості письменників необхідний для забезпечення процесу формування україномовної аргументації учнів, а не лише для літературної бази поколінь.

Особливий інтерес до вивчення ментальної проблеми фіксуємо саме нині, він полягає у загостреній соціально-політичній ситуації, це і Майдан, і Революція Гідності, і війна в сучасній Україні, що прийшла ззовні, – зараз вельми важливо досліджувати ментальні причини рецепції, що походять із постколоніальної свідомості, з неусвідомленої децентралізації.

Звернімо, для початку, увагу на форми рецепції української та всієї європейської культури, де простежимо домінанти античності й ренесансу – саме культурні моделі цих двох епох вважаються класичними, усі інші є спершу, здебільшого, авангардними, виняткові явища відразу претендують на класичність. Класика, передовсім, мала вплив на формування християнського й громадянського, пізніше – політичного мислення (це зв'язано з боротьбою за державність у ХХ столітті, що спостерігаємо й тепер).

Література все це увібрала щедро, тому українська література вважається чільною серед героїчних літератур, хоча вчителі ігнорують цей факт, бояться наголошувати на цьому. Наслідком такого є зменшення кількості творів у шкільній програмі, котрі оповідають про подвиги українців від давнини до сучасності. Так, з програми було вилучено поступово у старших класах спочатку «Жовтий князь» Василя Барки, а тепер і «Україну в огні» Олександра Довженка.

Якщо простежувати етапи засвоєння античного досвіду й еллінської моделі світогляду та й культури, то в Україні це були Києво-Могилянська та Острозька академії, де мовою викладання була латина, відтак латиномовні й польськомовні поети були знаними в Західній Європі, друкували там свої твори.

Наріжною постаттю тут є Григорій Сковорода, котрий у байки, притчі та поезію переніс античні ідеали, переосмисливши їх на національному ґрунті. Письменник мав нагоду подорожувати країнами Західної Європи, досконало освоїти латинську мову, античну філософію, європейську літературу, однак конфлікт з колегами не дав йому можливості довго викладати на Слобожанщині. Його роздуми про зміст буття та про щастя, про самопізнання і про працю знайшли відображення у ліричній творчості Павла Тичини, котрий навіть задумав і почав втілювати поему-симфонію «Сковорода». Хоча найблисучіше перетворення еллінських ідей, сполучення філософської античної та української гумористичної культур, а також античної та української героїк спостерігаємо у творчості Івана Котляревського, у травестійно-бурлескній, історичній, героїчній поемі «Енеїда», котра побудована також на стихійному переплетенні греко-римської та української міфологій. У ХХ столітті інтелектуальним осмисленням античності та ренесансу чи не найбільше займався Євген Маланюк, котрий вивів розуміння України до Степової Еллади.

На рівні історіософії переосмислив античність, ренесанс і бароко як високі типи культур у своєму «Кобзарі» геніальний Тарас Шевченко, він оперує архетипами як знавець культур та історій, як справжній академік, а не просто як мислитель чи письменник, про що пишуть Ірина Зелененька [4, с. 73; 5, с. 96] і Тетяна Федик [4, с. 74; 5, с. 97]. Переосмислюючи світовий досвід, він витворює новий код розвитку України, це видно в його філософських і політичних творах, зокрема, у поемі «Кавказ», котра починається з апеляції до грецького міфу про Прометея.

Отже, можемо вести мову не лише про трансформацію античності, ренесансу та й бароко в художньому світі, а про інтелектуальне, а не

апелятивне переосмислення. Це вельми важливо для розуміння європейськості нашої культури й літератури, зокрема, це те, що важливо розуміти учням уже у школі – наша ментальність має європейський гатунок.

На жаль, бачимо, як у школі часто-густо вчителі називають основними напрямками розвитку ментальності українців, формування рецепції, – європейський та російський. Тут варто нагадати, що Україна отримувала античний та ренесансний досвіди з країн Західної Європи безпосередньо, а не з Російської імперії, так точнісінько, як і зараз, – ми отримуємо нові віяння зі свого континенту – з Європи, а не з Азії, інша справа – Америка, до якої почали емігрувати українці з кінця XIX століття, що відтворено вже в новелах Василя Стефаника на зламі століть (згадаймо тут його хрестоматійну новелу «Камінний хрест»). Саме твори Василя Стефаника та Михайла Коцюбинського вивчали маленькі європейці іще за життя цих світочів у школах, а Російська імперія замовчувала цей факт і викривлювала історію, що доводять у своїх дослідженнях Алла Віннічук [6, с. 56], Ірина Зелененька [2, с. 174–175], Віктор Крупка [6, с. 30], Оксана Пойда [9, с. 58].

Отже, інтерес українців до культури Заходу не є випадковим, він спадковий, закономірний, адже Україна – частина Європи. Перегуки з європейськими літературами завжди були очевидними, а під кінець XX століття стали динамічнішими, це паралелі пражан і «Молодої Польщі», це взаємодискурси шістдесятників й емігрантів з «Нью-Йоркської групи», особливо – дисидентів, це відома в світі поетична «Київська школа» як опозиційна до постколоніальності та ін. Тобто, переймаючи традиції та культуру західної Європи, українці парадоксальним чином збільшили вагу індивідуального «я» та спромоглися на визначення власної ідентифікації як окремої нації.

Специфіка існування сучасної української літератури, відлік якої беремо від проголошення Незалежності України полягає в переосмисленні періоду гніту Російської імперії, тоталітарної держави СРСР, відбілювання історії та повернення багатьох постатей, це рецепція свободи як невідворотний наслідок

столітніх гонінь і геноцидів. Сучасний процес літературно-мистецької постколоніальної децентралізації не завершений, він іще буде тривати майже століття, адже він мусить бути пропорційний завданій шкоді. Саме тому на небосхилі засвітилися міриади мистецьких постатей.

Основною проблемою залишилася відверта, спланована росіянізація українців, яка проявлялася не лише в мові, а й у поведінковому етикеті, у способі християнського й ритуального волевиявлення, що почало деформувати національний український менталітет, провокуючи поглиблення комплексу меншовартості, з яким ми змушені будемо боротися ще довго. Усе це породило купу міфів, до прикладу, хоча б той, що Тарас Шевченко навчався в Олександра Пушкіна, а це фальсифікат.

Сучасність довела, що література є потужним ідеологічним засобом впливу, мистецтво завжди було однією з найбагатших форм виявлення ментальності народу. Отже, його можна передбачити та вплинути на нього. Тому такою важливою є проблема новизни, але не ідеологічної, не патогенної. Література завжди повинна містити зв'язок з історією та з національністю, на чатах таких якостей мають стояти й автор, і науковець, і вчитель, що й потрібно було довести.

Література

1. Віннічук А. Художня інтерпретація Коліївщини в поемі Гайдамаки Тараса Шевченка. *Філологічний дискурс*. 2015. № 1. С. 16–19.

2. Зелененька І. А. Образ Тараса Шевченка в ліриці Тараса Мельничука. До рецепції ідеї віри і правди. *З іменем Кобзаря*. Вінничани про Тараса Шевченка. До 200-річчя від дня народження поета. / Упоряд. А. М. Подолинний. Вінниця : Консоль, 2013. С. 174–180.

3. Зелененька І., Крупка В. Василь Стус, Тарас Мельничук, Володимир Забаштанський та Шевченків космос України. *Актуальні проблеми української літератури і фольклору* : наук. зб. Вінниця : ДонНУ ім. Василя Стуса, 2018. Вип. 26. С. 30–42.

4. Зелененька І. А., Федик Т. А. Образ Тараса Шевченка в подільській поезії ХХ-ХХІ століть (із методичними рекомендаціями). *Духовні витоки Поділля: митці в історії краю* : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф., 13 березня 2014 р. Хмельницький : ХГПА, 2014. С. 69–75.

5. Зелененька І. А., Федик Т. А. Україна у віршах Василя Стуса, Тараса Мельничука, Василя Симоненка як дидактична традиція Тараса Шевченка. *Проблеми освіти* : зб. наук. праць. Вінниця-Київ, 2015. Вип. 82. С. 95–99.

6. Історія української літератури : навч.-метод. посіб. для підготовки до державної атестації студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» денної та заочної форми навчання / Авт.-упоряд.: Н. С. Поляруш та ін. Вінниця, 2017. 178 с.

7. Петрович О. Б. Модель формування готовності майбутніх учителів-словесників до позакласної роботи з обдарованими учнями. *Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика*. 2016. № 1. С. 87–93.

8. Петрович О. Б. Особливості розвитку літературної обдарованості старшокласників. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2014. Вип. 4. С. 28–31.

9. Пойда О. А. Особливості проведення віртуальних екскурсій на уроках української літератури (на прикладі вивчення життєпису Т. Шевченка). *Тарас Шевченко в новітніх парадигмах наукового знання* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 20-21 лютого 2014 р. Хмельницький : ХГПА, 2014. С. 58–65.

10. Пойда О. А. Українська література як джерело морального виховання школярів (на прикладі вивчення життєпису та творчості Михайла Коцюбинського). *Information Society: Modern Transformations. Monograph. Інфармацыйнае грамадства: сучасныя трансфармацыі*. Манаграфія. *Інформацыйне суспільство: сучасні трансформації*. Монографія. Vinnytsia – Mogilev, 2020. С. 198–205.

11. Шевченко Т. Г. Кобзар. Вперше зі щоденником автора. / Упоряд. та комент. С. А. Гальченка ; передм. І. М. Дзюби. 2-ге вид. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2020. 960 с.

12. Щербак В. О. Образ козацької України у творах Т. Шевченка. *Український історичний журнал*. 2014. № 2. С. 60–69.

Главацька Наталя – студентка 3 курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: українська поезія в методичній парадигмі

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, старший викладач Зелененька І. А.

Крістіна Головченко

ПРОЄКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В 5-МУ КЛАСІ

Розвиток сучасної освітньої системи ставить безліч питань щодо змісту й організації навчання української літератури та її методичного забезпечення. Важливою проблемою для вчителя та учнів є пошук оптимальних шляхів зацікавленості школярів до навчання, спонукання до творчості, самостійності, підвищення розумової активності [1, с. 33].

Усе більшого розповсюдження набуває проєктна діяльність на уроках української літератури, яка дає можливість педагогу застосувати розмаїття інтерактивних вправ і змінити роль авторитарного транслятора готових ідей на натхненника інтелектуального та творчого потенціалу учня [2, с. 127]. Проєктні технології детально вивчали Дж. Дьюї, Ю. Бабанський, Л. Ващенко, С. Гончаренко, В. Гузеєв, В. Докучаєва, О. Зосименко, В. Кілпатрік, Л. Калініна, О. Олексюк, І. Осадчий, О. Савченко, В. Сухомлинський, С. Шацький, В. Шульгін, О. Фунтікова та ін. Заслужують на увагу

методичні рекомендації щодо реалізації проєктної діяльності п'ятикласників у статті О. Пойди «Пізнання школярами малої батьківщини крізь дивосвіт природи на уроках вивчення лірики Михайла Стельмаха» [5].

Мета статті – висвітлення сутності впровадження проєктних технологій як напряму інноваційної діяльності в роботу вчителя-словесника з учнями 5 класу.

Проєктну технологію навчання розробили ще в 20-ті роки ХХ ст., американський педагог Дж. Дьюї та його послідовник В. Кілпатрик. Використання проєктів на уроках вимагає від педагога використання сукупності дослідницьких, пошукових, творчих методів і прийомів. Суть цієї освітньої технології полягає в стимулюванні інтересу учнів до навчання. На уроках діти вчаться практично застосовувати свої знання.

Результати проєктів мають бути матеріальними, тобто відповідно оформленими, – відеоролик, альбом, газета, буклет, альманах тощо. Навчальне проєктування вимагає від кожного учня усвідомлення мети діяльності, розуміння сутності розв'язуваної проблеми, її значущості й практичної цінності, володіння методами дослідження, інтегрування міжпредметних знань і вмінь, активності й самостійності виконання, хоча й при спрямуванні роботи вчителем. У процесі діяльності за проєктною технологією звична для педагогів і школярів предметна форма організації знань поступається проблемній, адже саме вирішення певної проблеми розвиває інтерес учня до конкретного навчального питання, вимагає залучення надбаних міжпредметних знань, збагачує індивідуальний досвід проєктної діяльності школярів [3, с. 42]. Ця педагогічна технологія зорієнтована на застосування фактичних знань і набуття нових (часто навіть шляхом самоосвіти) і є прикладом поєднання урочної та позакласної діяльності. Тема проєкту завжди є чимось більшим, ніж навчальні завдання.

Ефективність проєктної технології залежить від підготовчої діяльності вчителя, який повинен заохочувати учнів на основі вільного вибору кожного,

створити умови для розвитку теоретичних, дослідницьких, пошукових, креативних здібностей дітей.

Методика виконання проєктів передбачає вибір теми або постановку проблеми. Тему може запропонувати вчитель або ж їх вибирає клас безпосередньо з тих пропозицій, які були запропоновані під час «мозкового штурму», застосованого при плануванні проєкту. Педагог та учні узгоджують усі складові процесу виконання проєкту (на який час він розрахований, які ресурси будуть використані, яким чином школярі працюватимуть – групою чи поодиночку); процес дослідження дії; результати чи висновки; представлення результату роботи; оцінювання результатів і процесу [4, с. 55].

Виконання проєктів у класі передбачає різні етапи, однак на всіх етапах необхідно враховувати, що відповідальність учнів за їхнє навчання лежить лише на них самих. Це дуже ефективний спосіб співпраці у межах узгодженої теми. Він вчить окреслювати мету, планувати (структурувати) роботу, виховувати в дітей самостійність щодо виконання проєктів, оцінювати результати. Учні здобувають знання, порівнюючи, зіставляючи, оцінюючи вчинки, стосунки людей, суспільні та культурні явища. Саме за допомогою використання проєктної технології, інтерактивних та нетрадиційних форм школярі вдосконалюють свої знання, уміння та навички, набуваючи нових компетентностей.

Проєкт дає можливість учням творчо мислити, в нестандартній формі просто та легко за допомогою різноманітних програм створювати буклети, газети чи презентації. Коли паперова книга витісняється книгою електронною, а також, що дуже небезпечно, віртуальними іграми, соціальними мережами, які не несуть жодної користі для школярів, учителям необхідно подвоїти зусилля, щоб донести до учнів розуміння цінності української літератури, усвідомлення приналежності до нації, яка дала світові такий потужний культурний пласт. Тільки читаючи літературний твір, створюючи різні форми та види завдань, людина активно мислить і розвиває себе як особистість. Отже, метод проєктів мотивує діяльність школярів,

зацікавлює їх, розвиває навички висловлення своїх оцінних суджень, виховує любов до читання художніх книг та пошану до їх творців.

Проектне навчання слід розпочинати з 5-го класу, адже це не тільки спонукає до розумно вмотивованої доцільної діяльності, відповідно до вікових і навчальних інтересів учнів, а й істотно трансформує роль педагога в керівництві нею. Учитель за такого підходу неодмінно перетворюється на консультанта, порадника, координатора, який переконує у власній правоті силою досвіду, мудрості, аргументу, але не наказу, допомагає школярам у пошуку джерел, сам є джерелом інформації, підтримує учнів у роботі над проектом. Педагог має не лише добре знати свій навчальний предмет, а й бути компетентним в інших галузях науки, бачити точки їх зіткнення. Учитель має добре знати своїх школярів, їхні можливості, інтереси, бажання [7, с. 15]. Тому сфера контролювання педагогом процесу становлення особистості розширюється. До того ж, проектна діяльність опосередковано виводить учасників спільної діяльності на пошуки спільної мови та взаєморозуміння.

З метою досягнення позитивних результатів у запровадженні методу проектів кожний учитель має бути різнобічно підготований: інформаційно (з теоретичною підготовкою); організаційно-практично (із закріпленням та апробацією теоретичних знань на практиці); рефлексивно (із самостійною роботою щодо осмислення та творчого аналізу результатів експериментальної роботи); корекційно (спрямування на поповнення знань і практичних навичок освітянина, необхідних для подолання труднощів, що виникли); методологічно (консультації з педагогами-«тренерами», які можуть навчати інших, відвідування майстер-класів). Повне уявлення про метод проектів педагог може отримати за допомогою ефективного діалогу учитель – учитель [7, с. 23]. Підготовка словесника до роботи за методом проектів необхідна, оскільки проектний підхід докорінно змінює функції педагога в освітньому процесі.

Кардинально змінюється також система стосунків учитель – учень, збагачується палітра рольової поведінки. У процесі застосування методу проектів педагог виконує такі ролі: проектувальник, демократ, гуманіст, професіонал,

організатор проєктування, консультант, сам джерело інформації, помічник, координатор, психолог, вічний двигун, партнер, вихователь, фасилітатор.

Метод проєктів сьогодні вважається одним з перспективних видів навчання, оскільки він створює умови для творчої самореалізації учнів, підвищує мотивацію для отримання знань, сприяє розвитку їхніх інтелектуальних здібностей. Цінним є те, що школярі набувають уміння користуватися джерелами інформації: книгами, фаховою періодикою, аудіовізуальними та комп'ютерними засобами, вчать самостійно опановувати знання, спостерігати й робити власні висновки [7, с. 37].

Так, у 5-му класі метод проєктів варто застосовувати на практиці задля посилення патріотичного виховання, яке становить невід'ємну частку навчального та національного компоненту навчання в середніх загальноосвітніх закладах України.

Сучасних п'ятикласників хвилюють нинішні суспільно-історичні процеси, тому учнів можна залучити до проєктної діяльності при вивченні творів Зірки Мензатюк, Тараса Шевченка. Це дасть можливість їм поглибити знання з історії, зробити спробу компаративного аналізу, осмислити біль втрати рідної землі та трагізм самотності в чужому, а отже ворожому середовищі, проблему мовного бар'єру, провести паралелі між минулим і сучасним, а відтак, зрозуміти своє місце та призначення в долі рідної країни.

Захист такого проєкту може бути здійснено під час проведення бінарного уроку. Саме такі проєкти допоможуть інтегрувати знання з різних областей для вирішення однієї проблеми та набути певних практичних навичок. Під час проєктної роботи також варто застосовувати епіграфи.

Оскільки дослідження потребує значної кількості часу для підготовки, то слід завчасно ретельно продумати шляхи й форми його реалізації.

Проєктна робота насамперед передбачає роботу в групах, які треба заздалегідь сформувати й чітко окреслити завдання для кожної. При цьому варто враховувати вміння, навички, здібності та можливості школярів.

Передусім, якщо ми створюємо проєктну роботу, нам слід сформувати групу з учнів, які цікавляться історією. Саме їм під силу буде дослідження історичних процесів. Окреслюючи такі питання, які треба охопити в проєкті, учні вивчають, аналізують, зіставляють історію рідного краю із всесвітньою. Дітям буде цікаво продемонструвати свої знання, здібності на практиці.

На нашу думку, варто створити групу також і біографів, у центрі дослідження яких мають бути сторінки життєписів видатних постатей, письменників, поетів, котрі тим чи іншим чином пов'язані з українською літературою. У полі зору цієї групи будуть розповіді про життя майстрів слова, їхні поєвіряння, труднощі в житті. Для літературознавчого дослідження пропонуємо школярам обрати найяскравіші твори письменників.

«Якщо проєкт здійснюється у класі з поглибленим вивченням філології, варто, аби завчасно учні познайомилися зі всіма визначеними текстами. Це дасть можливість при захисті проєктів школярам краще усвідомлювати порушені проблеми і глибше проникати у ту частину проєкту, яку здійснюють їх однокласники» [4, с. 305]. Проєктна технологія зацікавлює дітей та спонукає до читання, нам варто запропонувати кожній групі створити певний вид креолізованого тексту, який їм буде під силу.

Наголосимо на тому, що завершальний етап проєкту є надзвичайно важливим, оскільки саме під час його реалізації п'ятикласники звітують про свої досягнення, а також переосмислюють досліджувану проблему.

Отже, реалізація проєктної діяльності при вивченні української літератури дасть можливість школярам не лише ознайомитись із художніми творами, в яких порушено актуальні проблеми не тільки минулих століть, а й сьогодення, але й розвивати їхні дослідницько-пошукові вміння та навички, переосмислювати й усвідомлювати свою причетність до української нації, її історії та відповідальності за її майбутнє. Під час виконання проєктів в учнів формується компетентність у галузі української літератури, закладаються основи моральності, духовності. У зв'язку з цим на вчителя покладається велика місія – ознайомити зі світом української народної творчості та

літератури, історичного минулого, сприяти формуванню гуманістичного ідеалу в дітей. Одним з основних завдань проєктної діяльності на уроках української літератури є підготовка активного свідомого школяра, тому в проєктах багато уваги приділяється вільному обміну думками, проблемним питанням, завданням аналітичного та пошуково-дослідницького характеру, оскільки в процесі його реалізації, діти активно мислять, а не споживають готовий продукт.

Література

1. Войтович О. Упровадження методу проєктів у виховний процес. *Відкритий урок*. 2008. № 9. С. 33–37.
2. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2004. 351 с.
3. Метод проєктів – технологія освіти ХХІ століття. *Відкритий урок*. 2007. № 1. С. 51–60.
4. Пойда О. А. Дослідницький проєкт «Проблема еміграції в українській та світовій літературі (на прикладі творів Василя Стефаника, Івана Франка, Олександра Олеся, Володимира Короленка та Джозефа Конрада)» у старшій ланці загальноосвітньої школи. *Джозеф Конрад: час, простір, пам'ять* : Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 160-річчю з дня народження письменника, 28-29 верес. 2017 р. Житомир : Вид. О. О. Євенок. 2017. С. 304–309.
5. Пойда О. Пізнання школярами малої батьківщини крізь дивосвіт природи на уроках вивчення лірики Михайла Стельмаха. *Михайло Стельмах у новітніх парадигмах наукового знання* : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 105-річчю від дня народж. письменника. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2017. С. 217–223.
6. Пелагейченко М. Методи навчання у проєктній діяльності. *Відкритий урок*. 2009. № 5. С. 22–24.

7. Шубіна Т. Проектна діяльність як важливий аспект компетентної освіти школярів. *Школа*. 2006. № 12. С. 22–28.

Головченко Крістіна – студентка 4 курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: сучасні інтерактивні технології навчання на уроках української літератури.

Науковий керівник – старший викладач Пойда О. А.

Вікторія Гораи

АНТИТОТАЛІТАРНИЙ ДИСКУРС ТВОРЧОСТІ ПАВЛА ЗАГРЕБЕЛЬНОГО: АКЦЕНТИ ШКІЛЬНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Актуальність дослідження. Романи Павла Загребельного часто спрямовані не лише на висвітлення історії України в її європейських, світових контекстах, а й на викриття справжнього обличчя тоталітарного суспільства. До прикладу, за опальним романом з радянськими купюрами з'явився окремим виданням «Південний комфорт» у 1988 році, у журналі «Вітчизна», але на п'ять років після публікації його заборонили, на письменника звернула увагу Генеральна прокуратура СРСР. Тому нині все це не може не привернути увагу дослідників, бо складає унікальне явище тоталітарної дійсності – згадані твори акумулювали перезавантаження свідомості в СРСР і форсували здобуття незалежності України. Павла Загребельного запідозрили у «викривленні», «очорненні», «спотворенні» реальності [7]. Генеральний прокурор СРСР Олександр Рекунов за звичною схемою зібрав колегію Генпрокуратури та запросив Павла Загребельного на обговорення (тут ми йдемо за дослідженнями Володимира Панченка, які, очевидно, з остраху освітяни оминають увагою) [7].

Письменник, за порадою колег, не прийшов на «обговорення» свого опального роману [7], метою якого були заборони роману. Йому приписали «викривлення», «очорнення» й «спотворення» СРСР, хоча читав українця Павла Загребельного лиш один з прокурорів [7]. Отже, маємо справу з так званим антитоталітарним дискурсом, який досліджували до ХХІ століття й досліджують іще ретельніше Юрій Ковалів [6], Алла Віннічук [1, с. 296], Ірина Зелененька [3, с. 520; 4, с. 199], це на часі для освітньої інтерпретації в контексті долі геніального прозаїка, що й акумулює наше зацікавлення.

Тому **мета** нашої **розвідки** – охарактеризувати особливості конфліктних моментів у житті Павла Загребельного як одного з авторів антитоталітарного дискурсу. **Об’єкт дослідження** – колізійність долі й романів письменника, **предмет дослідження** – антитоталітарна життєтворчість Павла Загребельного. **Методи дослідження**: описовий метод, герменевтичний, рецептивний та аналітичний. **Стан досліджень**: епічна творчість Павла Загребельного, антитоталітарний дискурс у ній досліджували Володимир Панченко [7], Юрій Ковалів [6], Алла Віннічук [1], Ніна Поляруш [5], Ірина Зелененька [3; 4] та ін. Однак цей момент не глибоко досліджений, що потребує нашого втручання в обсервацію.

Павло Загребельний – відомий опозиціонер до тоталітарного режиму. Це було в його долі й, звичайно ж, проявилось в багатьох його творах. Він був учасником Другої світової війни, в’язнем німецьких і радянських концтаборів. У неповних сімнадцять років він став курсантом Київського артилерійського училища, яке брало участь в обороні Києва. Бойове хрещення молодого курсанта Павла Загребельного відбулося в прикиївському лісі.

Друга світова війна вишколила, а не зіпсувала хлопця, він залишився простим, чемним селянином, який завжди з повагою ставився до інших. Письменник дуже швидко опинився начальником батареї, яка стояла глибоко в обороні, її захищало ще декілька укріплених ліній від передової. Але одного разу німецькі танки рейдом прорвали всю оборону й з’явилися прямо перед всі батареєю молодшого лейтенанта Павла Загребельного [2]. Після того бою

він потрапив у полон, де пробув аж до лютого 1945-го року. Ці події війни він покладе в основу своїх романів. Саме про вищезгадані епізоди своєї біографії він розповість у романі «Європа-45».

Свого часу в інтерв'ю журналістові Дмитрові Гордону Павло Загребельний відверто заявив: «Мене, помираючого, підібрала німецька трофейна команда – літні, як мені тоді здалося, фрици, років сорока. Напоїли кавою із солдатської фляжки, переправили в Болхов, потім в Орел. Там у колишній в'язниці був великий табір. Не помер я тільки тому, що був молодим і досить міцним. У рані в боку завелися черви, ніхто мене не лікував... Два з половиною роки я був у німецьких концтаборах: в Орлі, в Гомелі, в Кальварії – тихому литовському містечку, чия назва в католиків означає Голгофу – місце, де Христос прийняв смертні муки...» [2].

У період війни його допитували не лише німці, а й «свої». Згодом ідеологічні вороги поширили чутки про Павла Загребельного, ніби він був помічником генерала Власова та Гітлера. Усе, що пережив письменник, викладено в романних полотнах у той чи той спосіб.

Михайло Слабошпицький у книзі про Павла Загребельного «За гамбурзьким рахунком» написав так: «... добре пам'ятаю миршавого пронозу, який періодично з'являвся в редакції «Літературної України», де я тоді працював завідувачем відділу критики, з уже пожовтілим од часу грубезним манускриптом і намагався його всучити або новому працівникові редакції, або відвідувачеві. Я також став його жертвою, коли тільки-но приступив до роботи в цій редакції. Він повідомив, що хоче дати мені матеріал про Загребельного. Я подумав, що це – стаття чи рецензія, і запропонував: залиште, я ознайомлюся, а потім скажу свою думку. Коли він з'явився знову, я сказав йому, що такої гидоти ще ніколи не тримав у руках. Він відповів: я все одно знищу Загребельного...» [14].

Не рідко в романах Павла Загребельного можна почерпнути знання про жорстокість світу – пережите й побачене в концтаборах не могло не вплинути на характер і манеру писання автора. Письменник віддав своїм

героям частину своєї біографії, що мало би загартувати сучасників і стати більш прозорим для них, аргументованим.

Після війни Павло Загребельний вступив на філологічний факультет до Дніпропетровського університету, відтак став вправним стилістом, неперевершеним, працював в обласній газеті. Переїхавши в Київ, працював у редакції журналу «Вітчизна», очолив відділ прози, урешті став головним редактором газети «Літературна Україна», на сторінках якої уже тоді друкувалися із шістдесятників Євген Гуцало, Микола Вінграновський, Віталій Коротич, Іван Драч, Юрій Щербак, Володимир Дрозд, Валерій Шевчук. Ємкі спогади про редакторування написав доктор філологічних наук Віталій Дончик, який тоді працював у тій же газеті завідувачем відділу критики.

У романах Павла Загребельного багато уваги політичній і соціальній реальності, живим емоціям обурення й розпачу: «Що може бути поштовхом для написання літературного твору? Для мене особисто — найнесподіваніші речі. Історія, пережита чи почута, конкретна подія чи просто настрої, емоційний стан: біль, радість, потрясіння, спогад чи здивування, незначна деталь, але така, що запам'ятовується, і навіть кольорове відчуття...» [7].

Павло Загребельний був, як колишній ветеран, з одного боку, захищений в Україні, але й був близький до головного партійця в УРСР В. Щербицького. Однак «Південний комфорт», до прикладу, окремою книжкою з'явився під завісу 80-х рр. XX століття, у 1988 році [7].

Романи Павла Загребельного – це справді об'ємні, густі роздуми про рідний народ, його історію від давнини до сучасності, а також про людей, які прагнули будь-що вижити, отримати від життя дива, вони шукають і творять сучасність, своє диво, незважаючи на складні життєві обставини.

Можна з певністю стверджувати, що на стилі кожного романного твору відбивається доба, її традиції, культура, соціально-психологічний типаж і типаж героїв-персонажів, які надають кожному з романних полотен і ліризму, і особливого гострого звучання, і наративності.

Отже, проза Павла Загребельного була вельми помітною свого часу, оригінальною на фоні всієї літератури СРСР, передусім тим, що саме вона була правдивою, від ветерана Другої світової війни, від українця, свідка терору тоталітарної влади над багатьма народами, тому вона сучасна й актуальна, про що потрібно вести мову в школі.

Твори Павла Загребельного апріорі сучасні, актуальні, філігранні, стилістично вишукано написані, оригінальні, багатогранні, легкі для прочитання, світового гатунку, що й потрібно було довести.

Література

1. Віннічук А. П. Розвиток українського історичного роману. *Філологія* : зб. наук. праць. Київ, 2009. С. 296–300.

2. Загребельний П. А. Південний комфорт. Київ : Радянський письменник, 1988. 301 с.

3. Зелененька І. А., Брижата Д. В. Проза Михайла Стельмаха та літературний канон СРСР. *Fundamental and Applied Research in the Modern World* : Abstracts of IV International Scientific and Practical Conference. Boston, USA. 2020. С. 520–531.

4. Зелененька І. А., Григорович О. Б. Антитоталітарний дискурс у прозі Юрія Мушкетика (на матеріалі оповідання «Суд»). *Innovation in Science: Modern Challenges* : The 3rd International Scientific and Practical Conference. Munich, Germany, 2020. С. 199–204.

5. Історія української літератури : навч.-метод. посіб. для підготовки до державної атестації студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» денної та заочної форми навчання / Авт.-упорядн.: Н. С. Поляруш та ін. Вінниця, 2017. 178 с.

6. Ковалів Ю. Ідейно-естетичні пошуки українського письменства другої половини ХХ століття. *Українська література, 11 клас* / за заг. ред. Р. Мовчан. Київ – Ірпінь : Перун, 2001. 496 с.

7. Панченко В. Тисячолітній Загребельний. *ЛітАкцент* : веб-сайт. URL: <http://litakcent.com/2009/03/09/tysjacholitnij-zahrebelnyj/>

8. Слово. Знак. Дискурс: Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. М. Зубрицької. Львів : Літопис, 2002. 832 с.

Гораш Вікторія – студентка 3 курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: українська проза другої половини ХХ століття в методичній парадигмі.

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, старший викладач Зелененька І. А.

Юлія Гудзовська

ФОРМУВАННЯ МЕДІАГРАМОТНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Сучасне суспільство справедливо називають інформаційним. Коли контролювати вплив на свідомість особистості різних медіа стає все важче: ми відчуваємо на собі вплив інформаційного простору, проте його наслідки залежать від рівня формування медіаграмотності. У зв'язку з цим обмін досвідом науковців і методистів, педагогів – ініціаторів цього руху – щодо практичних аспектів медіаосвіти, зокрема шкільної, інтегрованої в процес предметного навчання, є у площині особливої актуальності. Наявна потреба глибокого аналізу поняття «медіаграмотність», методів та прийомів його формування в учнів.

Мета статті: дослідити поняття «медіаграмотність», проаналізувати форми, методи та прийоми медіаграмотності на уроках української літератури.

Вважається, що термін «медіаграмотність» походить від термінів «критичне бачення» та «візуальна грамотність». Також використовуються

такі дефініції, як «технологічна грамотність», «інформаційна грамотність», «комп'ютерна грамотність» тощо. Канадський науковець і консультант з питань медіаграмотності Кріс Ворсноп (Chris Worsnop) стверджує, що медіаграмотність – це результат медіаосвіти, вивчення медіа. Що більше ви вивчаєте медіа, то більше ви медіаграмотні, тобто медіаграмотність – це здатність експериментувати, інтерпретувати, аналізувати та створювати медіатексти [4, с. 63].

Американський науковець Роберт Кюбі (Robert Kubey) вважає, що медіаграмотність – це здатність використовувати, аналізувати, оцінювати та передавати повідомлення в різних формах. Тобто фактично всі науковці сходяться на тому, що медіаграмотність – це набуті під час навчання навички аналізувати й оцінювати медіа [1, с. 66].

У наш час, коли інформаційні потоки поглинають маси, дуже важлива підготовка вчителя, оскільки навчання впродовж життя є особливо важливим саме для педагогів, які мають бути лідерами змін.

Підтримуємо думку, що «медіаграмотний вчитель має володіти такими компетенціями:

- бути готовим до педагогічної діяльності в умовах реформування сучасного загальноосвітнього навчального закладу, реалізації концепцій упровадження медіаосвіти в Україні та «Нова українська школа»;
- володіти системою теоретичних знань і професійних умінь, які допоможуть йому формувати медіаграмотну особистість школяра, виховувати свідомого громадянина України;
- співвідносити теоретичні знання із практичними потребами сучасної школи, втілювати нові методичні ідеї в практику викладання предметів закладу освіти;
- розвивати власні пізнавальні інтереси, прагнення до вдосконалення своєї професійної підготовки» [5, с. 41].

На нашу думку, урок української літератури з елементами медіаграмотності – один з важливих елементів медіаосвіти в Україні, оскільки

розвиває критично-аналітичне мислення, що допомагає орієнтуватися в інформаційному просторі, аналізувати явища та події в час прискореного науково-технічного прогресу. Такий урок сприяє вихованню національно-мовної особистості, надає можливість більш ефективно формувати мовну, комунікативну, мовленнєву та соціокультурну компетенції в різних сферах крізь призму літературних жанрів, повноцінно застосовувати диференційований особистісно орієнтований та розвивальний підходи, враховуючи психологічні особливості кожного учня.

Аналіз змісту чинних навчальних програм з літератури для 5-11 класів [6; 7] підтверджує їх значний медіаосвітній потенціал, при цьому різні тематичні розділи дозволяють реалізувати різні аспекти медіаграмотності.

Найбільш ефективні способи інтеграції медіаграмотності в урочну діяльність можна узагальнено представити у вигляді таблиці 1:

Таблиця 1.

Способи інтеграції медіаграмотності

Напрями	Види діяльності
Використання контенту підручника як медіатексту	– визначення достовірності інформації; – перевірка джерел; – виявлення фейкової інформації.
Аналіз інформаційного простору художнього твору	Читання тексту, спрямоване на пошук відповідей на запитання: – Чи достовірна ця інформація? – У якому інформаційному просторі відбуваються події? – Про що свідчать оголошення, записки книги, газети, листи, використані автором для реалізації художнього задуму?
Створення медіатексту	- попереднє декодування медіатексту (суцільного тексту, графічного, аудіо-, візуального тексту);

	- написання твору, есе, оглядів, рецензії, мініатюри; - створення реклами, газети в контексті художнього твору; - створення буктрейлера; - проведення літературного флешмобу; - віртуальне інтерв'ю з автором, літературним персонажем; - ведення блогу героя, автора; - створення колажу, постера, ілюстрації, аудіокниги; - постановка вистави; - редагування статті в Вікіпедії.
--	---

Проаналізувавши працю П. Саваріна, ми виокремили цікаві та корисні, на нашу думку, методи впровадження медіаграмотності на уроках української літератури:

- **Вправа «Інформаційний пакет»** – добір детальних відомостей про автора. Наприклад, при вивченні творчості Тараса Шевченка, звертаючи увагу на те, що письменник був антропологом.

- **Вправа «Прес-реліз»** – це позитивне повідомлення про діяльність письменника або про історію написання твору. Вид роботи містить відповіді на такі запитання: *Хто зробив? Що зробив? Де зробив? Коли зробив? Чому зробив? Для чого зробив? Як зробив?* Можна додати ілюстрації, фото. Повідомлення оформлено на фірмовому бланку. На бланку можна вказати телефон та ім'я менеджера для отримання додаткової інформації.

- **Вправа «Побудуй аргумент»**. Виконується на підготовленому аркуші. Ця вправа сприяє формуванню вміння створювати власне висловлення. Так, під час вивчення твору Володимира Винниченка «Федько-халамидник» можна

запропонувати побудувати аргументи за тезою: «Федько – бешкетник чи сміливець?»).

• **Вправа «Намалюй ідею».** Суть вправи полягає у тому, щоб зобразити ідею, використовуючи моделі скетчінгу, тобто своєрідне розташування тексту на фліпчартах або в зошиті [3, с. 178–215].

Також пропонуємо використовувати на уроках української літератури й такі розроблені вправи, які допоможуть сформувати медіаграмотну особистість:

✓ **Метод «Розмалюй».** Його варто застосовувати після перегляду екранізацій художніх текстів. Суть полягає у тому, що при перегляді уривку з фільму, особливо чорно-білого, наприклад, «Хазяїн» (1979), можна запропонувати учням подумати над запитанням: яких кольорів ви додали б, якби були режисером? При виконанні подібних завдань є сенс користуватися «Колесом емоцій» (див. рис. 1):

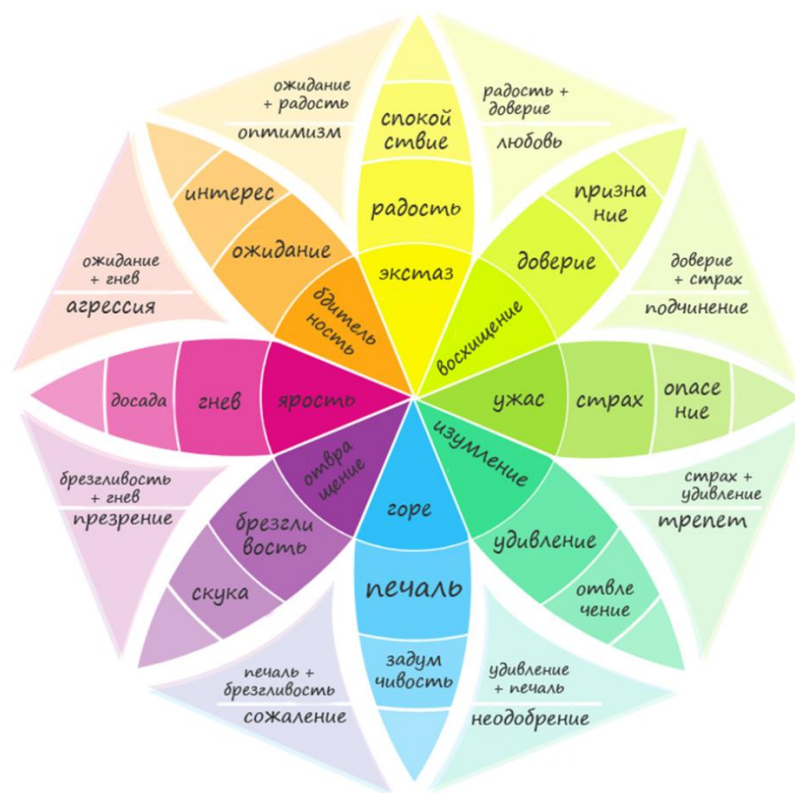

Рис. 1. Колесо емоцій

✓ **Метод «Створення мемів».** Мемі – це хіт, який став для дітей дуже цікавим явищем. Вони їх розглядають, аналізують, тому доцільним буде запропонувати створити мем про письменника чи його твір. Якщо це готові мемі, потрібно їх обговорити та дослідити, де правда, а де вигадка, наводячи аргументи.

✓ **Метод «Робота з фото».** Будь-яка світлина несе певний зміст. Відповідно, з фотографією треба вміти працювати, виокремлювати її меседж. Тому доцільно запропонувати учням знайти зайве фото з-поміж портретів письменників. У такий спосіб вони зможуть розмежовувати того чи того митця. Те саме можна зробити і з творами, наприклад, з чотирьох фото, де зображені обкладинки книг, вилучити зайву світлину (на зображеннях – назви 3 повістей та 1 роману).

✓ **Метод «Телеведучі».** Використовуючи цей метод, школярі зможуть наводити факти з життя письменників, імітуючи обрані ними TV-програми. Наприклад, діти в ролі телеведучих і самих героїв твору намагаються відповісти на запитання: «Чому Кайдашиха й Мотря не змогли вжитися в одній хаті?» у програмі «Говорить Україна» та «Битва екстрасенсів», ураховуючи специфіку програм.

✓ **Метод «Соціальні мережі».** Учні пропонується, детально дослідивши біографію певного письменника, створити йому сторінку в Instagram чи Facebook. Або ж запропонувати відгадати митця, враховуючи окремі пости в його соціальних мережах.

✓ **Метод «Викрутка».** Школярам пропонується переглянути картинки з перекрученими цитатами чи фактами про майстрів слова або їх твори. Завдання полягає в тому, щоб знайти фейкову інформацію та довести, що це фейк. Наприклад: *Правда чи фейк, що Лукаш зрубав і продав правічного дуба?*

Ми вважаємо, що вчителям варто пропонувати учням домашні завдання, які мотивують до створення власної медіапродукції:

- підготувати за літературним твором комікси чи малюнки;

- дотримуючись всіх вимог, що висуваються до рекламного продукту, прорекламувати художній твір (буктрейлер);
- створити мініфільм чи анімаційний ряд;
- дібрати музику, співзвучну настрою поезії;
- за допомогою інтернет-ресурсів опрацювати джерела інформації про письменника; створити домашню інтернет-сторінку або блог, розмістивши власні мініроздуми про особистість митця;
- упорядкувати бібліографію з теми, що вивчається, використовуючи паперові носії та мережеві ресурси;
- створити ментальну карту художнього твору тощо.

Отже, підготувати дитину до ефективної взаємодії з медіа, навчити учнів критично мислити, інтерпретувати медіатексти, навчити не лише користуватися різноманітними медійними засобами, а й розумітися на закономірностях їх функціонування, особливостях технологій впливу засобів масової інформації – одне з важливих завдань сучасного вчителя. Зазначені вище методи та прийоми допоможуть сформувати основи медіаграмотності школярів, адже їх можна використовувати на будь-якому етапі уроку. Вважаємо, що доцільно буде впроваджувати їх на таких уроках, як-от: урок засвоєння нових знань, умінь, навичок; урок застосування знань, умінь і навичок; урок узагальнення та систематизації знань; урок перевірки і корекції знань, умінь і навичок.

Підсумовуючи, можна сказати, що навчити дітей медіаграмотності завдання не з легких. *Медіаграмотність* – це знання, уміння та навички грамотної орієнтації в сучасному медіапросторі, розуміння основних принципів функціонування різних медіа й аналіз інформації – її оцінка, фільтрація. Потрібно звернути увагу на те, що уроки української літератури з використанням елементів медіаграмотності не лише формують медіаграмотних учнів, а й сприяють розвитку предметних і ключових компетентностей, які передбачені в Державному стандарті [2].

Отже, ключовим принципом впровадження медіаграмотності в освітній процес є формування критичного мислення і всього, що з ним пов'язане. Слід навчити школярів піддавати сумніву будь-яку інформацію. А звідти починати запитувати: хто, навіщо, кому це вигідно, хто замовник? Учитель навчає учнів, що будь-що завжди є репрезентацією, це чиєсь відтворення. А відтак – вчить розуміти, що навіть правда висвітлюється по-різному. Варто аналізувати: чия це правда, чому так висвітлена тощо. Важливо не допускати, щоб діти займалися медіаторчістю без уміння аналізувати та розбиратися в темі, оскільки це призводить до створення неякісної медіаінформації.

Основні методи та прийоми роботи з учнями, описані у статті, сприяють формуванню особистості, здатної критично сприймати інформацію, аналізувати її, адаптувати, а також допомагають школярам відчувати себе активними творцями медіатекстів.

Література

1. Іванов В. Медіаосвіта та медіаграмотність : підручник. Київ : Центр вільної преси, 2012. 352 с.
2. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти 2011. URL: <https://cutt.ly/CnFWcmX>
3. Саварін П. В. Підготовка майбутнього викладача технічних дисциплін до застосування медіатехнологій у професійній діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2017. 270 с.
4. Чемерис І. М. Медіаосвіта за кордоном: теорії медіаосвіти та коротка історія розвитку. *Вища освіта України*, 2006. № 3. С. 104–108.
5. Чернова Л. О. Медіаграмотність як ключова компетентність сучасного вчителя. *Science, Research, Development. Pedagogy* : зб. наук. праць. 2018. Вип. 3. URL: <https://cutt.ly/TnFmunG>
6. Українська література. Програма. 5-9 класи. Київ. 2017. URL: <https://cutt.ly/5nFmmH4>

7. Українська література. Програма. 10-11 класи. Київ. 2017. URL: <https://cutt.ly/BnFmApF>

Гудзовська Юлія – студентка 4 курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: медіаграмотність на уроках української літератури.

Науковий керівник – старший викладач Пойда О. А.

Валерія Загурна

МЕТОДИКА ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ З УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ З ОБДАРОВАНИМИ УЧНЯМИ В СЕРЕДНІЙ ЛАНЦІ ЗЗСО

Сьогодні активний розвиток мовної особистості, яка здатна вільно спілкуватися в будь-якій сфері суспільного життя, – одне з важливих завдань, що постали перед сучасною освітою. Останнім часом у навчальних закладах різних типів усе більше уваги приділяєть розвитку лінгвістично обдарованих учнів – майбутньої української еліти, котра, безперечно, зможе сформувати й гідно підтримати державний імідж на світовому рівні. У зв'язку з цим науковці та методисти одноставно стверджують, що суспільству необхідні люди, які мислять не шаблонно, вміють шукати нові шляхи розв'язання запропонованих завдань, знаходити вихід з проблемної ситуації [1, с. 194].

Проблема обдарованості віддавна стала предметом наукового вивчення для цілого ряду дослідників. Перші спроби її потрактування спостережено ще в працях античних мислителів (Августина, Арістотеля, Платона та ін.), у яких порушено питання творчих здібностей. Відтоді обдарованість стала предметом особливого інтересу науковців, зокрема у працях Г. Айзенка, О. Амацьєва, О. Антонової, А. Богуш, Г. Бурменської, Н. Гавриш, Ю. Гільбух, М. Гнатко, С. Гончаренко, В. Давидова, Д. Ельконіна, Т. Комарової,

О. Кульчицької, В. Слущкого, Б. Теплова, О. Ушакової, В. Штерна та ін. Проте нині залишається мало дослідженим питання створення ефективної методики індивідуальної роботи з обдарованими учнями, що й підтверджує **актуальність** обраної теми.

Проблема обдарованих дітей ще здавна опинилася в полі наукового зацікавлення. Відомо, що сам термін «обдарований» на позначення «геній» використав у 1839 р. професор Клівлендського університету А. Трей. Відтоді, як стверджує М. Якимчук, сформовано два погляди, як-от: 1) соціальний, згідно з яким обдарованість є абсолютно поширеним явищем, при цьому більшість людей розумні, але рівень їхніх здібностей зумовлений відмінністю в життєвих умовах (К. Гельвецій, Дж. Локк); 2) генетичний, відповідно до якого обдарованість вважають уродженим генетично успадкованим явищем (Ф. Гальтон, Р. Стернберг) [6, с. 156–157].

Помічено, що сьогодні немає єдиного прийнятого визначення поняття «обдарованість». Однією з основних причин дефініційної розбіжності, як вважає Т. Яншина, є те, що багато науковців відштовхуються від положення про те, що інтелектуальний коефіцієнт не вказує на можливі сфери високих здібностей. До того ж, додає дослідниця, кваліфікація обдарованості ускладнена й тим, що всі обдаровані діти не однакові, позаяк це гетерогенна група (ідеться передовсім про надобдарованих, талановитих, геніальних дітей, а також дітей, які випереджають розвиток і котрі мають високий потенціал).

У цьому зв'язку Т. Яншина виокремлює цілий ряд підходів до визначення обдарованості, як-от: 1) креативний – обдарованість та окремі характеристики особистості (інтелектуальні або креативні) ототожнюються; 2) особистісний – обдарованість витлумачується на основі характерологічних, емоційних, мотиваційних та інших якостей, властивим обдарованим дітям; 3) діяльнісний – обдарованість є або загальною, або спеціальною (репрезентує специфічні характеристики того чи того виду діяльності); 4) системний [5].

У свою чергу О. Музика вважає, що обдарованість – це «особистісне утворення людини, яке характеризується вищим рівнем розвитку творчих здібностей, загальною творчою спрямованістю особистості й високими досягненнями в певній галузі діяльності» [3, с. 38].

Натомість С. Сисоева аргументовано доводить, що обдарованість «виступає як цілісний вияв здібностей людини в діяльності, як загальна якість інтегрованої в діяльності сукупності здібностей» [4, с. 120]. Вияв обдарованості різний і залежить від рівня прояву окремих здібностей та міри інтегрованості тих чи тих здібностей у діяльності. Дослідниця вичленовує два типи обдарованості: 1) інтелектуальну, котра знаходить свій вияв у здатності до навчальної діяльності й супроводжувана швидкістю розумової діяльності (наприклад, швидке засвоєння й узагальнення навчального матеріалу значного обсягу); 2) творчу. Інші види обдарованостей (до прикладу, розумова, практична, соціальна, моторна) С. Сисоева відносить до одного з двох зазначених вище типів [7].

Ціла низка досліджень спирається ще на одне дискусійне поняття – «обдаровані діти». Безперечно, усі діти обдаровані, позаяк у кожного є певні задатки та здібності, котрі можуть досягти високого рівня розвитку за сприятливих умов.

У питанні виявлення обдарованості серед учнів і подальшої роботи з ними постає цілий ряд проблем. Особливо цінні спостереження наводить Н. Вознюк, стверджуючи, що перед сучасним учителем виникають непоодинокі дилеми [2]. Так, безсумнівно, обдарованому школяру на уроках необхідні спеціальні та складні завдання, однак педагог водночас повинен ураховувати присутність інших учнів, яким властивий достатній чи середній рівень знань. Крім того, ще однією проблемою для ефективної роботи з обдарованими школярами є місце їхнього проживання. Безперечно, учні, які мешкають у містах, забезпечені набагато кращими умовами для виявлення та розвитку творчих здібностей. Ідеться передовсім про гуртки, секції, спортивні, музичні, мовні школи, станції юних натуралістів тощо. На жаль,

діти з сільської місцевості частіше не мають такого вибору позашкільних закладів, а тому при їх невчасній підтримці природні задатки та потенційні можливості можуть бути не до кінця реалізованими.

Вагоме значення має й тип навчального закладу, в якому навчається обдарований учень. Сьогодні з метою розвитку творчих здібностей і обдарувань школярів створені й активно функціонують гімназії, ліцеї, колегіуми й інші типи НВК. До прикладу, як йдеться у наказі МОН № 217 від 20.07.1995 р. «Про затвердження Інструкції про організацію та діяльність гімназії, Інструкції про організацію та діяльність ліцею», серед головних завдань гімназій є: 1) розвиток природних здібностей та обдарованості, творчого мислення та потреби й уміння самовдосконалюватися; 2) пошук і подальший відбір творчо обдарованих і здібних учнів.

Статистика свідчить, що держава не тільки підтримує, але й заохочує обдарованих школярів. Ідеться про можливість навчатися за кордоном за програмами культурного обміну, брати участь у Малій академії наук (МАН) тощо.

На рівні школи методична рада має розробити програму, основне призначення якої – сформувати систему виявлення, відбору й підтримки обдарованих учнів. Її основне підґрунтя – навчальні досягнення конкретних школярів з тієї чи тієї навчальної дисципліни. Провідними завданнями такої системи слід уважати створення ситуації успіху, психологічний супровід обдарованих дітей, діагностику їхнього розвитку, упровадження інтерактивних форм роботи.

Учитель, який виявив, до прикладу, мовленнєві чи літературні здібності в учня, обов'язково повинен повідомити про це батькам і надати поради стосовно створення сприятливих умов для розвитку школяра (індивідуальна посилена програма, підбір спеціальної літератури, цілеспрямована робота з розвитку творчих здібностей). Проте дуже часто саме батьки першими помічають творчі здібності своєї дитини. У зв'язку з цим батькам, школі, державі потрібно працювати спільно.

Сьогодні існують різні методики для виявлення обдарованих учнів: 1) спостереження; 2) бесіди; 3) інтерв'ю; 4) опитувальники для батьків, учителів, школярів; 5) діагностика та ін. Так, на уроці педагог може оцінити відповідний рівень творчості учнів, їхнього пізнавального інтересу й оригінальності мислення. Особливо результативні письмові роботи, котрі допомагають виділити інтелект, ерудицію, лексичний запас і природні задатки. Участь школярів в учнівських олімпіадах або конкурсах розкривають інтелектуальні здібності, нестандартність мислення, оригінальність підходів. Проведення анкетування й тестування спрямоване на виявлення лідерських рис, об'єктивність самоаналізу, ерудиції. Створення бібліотеки ставить за мету вивчити запити, інтереси, розвиток читацької компетенції.

Уважаємо, що одним з найбільш інформативних є діагностичний тест. Розроблені до нього запитання допоможуть виявити ті здібності дитини, які слід розвивати.

Отже, виявлення та підтримка обдарованості учнів є надзвичайно важливим завданням, реалізованим на рівні сім'ї, школи й держави. Тільки за умови надійної підтримки обдарований школяр зможе самоствердитися, максимально розкривши свій творчий потенціал.

Для обдарованих учнів середніх класів на уроках української літератури цілком виправдана постановка індивідуальних вправ підвищеної складності та завдань для самостійного опрацювання. Науковці переконливо доводять, що на уроках обдарованим школярам варто пропонувати завдання на аналіз творів, класифікаційних ознак літературних одиниць, творчого почерку майстрів слова тощо.

У сучасній методиці навчання української літератури також неабияку роль відведено творчим вправам, які спрямовані на повне самостійне виконання, відтак, важливо сформулювати завдання так, щоб не зруйнувати творчої ініціативи учня.

Дослідники відзначають результативність методу «Мозковий штурм», оскільки він сприяє ефективному засвоєнню знань обдарованими школярами.

Такий метод варто застосовувати під час нетрадиційного уроку (до прикладу, на уроці-подорожі під час узагальнення й систематизації знань).

Індивідуальна робота з української літератури з обдарованими учнями має відбуватися поетапно та з урахуванням обсягу навчального матеріалу, індивідуально-вікових особливостей школярів, урочної та позакласної системи навчання. Особистісно зорієнтований підхід при цьому – надійне підґрунтя для індивідуалізації навчальної діяльності таких учнів.

На уроках індивідуалізацію навчання обдарованих школярів забезпечують ускладнені вправи різних видів, водночас особливе місце займають вправи творчого характеру.

У позакласний час раціонально проводити індивідуальні заняття для розвитку інтелектуальних, дискусійних, дослідницьких обдарувань учнів. Високу результативність мають і дистанційні курси.

Література

1. Бандура Г. Обдарованість як об'єкт психологічного аналізу. *Зб. наук. праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2012. Вип. 1. С. 194–198. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apgnd_2012_1_32
2. Вознюк Н. М. Система роботи з обдарованими учнями початкової ланки. *Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології*. 2014. № 7 (14). С. 65–71.
3. Моляко В. О., Музика О. Л. Здібності, творчість, обдарованість : теорія, методика, результати досліджень. Житомир, 2006. 320 с.
4. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості : підручник. Київ, 2006. 344 с.
5. Яншина Т. А. Обдарованість : психолого-педагогічний аспект. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2013. № 8-9. С. 116–120.

6. Якимчук М. Ю. Проблема обдарованості у вітчизняній і зарубіжній педагогічній теорії та практиці. *Science and Education a New Dimension: Pedagogy and Psychology*. 2013. Вип. 9. С. 155–159.

Загурна Валерія – студентка 4 курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: робота з обдарованими учнями, навчання на уроках української літератури.

Науковий керівник – старший викладач Пойда О. А.

Мар'яна Івацко

КОЗАЦЬКІ ТРАДИЦІЇ ТА ЇХНІЙ ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ У ТРАКТУВАННІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Постать Тараса Шевченка з погляду осмислення літературних візій його таланту становить цілий культурний феномен, що завжди є актуальним для дослідження. Але мова йдеться не про «заштамповану» актуальність, яку радянська влада досить тривалий час насаджувала завдяки деформованій шкільній програмі чи промовам на честь чергових річниць письменника, раз у раз застосовуючи стереотипний штамп «Великий Кобзар». У сучасному літературному дискурсі переосмислення творчості Тараса Шевченка викликає незгасаючий інтерес науковців, адже дослідження концептного полотна його поезій є ключем до розуміння всього обширу художніх образів, що займали провідне місце в українському літературному процесі ХІХ ст.

Тарас Шевченко, ставши генієм слова та одним із центральних фігур матриці національного мистецтва, є творцем унікального етноментального комплексу архетипів: Україна, Матір, Воля, Кобзар, Доля, Слава, Ворог тощо. Серед них особливого значення набув образ лицаря-козака поруч із

зображенням кодексу честі воїна, що становить основу нашого дослідження та є особливо актуальним.

Тема статті зумовлює таку **мету дослідження**, що полягає у встановленні лекальних особливостей виховного потенціалу зображення образів козаків через призму поетичного мислення Тараса Шевченка.

Об'єктом нашого зацікавлення є лірична творчість митця, а **предметом** – романтичні твори Тараса Шевченка, у яких інтерпретоване козацтво як лицарство.

Стан досліджень. Проблема вивчення виховного потенціалу лицарства у творчості письменника залишається відкритою. Дослідження окремих моментів спостерігається в роботах Василя Пахаренка, Василя Яременка [10], Алли Віннічук [1, с. 16–17], Ірини Зелененької [2, с. 175; 3, с. 32; 4, с. 70; 5, с. 97] та ін., проте все ще нема ґрунтовної праці, яка б була присвячена впливу лицарства й образу воїна-захисника, поданого в Шевченковій ліриці, на читачів. **Методи дослідження:** описовий метод, метод рецептивного аналізу, метод концептуального аналізу, метод компаративного аналізу.

Виклад матеріалу. Ліричні твори Тараса Шевченка, зосібна, соціально-політичного та історичного спрямування містять у собі ідею відновлення українського державництва та соборності, вони пройняті глибоким гуманізмом, християнською терпимістю та закликають до відновлення козацьких традицій та українського демократизму.

Зображуючи козацтво, його колорит і традиції, письменник віддзеркалив цим самим їх виховний потенціал, дотичний до народної моралі та козацької педагогіки. Актуальність Шевченкової поезії беззаперечна, адже вона побудована на основі традицій козацької України, відбиває героїчний епос минулого, історичну пам'ять про дух свободи, увінчаний звитяжними перемогами. «Заповіт», різноманітні поетичні настанови стають ключем до відродження людської духовності, вони допомагають формувати вільну, гідну людину, що керується почуттям патріотизму. Це є особливо актуальним у наш час – час відродження й очищення нації.

Насамперед, зображуючи козацтво та їхні традиції у своїх геніальних поетичних творах Тарас Шевченко спрямовує силу виховного потенціалу в річище плекання патріотизму та розвитку національної свідомості, духовного збагачення. Відтак, поет ставить козацтво як приклад для наслідування, як феномен нашого історичного минулого, як волевтворчий чинник, взірець боротьби за майбутнє: «У нас воля виростала, / Дніпром умивалась, / У голови гори слала, / Степом укривалась! – / Кров'ю вона умивалась, / А спала на купах, / На козацьких вольних трупах, / Окрадених трупах! / Подивіться лишень добре, / Прочитайте знову / Тую славу...» [40, с. 319].

Відповідно до цього, козацтво та його традиції у трактуванні Тараса Шевченка ховають у собі потужний виховний потенціал, що сягає своїм корінням національної ідеї, народних ідеалів і сподівань, допомагає пізнати національну самобутність, відчутти себе вагомою частиною історично-духовного полотна та крізь призму героїчного минулого створити для себе стратегію майбутнього. Так, у поемі «Чернець» поет відтворив героїзм січового козацтва, а центральна постать твору, Семен Палій, пройшовши всі випробування долі та постригшись у ченці відтворює у своїй пам'яті героїчні картини минулого. Навіть на схилі віку він думає та молиться за Україну: «...Чернець мій встав, / Надів клобук, взяв патерицю, / Перехрестився, чотки взяв... / І за Україну молитись / Старий чернець пошкандибав...», [8, с. 391]. або «Молітесь, братія! / Молились, / Молились щиро козаки, / Як діти, щиро; не журились...» [8, с. 129]. Молитва за свою державу як одна з традиційних категорій світогляду козацтва пройнята наскрізним виховним спрямуванням, адже спрямована на популяризацію християнського милосердя.

Дуже часто такі мотиви переростають у заклики не бути пасивними, а брати приклад з козаків – боротися за свою націю, відстоювати, плекати та любити «свою хату», не ламатися під ярмом: «Схаменіться, недолуди, / Діти юродивії / Подивіться на рай тихий, / На свою країну! / Полюбіте щирим серцем / Велику руїну! / Розкуйтеся, братайтеся! / У чужому краю / Не

шукайте, не питаєте / Того, що немає / І на небі, а не тільки / На чужому полі.
/ В своїй хаті своя й правда, / І сила, і воля...» [8, с. 316].

Разом з тим, Тарас Шевченко вкладає в уста своїх героїв заклик пам'ятати козацтво, отаманів і гетьманів, які не залишили рідну землю та православну віру на поталу ворогам-загарбникам: «Згадайте праведних гетьманів: Де їх могили? / Де лежить / Останок славного Богдана? / Де Острияницина стоїть / Хоч би убогая могила? / Де Наливайкова? / Нема! Живого й мертвого спалили...» [8, с. 128].

Козацько-лицарські традиції у трактуванні письменника здатні формувати шляхетність, спрямованість духовної енергії на практичні справи заради своєї держави: «Братайтеся з нами, / З нами, козаками; / Згадайте Богдана, / Старого гетьмана; / Будете панами, / Та як ми, з ножами, / З ножами святими, / Та з батьком Максимом / Сю ніч погуляєм, / Ляхів погойдаєм...» [8, с. 123]. Водночас поет засмучений, що носії найкращих якостей українського суспільства, за рядом причин не завершили свої справи: «Посіяли гайдамаки / В Україні жито, / Та не вони його жали. / Що мусим робити? / Нема правди, не виросла; / Кривда повиває...». [8, с. 162].

Отже, плекання козацьких традицій за трактуванням Тараса Шевченка є надважливим елементом закріплення національної духовності нашого народу. Поет доводить, що козаки були взірцем звитяги, служіння Богу й Україні, героїзму, шляхетності й аристократизму, самопожертви в ім'я свободи України, а козацькі традиції є шляхом формування найкращих рис, вони зміцнюють силу духу та державотворчі якості кожного українця.

Ми дійшли таких висновків, що образ козака-лицаря посідає важливе місце в творчості Тараса Шевченка. Він наповнений особливим змістом і рядом ознак, є цілісним репрезентом образного світосприйняття та художнього бачення митця та разом з тим є важливою частиною української літератури.

Література

1. Віннічук А. Художня інтерпретація Коліївщини в поемі Гайдамаки Тараса Шевченка. *Філологічний дискурс*. 2015. № 1. С. 16–19.

2. Зелененька І. А. Образ Тараса Шевченка в ліриці Тараса Мельничука. До рецепції ідеї віри і правди. *З іменем Кобзаря*. Вінничани про Тараса Шевченка. До 200-річчя від дня народження поета. / Упоряд. А. М. Подолинний. Вінниця : Консоль, 2013. С. 174–180.
3. Зелененька І., Крупка В. Василь Стус, Тарас Мельничук, Володимир Забаштанський та Шевченків космос України. *Актуальні проблеми української літератури і фольклору* : наук. зб. Вінниця : ДонНУ ім. Василя Стуса, 2018. Вип. 26. С. 30–42.
4. Зелененька І. А., Федик Т. А. Образ Тараса Шевченка в подільській поезії ХХ-ХХІ століть (із методичними рекомендаціями). *Духовні витоки Поділля: митці в історії краю* : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф., 13 березня 2014 р. Хмельницький : ХГПА, 2014. С. 69–75.
5. Зелененька І. А., Федик Т. А. Україна у віршах Василя Стуса, Тараса Мельничука, Василя Симоненка як дидактична традиція Тараса Шевченка. *Проблеми освіти*: зб. наук. праць. Вінниця-Київ, 2015. Вип. 82. С. 95–99.
6. Історія української літератури : навч.-метод. посіб. для підготовки до державної атестації студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» денної та заочної форми навчання / Авт.-упорядн.: Н. С. Поляруш та ін. Вінниця, 2017. 178 с.
7. Руденко Ю. Д. Українська козацька педагогіка: відродження, пошуки, перспективи. *Рідна школа*. 1994. № 5. С. 16.
8. Шевченко Т. Г. Кобзар. Вперше зі щоденником автора / Упоряд. та комент. С. А. Гальченка ; передм. І. М. Дзюби. 2-ге вид. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2020. 960 с.
9. Щербак В. О. Образ козацької України у творах Т. Шевченка. *Український історичний журнал*. 2014. № 2. С. 60–69.
10. Яременко В. Історіософський зміст Шевченкових «Гайдамаків»: (до 170-річчя виходу поеми). *Український історичний журнал*. 2011. № 2. С. 158–179.

Івацко Мар'яна – студентка 3 курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: українська поезія XIX століття в методичній парадигмі.

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, старший викладач Зелененька І. А.

Яна Ільченко

ШЛЯХИ ЗАЛУЧЕННЯ УЧНІВ ДО ПІЗНАННЯ ГЛИБИН УКРАЇНСЬКОГО СЛОВА НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРИ

Слово – це мовна одиниця, без вивчення якої неможливе пізнання всього механізму мови. Великий швейцарський лінгвіст Ф. де Соссюр зазначав, що «слово, незважаючи на всі труднощі, пов'язані з визначенням цього поняття, є одиницею, що невідступно постає перед нашим розумом як щось центральне в механізмі мови» [5, с. 143]. Воно є багатомірним: характеризується сукупністю семантичних, фонетичних і граматичних ознак, специфічних для кожної мови, має певне емоційне забарвлення, позначає предмети та явища навколишньої дійсності.

Розвиток дітей, їх навчання та виховання є безперервним процесом формування особистості, який значною мірою відбувається завдяки мові, оскільки вона – є важливим знаряддям в пошуках істини. Усе людське життя, дії, мислення й сподівання відображаються в слові. За його допомогою дитина дізнається про почуття та думки, що хвилювали людство віддавна.

Відомі науковці висвітлювали питання лінгводидактичних основ формування вмінь і навичок зв'язного мовлення школярів (І. І. Срезневський, В. О. Сухомлинський, К. Д. Ушинський), підвищення рівня культури мовлення учнів (Н. Д. Бабич, І. К. Білодід, А. П. Коваль, Л. М. Паламар, Є. Д. Чак та ін.).

Мета статті – дослідження шляхів залучення школярів до пізнання глибин українського слова на уроках української літератури.

Відповідно, розглянемо важливість художнього слова в процесі навчання української літератури, охарактеризуємо шляхи збагачення словникового запасу учнів на уроках словесності.

Розбудова національної системи освіти ставить нові вимоги до формування особистості. Сучасний підхід до мовної освіти потребує всебічного розвитку компетентностей учня, що забезпечується особистісно орієнтованим підходом до навчання.

Головною метою сучасної школи є створення умов для розвитку й самореалізації школярів, формування духовно багатой, всебічно розвиненої особистості, яка вміє грамотно, комунікативно виправдано послуговуватися мовою в різноманітних ситуаціях. Учні повинні вміти не просто володіти рідною мовою, а користуватися нею в різноманітних життєвих ситуаціях, тобто, залежно від ситуації спілкування, будувати змістовне, граматично та стилістично грамотне висловлювання.

Показником мовного розвитку особистості є здатність спілкуватися, тобто комунікативність, яка зумовлена активним використанням засобів мови, вмінням сприймати й відтворювати зміст чужого висловлювання та реалізувати власне, тобто вмінням осмислено сприймати й продукувати усні й письмові тексти. Базою мовного розвитку є формування мовленнєвої компетенції школярів [1, с. 2].

Пильна увага до слова в тексті активізує художнє сприймання учнів, допомагає творити психологічні передумови для розуміння індивідуальної манери письма митця, виховує інтерес і любов до літературного твору.

Отже, успішне формування у школярів мовленнєвих умінь та навичок передусім залежить від набуття ними знань про слово, яке є опорною одиницею у шкільному курсі рідної мови. Саме при вивченні слова можна виявити, проаналізувати й теоретично узагальнити властивості слова як

мовного знака, оскільки в ньому поєднуються фонетичні, лексичні та граматичні закони мови.

Труднощі в навчанні найбільше характерні саме для тих учнів, у яких недостатня культура мовлення, бідний словниковий запас, прямолінійне розуміння слова в контексті, що зумовлює поверхневе сприймання художнього твору. Тому виникає необхідність забезпечення міжпредметних взаємозв'язків у викладанні мови та літератури, що розвивають і збагачують мовлення, насамперед для глибшого та кращого усвідомлення цих двох предметів, а також для оволодіння всіма іншими предметами шкільної програми, засвоєння яких безпосередньо також залежить від добре розвиненого мовлення та мислення школярів.

Вивчення мови, на думку В. Щербини, «недостатньо опирається на живу основу художньої літератури» [4, с. 136].

На сьогодні є актуальною думка відомого українського психолога І. Синиці про те, що «мову як навчальний предмет деякі словесники зводять по суті до коментованого правопису та віддають йому в жертву години, відведені на інші компоненти мови й мовлення, забуваючи, видно, що орфографія і пунктуація краще засвоюється в процесі загального засвоєння мови. Крім того, орфографія, пунктуація – це ще не мовлення, а тільки умови для успішного користування ним, це технічний бік мовлення, причому тільки писемного» [3, с. 19].

На уроках літератури нині ведеться значна робота з розвитку мовлення. Вона здійснюється в трьох напрямках:

- збагачення словникового запасу учнів;
- оволодіння нормами мови;
- формування навичок виражати свої думки в усній та писемній формі.

Звичайно, ця робота на уроках літератури проводиться крізь призму оволодіння граматичною будовою мови й підпорядкована оволодінню її нормами. При цьому нерідко трапляється, що усне та писемне мовлення

школярів хоч і побудоване відповідно до граматичних норм мови, однак характеризується банальністю викладених думок і примітивізмом.

Є нагальна потреба подальшого вдосконалення мовленнєвого розвитку учнів, формування їх здатності сприймати й розуміти художній твір. Багато недоліків у мовній культурі дітей пояснюється тим, що недостатньо вивчається жива функція мови, тобто «те, як її категорії і закони безпосередньо реалізуються в писемному і живому мовленні. Поглиблення зв'язків вивчення мови та літератури дало б основу для вивчення живого мовлення у його реальному бутті» [4, с. 135].

Головне завдання вчителя-словесника – створити певну систему роботи над формуванням комунікативної компетентності учнів, яка б дозволяла педагогу формувати особистість з високим рівнем комунікативної компетентності, міцними знаннями, постійним прагненням удосконалювати власне мовлення, розвивати творчі здібності.

Є. Пасічник зазначав: «удосконалення чуття мови вимагає, крім теоретичного, практичного досвіду, який набувається поступово. Потрібна належна, цілеспрямована продумана система роботи» [2, с. 196].

Такий практичний досвід школярі можуть набути за умови систематичного виконання спеціальних завдань, спрямованих на розкриття емоційно-естетичної функції слова, зображувально-виражальних можливостей мови.

Працюючи з текстом, словом, учитель має навчити учнів відчувати смислові можливості слова. Слід урахувати й те, що для збагачення мови з усіх стилів найбільш сприятливий художній. Варто пам'ятати, що лише граматичний підхід до мови забезпечує її розгляд як явища, що позбавлене динаміки, функціонування. Тому саме поєднання граматико-діалогічного розгляду мови з емоційним осмисленням її образного буття в літературі розкриває сутність мови як найдорожчого надбання народу, духовного феномена.

Всьому цьому слугують не лише уроки розвитку зв'язного мовлення, а й усі інші уроки літератури, на яких школярів слід учити відчувати найтонші відтінки рідного слова, розуміти образність мови, працювати зі словниками,

осмислювати індивідуальний стиль письменника, напрацьовувати вміння та навички вправно застосувати відповідне слово в певному контексті, вибудовувати складні синтаксичні конструкції тощо, тобто виховувати вдумливого й компетентного читача.

Формування мовної компетенції учнів засобами художнього слова є нагальною необхідністю, яка надасть можливість вільно користуватися мовою, збагатити словниковий запас, активізувати увагу школярів, навчити їх правильно розуміти та грамотно викладати свої думки, підвищити інтерес до вивчення мови, забезпечити інтенсивну й продуктивну роботу.

Література

1. Богосвятська А. І. Особливості вивчення теоретико-літературних понять. *Зарубіжна література в школах України*. 2014. № 10. С. 22–28.
2. Бондаренко Ю. І. Теорія і практика навчання української літератури на філософсько-історичних засадах у старших класах загальноосвітньої школи: монографія. Ніжин : Видавництво НДУ ім. Миколи Гоголя, 2009. 351 с.
3. Наукові основи методики літератури : навч.-метод. посіб. / за ред. Н. Й. Волошиної. Київ : Ленвіт. 2002. 344 с.
4. Градовський А. В. Компаративний аналіз у системі шкільного курсу літератури: методологія та методика: монографія. Черкаси : Брама, 2003. 292 с.
5. Соссюр Ф. де. Труды по языкознанию. Москва : Прогресс, 1977. 696 с.

Ільченко Яна – студентка 4 курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: розвиток зв'язного мовлення на уроках української літератури.

Науковий керівник – старший викладач Пойда О.А.

ВИКОРИСТАННЯ ПЛАТФОРМИ QUIZLET НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Упровадження дистанційної форми навчання ускладнило, але водночас якоюсь мірою полегшило роботу вчителям-словесникам, оскільки більш активно, ніж зазвичай, запустився процес пристосування до цифрових технологій та ознайомлення з можливостями різноманітних платформ. Дистанційне навчання за умов наявності стабільного підключення до Інтернету розширило можливості для здобуття освіти. Задля реалізації навчальних потреб у закладах освіти застосовують сервіси Google, платформу Padlet, WordArt, LearningApps, Wordwall та безліч інших ресурсів, які мають на меті зробити навчання вдома більш ефективним та якісним. З такою ж метою послуговуються сервісом створення флеш-карток Quizlet.

Розвідки на тему використання цифрових технологій на уроках української літератури в українському науковому просторі здійснювали Л. Радьо, Л. Бондаренко, І. Склярова, Н. Скриннік, Н. Яременко, І. Дичківська, М. Жалдак, О. Пасічник, Т. Яценко та ін.

Метою статті є аналіз можливостей і методів використання на уроках української літератури означеної платформи, а також дослідження її переваг та недоліків.

Розробка та впровадження інноваційних підходів, заснованих на використанні потужних можливостей інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема мережі Інтернет, стала одним з пріоритетних напрямків модернізації змісту освіти. Зараз можна спостерігати появу різноманітного відкритого контенту для здійснення освітньої діяльності, що викладений у вільному доступі для будь-якого користувача, який бажає підвищити власну конкурентоспроможність [3, с. 108].

Покращення процесу дистанційного навчання шляхом урізноманітнення набору дидактичних інструментів – чи не найважливіше

завдання, яке постає перед педагогом нині. «Інтерактивні форми роботи із застосуванням мультимедійних технологій сприяють підвищенню інформаційно-комунікаційної, інноваційної компетентностей і учнів, і вчителів» [2, с. 5]. Реалізація вказаних компетентностей стає доступнішою через пошук інструментів для формування якісного уроку, який повинен досягати означених цілей. Вважаємо, що використання сервісу Quizlet лише набирає оберти в українському освітньому середовищі, і тому можливості та завдання, які реалізуються за його сприяння, не вивчені на достатньому рівні.

Початково платформа Quizlet слугувала для трансформації та оновлення методів поповнення словникового запасу за допомогою цифрових технологій, тому спектр її застосування був початково відносно обмежений і перебував у площині вивчення іноземних мов. «Усі режими навчання забезпечують зворотній зв'язок та виправлення помилок, що робить автономне навчання високоефективним. Більше того, користувачі мають більше можливостей, як використовувати кожен режим, наприклад, відповідати з термінами чи визначенням, відтворювати аудіо чи ні, а також вивчати всі терміни або конкретні» [1, с. 72].

На нашу думку, найбільш успішною буде апробація флеш-карток при вивченні теорії літератури. Для вчителя-словесника найлегшим завданням буде пристосування переліку термінів, необхідних для певного класу до формату «слово» – «його дефініція». У такий спосіб учні можуть повторювати необхідні визначення у порядку, вибраному педагогом (є функція вибору кількості карток, які залучатимуться перевіркою) або ж виконувати вправи на закріплення. Здебільшого це тестування, яке передбачає вибір учителем кількості запитань і вигляду завдань («True/False» (Правда/Брехня), «Multiple choice» (Множинний вибір), пошук відповідностей на швидкість). «Тести є основним інструментом, що використовується в цьому навчанні. Два тести: передтест та посттест були введені двом групам» [1, с. 73].

Сам принцип флеш-карток передбачає те, що учень має запам'ятати визначення слова за певний час, а згодом відтворити вивчений матеріал,

опрацьовуючи його за допомогою пропонованих додатком можливостей. Для ефективності перевірки важливо створювати пакунок з однотипним матеріалом, тобто лише літературознавчі поняття або тільки біографічні відомості. Нами було опрацьовано два вище названих способи, хоча на уроках літератури буде зручно створювати тестові завдання з теми, генерувати асоціативні диктанти та ін.

За допомогою платформи можна створювати окремі курси з дисципліни, перевіряти результати роботи за допомогою різноманітних форм тестування та відслідковувати прогрес учнів. Це, вважаємо, допомагає автоматизувати процес навчання та полегшує життя вчителю, який може зосередитися на більш якісній підготовці до уроків.

Оскільки додаток (або програма на комп'ютері) не передбачають взаємодії школяра з педагогом, знижується відсоток стресу, пов'язаного з перевіркою, яка здійснюється без участі людини. «Добре побудована комп'ютерна програма дозволяє створити доброзичливу та невимушену атмосферу, що допомагає учням без значних зусиль засвоїти навчальний матеріал» [5, с. 47]. Перевагою платформи Quizlet є і те, що функціонал не змінюється залежно від пристрою, на якому її використовують. За умов попередньої реєстрації школяр має доступ до рекомендованих учителем наборів або ж створює пакунки самостійно. Безкоштовна версія дозволяє безперешкодно практикувати необхідний матеріал.

Недоліком додатку є, насамперед, його дидактична вузькоспрямованість. Туди неможливо додавати інші матеріали, окрім згадуваних раніше коротких за обсягом відомостей. Формуючи пакунок, учителю варто звертати увагу на те, що програма не автоматизує дані при створенні тесту й під час контролю учневі може трапитися відверто абсурдний варіант завдання. У безкоштовній версії недоступні деякі функції, нерівномірно відбувається повторення тих чи тих термінів, тобто деякі слова чи факти з пакунку трапляються занадто часто, в той час, як решта не з'являється жодного разу за період перевірки.

Отже, навчальна платформа Quizlet може використовуватися на уроках літератури задля кращого засвоєння школярами літературознавчих термінів або глибшого засвоєння матеріалу, пов'язаного з життєписом того чи того письменника. Однією з найбільш значних переваг сервісу є зменшення стресовості контролю навчальних знань для учнів і можливість зменшити кількість паперової роботи для вчителів. Формування тестів відбувається автоматично, тобто від керівника навчального процесу вимагається тільки внесення вхідних даних. Тема дидактичних можливостей сервісу для створення флеш-карток Quizlet залишається не розробленою і мало вивченою, тому дослідження може стати в нагоді в подальших розвідках, які стосуватимуться означеної теми.

Література

1. Sanosi A. The Effect of Quizlet on Vocabulary Acquisition. URL: <http://surl.li/osnd>
2. Головченко Н. Використання мультимедійних технологій на уроках української літератури як форма професійного розвитку вчителя. URL: <http://surl.li/osms>
3. Реалізація дистанційної форми навчання засобами платформи Moodle у процесі підготовки майбутніх філологів. URL: <http://surl.li/osnf>
4. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. Київ-Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2018. Вип. 50. 434 с.
5. Шаров С. Використання електронних засобів навчального призначення на уроках української літератури. URL: <http://surl.li/osmp>

Карнаух Ірина – студентка 4 курсу факультету філології та журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: використання цифрових технологій на уроках української літератури.

Науковий керівник – старший викладач Пойда О. А.

Дарія Кислиця

ДИДАКТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ НАРОДНОГО КОЛОРИТУ В РОМАНІ «ЛЮБОРАЦЬКІ» АНАТОЛІЯ СВИДНИЦЬКОГО

На основі сімейного роману-хроніки Анатолія Свидницького «Люборацькі» ми можемо розглядати фольклор як важливий дидактичний, виховний елемент у створенні національного, народного та історичного колориту. Адже фольклор – це важливий чинник збереження народних традицій, у ньому передаються характерні риси українського світогляду, а саме: щирий патріотизм, любов і повага до батьків та свого роду, культ дружби й побратимства, відчуття власної гідності, чистота почуття кохання, непереборна любов до волі й ненависть до рабства, працелюбність і віра в Бога.

Актуальність дослідження зумовлена стійким інтересом до сучасної української літератури, зокрема до нового осмислення загальнонародних явищ і проблем, зразком поєднання яких є роман – сімейна хроніка «Люборацькі» подолянина Анатолія Свидницького. Твір позначений увагою до витоків національної історії, культури, традицій, релігії, пошуку ідентичності й етнічної ментальності. Згодом подібну форму використав у своєму епосі Михайло Стельмах, про що пише І. А. Зелененька [4, с. 520–521], наголошує на психоісторичних нюансах [5, с. 58], подібні дослідження розвиває в обсервації навколо історичної прози ХХ – ХХІ століть А. П. Віннічук [7, с. 100–101].

Мета статті – дослідити народний потенціал роману «Люборацькі» Анатолія Свидницького.

Об'єкт дослідження – історичний роман-хроніка Анатолія Свидницького «Люборацькі».

Предмет дослідження – зображення народного колориту в романі «Люборацькі» Анатолія Свидницького.

Стан досліджень. Творчість Анатолія Свидницького досліджували Іван Франко [11, с. 194–470], Сергій Єфремов[3, с. 315], Олександр Киченко[8, с. 1–364], Микола Зеров[4, с. 56] та ін. Однак колорит зображення народного життя в романі «Люборацькі» Анатолія Свидницького досліджений не був, що й зумовлює наше стійке зацікавлення.

Задля відтворення народного колориту Анатолій Свидницький у художньому полотні «Люборацькі» використовує чимало архаїки, застарілих побутивізмів і надзвичайне розмаїття фольклористики. Присутні в романі й колоритні прислів'я, приказки, примовки, а також, чимало пісennих ремінісценцій і жаргонних зворотів. Вони композиційно застосовуються для яскравого підкреслення настроїв, емоцій та переживань персонажів, до глибшого втілення ідейних настанов автора.

Також Анатолій Свидницький пересипає роман народними піснями, подає їх не повністю, а уривками, що влучно характеризують народний та емоційний колорит селян і міщан – веселощі, товариськість, щирі гостинність: «А випийте ж, кумцю» [9, с. 25], «Зажурились вороги, що ми стали пити...» [9, с. 25]. При розлуці дівчат письменник звертається до сумних мотивів, що відбивають їх переживання при цьому – «Як мати виряджала доньку в чужу стороньку» [9, с. 27], «Бувайте здорові, батьківські пороги...» [9, с. 28]. Гірко заплакав Явтух Печериця, коли новобранці проспівали пісню: «Ой зачула моя доля, Що не бути мені вдома; Бути в неволі козакові – у залізі, у закові! В тяжкій дибці, в лютім горі, у некрутському наборі...» [9, с. 30]. Пісні в романі відповідають загальному настрою окремих його частин, поглиблюють соціально-психологічні характеристики персонажів.

Фіксуємо низку невеличких етнографічно-фольклорних згадок: забобони (про кінець світу), замовляння, віщі сні (особливо поширені в побуті бурсаків), колоритні описи жіночого вбрання, взуття та зачісок

українок і польок, весільні (паніматка Люборацька каже: «...У мене всі дочки рівні, на вибір їх не маю. Коли хочете, беріть старшу...» [9, с. 117] і похоронні обряди. Твір пересипано прислів'ями та приказками: «...як піп ото в притворі скаже перший раз «Христос воскрес», не відказувати йому як сид «Воістину воскрес», а що хоч, щоб найлучче велось. Наприклад, «щоб мені худоба велась» або «щоб мені гроші не переводились», то так і буде цілий рік...» [9, с. 134].

Роман насичений народним гумором, який є одним з основних засобів відображення народного колориту в романі. При змалюванні образів отця Гервасія та паніматки він добродушно-співчутливий, часом переходить в іронію. Змальовуючи негативних персонажів, Анатолій Свидницький вдається до сатири: «...Інспектор засичав, як гадина в гною, та й повіявся з класу...» [9, с. 114], «...Стоїть панна під грубою на тонких шажках, як чапля або журавель...» [9, с. 39], «...Два ляхи цілували і в руки, третій, як цуцик, служив перед нею...» [9, с. 51]. Іронічними словами: «...Дасть же бог таку голову на в'язи! Здається, щоб другому попалась, то покотилась би, як кабак, не вдержалась би...» [9, с. 3]. Іронічно змальовуючи попівську «учту», де Люборацькі з сусідським панотцем всю ніч піднімають чарки за «чотирьох євангелістів», «дванадцять апостолів», «чотирнадцять посланій Павлових», наближаючись вже до «сорока святих», письменник доречно вмонтовує у дуже вільну розмову «духовних пастирів» куплети жартівливих пісень, в яких лейтмотивом є прославлення «православної» «горілочки смачної». Сатиричний куплет «...їхав ляшок дорогою...», поданий в іншому місці, виразно передає зневагу Антося до спольщеної сестри.

Багато порівнянь, метафор, узятих з усної народної мови, вживає Свидницький, відтворюючи психологічний стан персонажів: «...На душі в о. Гервасія, як в казані клекотіло...» [9, с. 28]; Люборацька йшла через подвір'я семінарії «...перший раз сама не своя, наче зварена...» [9, с. 13]; «...Як громом прибило Масю цими словами...» [9, с. 95]. З метою колоритнішого зображення умов, в яких живуть персонажі твору, автор

використовує різноманітні фразеологічні словосполучення то фольклорного («...Пройшла єси вогонь, і мідні труби, і пляшки, й келішки; всюди їздила, то піди ще й пішки...»; «...А паню видно по носі, що рилась в горосі..., рила моркву з петрушкою і вдавилась галушкою...» [9, с. 47]), то книжного, церковнослов'янського («...блажен тільки той, кого обрящет удача...» [9, с. 24]; «...в день радості взридаєте і восплачетесь...» [9, с. 92]) походження.

Продовжуючи традиції своїх попередників, а особливо Тараса Шевченка, Анатолій Свидницький вагомим компонентом своєї оповіді робить фольклоризм у широкому розумінні – як спеціальну й важливу стильову категорію. Вона виявляється не лише у введенні до тексту народних пісень, приказок, прислів'їв, власне фразеологізмів, елементів народної образності тощо, а й у глибокому проникненні письменника в таємниці народного світосприймання, мислення, наслідком чого є органічність, природність самого способу відтворення думок і почуттів простих людей. Анатолій Свидницький навіть епіграфом до своїх творів добирав сталі сполуки, наприклад, до роману «Люборацькі» він подав вислів «Людей слухай, а свій розум май» [9, с. 45]. Фразеологізми та паремії в романі – це ті центри, на які спирається або від яких відштовхується авторська розповідь або мовлення персонажів, вони завжди вжиті в певних ситуаціях, з певними інтенціями та емотивною модальністю, а також виступають незаперечними істинами або формулами-кодами: «Хіба він [Бог] знає, куди до раю навпростець?» [9, с. 24]; «Кому що, а курці просо!» [9, с. 24]; «Не вернеться, що минулось» [9, с. 43]; «Над сиротою Бог з калитою» [9, с. 44]; «Не відхрестишся, ні відмолишся» [9, с. 87]; «Поминай же як звали» [9, с. 3]; «Рада б мама за пана, так пан не бере» [9, с. 47].

Фраземи, які ми фіксуємо у творах митця, – це не лише яскравий засіб образності, емоційності, експресивності та виразності, а й правдиве свідчення особливостей національної культури українського народу, його світобачення, розуміння законів навколишнього світу, усвідомлення свого місця у всесвіті [11, с. 37]. Цінним, на нашу думку, є те, що в палітрі художнього мовлення

письменника є сталі сполуки, які лише частково відомі в інших місцевостях України, а, можливо, належать до вузьколокальних, наприклад: жупчики ловити, козубом стати, розв'язати губу, заганяти в шуршу, щоб губа не вакувала та ін. Анатолій Свидницький не тільки використовував народну мудрість, а й за її зразком створював свої афоризми, наприклад: «...Вірив у пана, як турчин у місяць...» [9, с. 2], «...Не знав більше світа, що у вікні...» [9, с. 7], «...Пройшла еси вогонь, і мідні труби, і пляшки, й келишки...» [9, с. 25], «...Лиха доля лиху дорогу показала...» [9, с. 70], «...Не зразу опам'ятався хлопець, а таки дошолопавсь у розумі, що його ведмедем назвали...» [9, с. 163], «...Наче йому смолою губи заліпив, так Антосьо змовчав...» [9, с. 123], «...Люборацька за п'ять літ з гожої молодиці, повновидої, рум'яної – такою шкорбою стала, що якби не шкура, то й кістки розсипались би...» [9, с. 103].

У висновку хочеться підкреслити, що народний колорит у сімейному романі-хроніці зображений надзвичайно майстерно, адже фольклорна обізнаність і фразеологічний фонд письменника багаті та різноманітні. Широке використання сталих сполук є свідченням високої художньої майстерності автора, досконалого знання ним літературної та народнорозмовної української мови. Основними функціями народного колориту в романі є композиційне застосування прислів'їв, приказок, примовок, а також, чимало пісенних ремінісценцій та жаргонних зворотів для яскравого підкреслення настроїв, емоцій і переживань персонажів, до глибшого втілення ідейних настанов Анатолія Свидницького. А з метою колоритнішого зображення умов, в яких живуть персонажі роману, автор використовує різноманітні фразеологічні словосполучення фольклорного чи церковного характеру.

Література

1. Вундт В. Проблема психології народів. Київ, 2011. 144 с.
2. Гнатенко П. Український національний характер. Київ : ДОК-К, 1997. 271 с.

3. Єфремов С. Історія українського письменства. Київ : «Феміна», 1995. 688 с.
4. Зелененька І. А., Брижата Д. В. Проза Михайла Стельмаха та літературний канон СРСР. *Fundamental and Applied Research in the Modern World* : Abstracts of IV International Scientific and Practical Conference. Boston, USA, 2020. С. 520–531.
5. Зелененька І. А. Образи української психоісторії в поезії дисидента Тараса Мельничука. *Історико-культурна спадщина Дніпровського Лівобережжя, Курського Посейм'я та Слобожанщини: минуле і сучасність*: Матеріали Другої Міжнар. наук.-практ. конф., присв. 95-річчю обрання Павла Скоропадського гетьманом Української Держави. Глухів-Ніжин, 2013. С. 58–60.
6. Зеров М. Твори : У 2-х т. Київ : Дніпро, 1990. Т. 2. 600 с.
7. Історія української літератури : навч.-метод. посіб. для підготовки до державної атестації студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» денної та заочної форми навчання / Авт.-упорядн.: Н. С. Поляруш та ін. Вінниця, 2017. 178 с.
8. Киченко О. Фольклор як художня система (Проблеми теорії). Дрогобич, 2002. 216 с.
9. Свидницький А. Люборацькі: Сімейна хроніка. Лондон : Видання Української Видавничої Спілки, 1956. 236 с.
10. Фразеологізми в ідіостилі Анатолія Свидницького. Словник / уклад.: Коваленко Б.О., Коваленко Н.Д. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Рута», 2019. 364 с.
11. Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. *Зібрання творів* : У 50 т. Київ : Наукова думка, 1976–1986. Т. 41. 1984. С. 194–470.
12. Хропко П. Анатолій Свидницький. Свидницький А. *Роман, оповідання, нариси*. Київ, 1985. 546 с.

Кислиця Дарія – студентка 3 курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: романтико-реалістична проза XIX століття в методичній парадигмі.

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, старший викладач Зелененька І. А.

Юлія Майданюк

ЕТНОМЕНТАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ У ВИХОВАННІ ІСТОРІЄЮ (НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША «ЧОРНА РАДА»)

Актуальність дослідження. Пантелеймон Куліш – геній української літературної прози. Його творчість є багатограним джерелом української культури, що зібрала навколо себе чимало схвальних відгуків і детальних досліджень, а також критичних висловлювань. Проте літературознавці вивчили далеко не всі аспекти творчості письменника, одним з таких є етноментальні коди.

Пантелеймон Куліш на переконання Лариси Домбровської та Валентини Гусак – це «полум'яний патріот України, один з фундаторів української національної самосвідомості й нової літератури, могутній письменник-мислитель, цінність оригінальних ідей якого відкривається тільки тепер...» [9, с. 2]. Тому, можемо ствердно говорити про те, що творчість цього митця заслуговує на увагу, особливо його роман «Чорна рада. Хроніка 1663 року» вартий уваги дослідників.

Історичний роман-хроніка «Чорна рада» детально ілюструє етноментальний колорит доби козаччини, а саме – доби Руїни. Роман є втіленням значного масиву етнічних рис, що прослідковуються у цікавих історичних антропонімічних образах та в оригінальних власних назвах. Пантелеймон Куліш ілюструє етноментальність в історичному романі з

допомогою антропонімів, а саме – авторських та традиційних, що дають детальну характеристику кожному образу, притаманні їм риси характеру та етнічні риси. Етноментальний колорит є невід’ємною частиною будь-якого історичного роману, адже це його константа.

Про актуальність означеної проблеми ми можемо знайти чималу кількість аргументів, тому закономірним буде її поглиблене вивчення, адже письменник у своєму романі ілюструє особливості історичних постатей доби козаччини крізь їх етноментальний колорит.

Мета розвідки – дослідити особливості побутування етноментального колориту на основі першого історичного роману Пантелеймона Куліша «Чорна рада».

Об’єктом вивчення є роман Пантелеймона Куліша «Чорна рада».

Предметом дослідження є дидактичні особливості етноментального колориту роману.

Стан досліджень. Дослідженням творчості Пантелеймона Куліша займається значна кількість науковців, до них ми відносимо літературознавців, мовознавців, а також історикознавців, зокрема, йдеться про таких науковців, як О. Юрченко [12], О. Федорук [11] та ін. У досліджуваному явищі простежуються також ознаки психоісторичності, вивченням яких зайнялася Ніла Зборовська [5, с. 58–63], а далі підхопили Алла Віннічук [1, с. 78–79], Ірина Зелененька [6, с. 58–60]. Значна кількість досліджень лише демонструє актуальність творчості Пантелеймона Куліша, зокрема його роману «Чорна рада», який містить в собі риси етноментальності.

Загалом, вивчення цієї проблеми українськими літературознавцями, мовознавцями й історикознавцями триває, та залишається ще не одне відкрите запитання, які ми також спробуємо дослідити у нашій статті.

Методи дослідження: описовий, аналіз і синтез, спостереження. Описовий метод дослідження ми використовуємо задля того, аби описати певні літературні прийоми, що застосував Пантелеймон Куліш у романі. Наступний метод – аналіз і синтез – було вжито для кращого розуміння

об'єкта дослідження. Використання методу спостереження було зумовлено необхідністю поглиблення знань з досліджуваної теми.

Можемо вести мову про те, що нині Україна, а саме українська культура, історія, побут і традиції є однією з найпопулярніших тем для наукових розвідок. Ці дослідження є особливо актуальними для визначення самобутності українського народу, детального з'ясування образу українців. І найкраще всі ці чинники простежуються саме на основі історичних творів.

Оскільки основою нашої наукової розвідки є саме роман Пантелеймона Куліша «Чорна рада. Хроніка 1663 року», то етноментальний контекст у площині освітній, у вихованні є саме тією ядерною історичною прозою, яку варто інтерпретувати.

Етноментальний контекст роману є одним з головних компонентів у вихованні історичною прозою. Він є основою у вивченні національного характеру та людських взаємин. У методичній площині літературознавці та методисти рекомендують проведення бесід з метою виховного впливу та використання різних методів навчання у шкільному контексті. Також слід надати значення самостійній роботі учнів, та продумати не лише групові, але й індивідуальні завдання з цієї теми [32, с. 179].

У будь-якому разі, ми розуміємо, що історична проза посідає чільне місце в літературі, з її допомогою можемо виховувати в школярів любов до культури та власне історії. «Чорна рада» Пантелеймона Куліша є яскравим зразком для виховання патріотизму, прикладом є чимало лицарів, а також це важливо для формування рис національного характеру. Саме описом лицарів, подій, якими насичений роман, автор зумів якісно передати колорит доби та політичні, історичні небезпеки Руїни.

Знаковими для розгляду в школі є особливості трансляції націоцентричності в романі, вони проявляються у багатьох образах, зокрема в історичних образах-антропонімах, які безпосередньо діють у творі та є іменуваннями видатних постатей доби козаччини, а також зрадників своєї справи. У приклад можемо навести постать переяславського полковника

Яким Сомка: «... що ж Сомко? Хоть він і розумом і славою узяв над усіма, да й йому не дають гетьманувати» [10, с. 27]. Цей образ описаний з історичної особи, у ньому втілено усі його національні риси та характеристики. Пантелеймон Куліш досить влучно й емоційно описує цю постать, дотримуючись усіх історичних вказівок.

Також націоцентричності дотримувався Пантелеймон Куліш при створенні авторської персонажності, конкретизації при характеристиці образів, максимально влучно зобразив ментальність українського етносу. Авторські образи мають великий масив рис цілком реальних постатей, тобто є збірними.

Цитуючи, можна відчувати етноментальне навантаження в зображенні історичних персон, з'ясувати інтуїтивно поняття ментальності, адже в основі роману-хроніки карколомна історична подія – «чорна рада», а чільні історичні постаті залишаються етноментальною константою, яка дає можливість авторові натякати на продовження боротьби попри поразку.

Саме описуючи козаків, події ренесансу й бароко, автор передає колорит доби, небезпеки Руїни. А кожний героїчний персонаж є втіленням яскравих етнічних рис, зберігає в собі не лише історичне, а й повчальне значення, на відміну від персонажів-зрадників, колаборантів, лібералів, які з висоти століть виглядають як винуватці віковичної трагедії українців – рабства, неволі територіальної та духовної.

Важливо звертати увагу на авторські антропонімічні образи в романі Пантелеймона Куліша, що є різноманітними у своїх значеннях, вони створюють не лише етноментальний колорит, а також надають тексту естетичної функції. І саме завдяки авторським антропонімам письменник вдається до відтворення ментальності постатей доби Руїни. Автором підібрані всі іменування, які так влучно характеризують героїв, їх риси характеру, психологію та навіть регіональну належність.

Отож, підбиваючи підсумки, можемо зазначити, що етноментальний контекст історичного роману «Чорна рада» є одним з головних компонентів у вихованні історичною прозою. Він є основою у вивченні національного

характеру та людських взаємин. Роман Пантелеймона Куліша «Чорна рада» належить до тієї історичної прози, яка не лише ілюструє життя, побут та етноментальну картину буття українського народу, але й також є яскравим прикладом епічного твору, який уособлює в собі риси реалізму.

Література

1. Вундт В. Проблема психології народів. Київ, 2011. 144 с.
2. Гнатенко П. Український національний характер. Київ : ДОК-К, 1997. 271 с.
3. Даниленко О. В. Семантичні особливості антропонімів діячів Києво-Могилянської академії XVII–XVIII ст. *Magisterіum*. 2016. Вип. 62. С. 21–26.
4. Домбровська Л., Гулак В. Життєвий і творчий шлях Пантелеймона Куліша (1819 – 1897). *Вісник Книжкової палати*. 2014. № 6. С.1–5.
5. Зборовська Н. Код національної літератури як психоісторична проблема. *Слово і час*. 2007. № 1. С. 58–63.
6. Зелененька І. А. Образи української психоісторії в поезії дисидента Тараса Мельничука. *Історико-культурна спадщина Дніпровського Лівобережжя, Курського Посейм'я та Слобожанщини: минуле і сучасність: Матеріали Другої Міжнар. наук.-практ. конф., присв. 95-річчю обрання Павла Скоропадського гетьманом Української Держави*. Глухів-Ніжин, 2013. С. 58–60.
7. Івашків В. Пантелеймон Куліш – «перший справді національний письменник український». *Слово і час*. 2019. № 8. С. 4–13.
8. Історія української літератури : навч.-метод. посіб. для підготовки до державної атестації студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» денної та заочної форми навчання / Авт.-упорядн.: Н. С. Поляруш та ін. Вінниця, 2017. 178 с.
9. Климчук О. В. Літературно-художній антропонімікон П.Куліша : склад, джерела, функції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. Ужгород, 2004. 19 с.

10. Куліш П. О. Чорна рада. Київ : ВАТ «Видавництво «Київська правда», 2003. 184 с.

11. Федорук О. Роман Куліша «Чорна рада»: Історія тексту. Київ : Критика, 2019. 590 с.

12. Юрченко О. М. Доба Руїни в романі П. Куліша «Чорна рада». С. 505–511. URL: https://www.researchgate.net/profile/Vadym-Polishchuk/publication/345593684_CHARACTERISTICS_OF_THE_TREASURY_SERVICE_FOREIGN_EXPERIENCE/links/5fa8f292a6fdcc0624201df0/CHARACTERISTICS-OF-THE-TREASURY-SERVICE-FOREIGN-EXPERIENCE.pdf#page=505

[CHARACTERISTICS OF THE TREASURY SERVICE FOREIGN EXPERIENCE/links/5fa8f292a6fdcc0624201df0/CHARACTERISTICS-OF-THE-TREASURY-SERVICE-FOREIGN-EXPERIENCE.pdf#page=505](https://www.researchgate.net/profile/Vadym-Polishchuk/publication/345593684_CHARACTERISTICS_OF_THE_TREASURY_SERVICE_FOREIGN_EXPERIENCE/links/5fa8f292a6fdcc0624201df0/CHARACTERISTICS-OF-THE-TREASURY-SERVICE-FOREIGN-EXPERIENCE.pdf#page=505)

Майданюк Юлія – студентка 3 курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: реалістичний роман другої половини XIX століття в методичній парадигмі

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, старший викладач Зелененька І. А.

Леся Манько

ДИДАКТИЧНА СПРЯМОВАНІСТЬ ОБРАЗНОСТІ БАЛАДИ «ЛІЛЕЯ» ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Актуальність дослідження. Дидактизм поетичної творчості Тараса Шевченка опирається на образи, підкріплені висхідною ідейністю, що спробували трактувати такі науковці, як А. П. Віннічук [9, с. 125], В. П. Крупка [9, с. 141], Н. С. Поляруш [9, с. 132], В. І. Ткаченко [9, с. 135]. Образи у відомих баладах генія – ментальне, культурне, соціально-психічне утворення, узяті почасти зі свідомості народу, від джерел фольклору. Дидактичний потенціал образності балад письменника цікаво досліджувати в

136

контексті філософії мистецтва. Отже, **мета нашої розвідки** – дослідити дидактичність образів у баладах Тараса Шевченка.

Стан досліджень. Образність балад Тараса Шевченка як фарватер впливу на свідомість учнів розглянули такі науковці: А. П. Віннічук [1, с. 16–17], В. П. Крупка [9, с. 141], І. А. Зелененька [2, с. 175–176]. Про навантаження образності в поезії генія пише дослідження І. А. Зелененька [3, с. 174–175], порівнюючи з образністю співаної лірики Василя Симоненка, Миколи Лукова [6, с. 30–31], Грицька Чубая, Костя Москальця [8, с. 95], Святослава Вакарчука, Сергія Жадана, [7, с. 69–70], Сергія Татчина [4, с. 149–150] та інших сучасників [5, с. 80–81].

Важливо учням пояснити, що основоположними, для розуміння специфіки творчості зрілого Тараса Шевченка, є балада «Лілея». Письменник започаткував в українській поезії новий жанр – соціально-романтичної балади, у якій поряд з фольклорними мотивами зображено ті соціальні проблеми, які характеризують огидні явища імперськості, кріпосницької дійсності.

Найвищої амплітуди, що вельми повчально для шкільної молоді колись і тепер, зазнає мотив збезчещення, у творі йдеться про те, як пан-розпусник використовує бідних українських дівчат. Також тут передано жорстокість та огидну нетерпимість сільської громади до покриток і до їхніх дітей, що потім глобально відобразив Панас Мирний у своєму соціально-психологічному романі «Хіба ревуть воли, як ясла повні...» [3].

Балада «Лілея» написана 25 липня 1846 року в Києві, це типова балада Тараса Шевченка, у якій автор знову попереджає дівчат, він передав несумісність духовної краси з жорстокою позицією самодержавства, з життєвою реальністю [7]. В основі балади «Лілея» письменник використав відомий фольклорний мотив про перетворення дівчини на прекрасну квітку. Таке перетворення ґрунтується на анімістичних віруваннях українців. За своїм стилем ця зріла балада відрізняється від ранніх балад, від «Причинної», «Утопленої», «Тополі».

Основна частина балади (це рядки з 19 до 76) є розгорненим монологом квітки Лілеї, її зверненням до Королевого цвіту; у творі відбувається лірична сповідь Лілеї про поневіряння та страждання у людській подобі. Цю частину твору умовно можна поділити на дві:

- 1) до перетворення героїні на квітку;
- 2) після перетворення героїні на квітку.

Трагедія української дівчини передана не лише через опис вчинків пана, який звів матір Лілеї, кинувши її з дитиною напризволяще. Вона передається через сприйняття маленькою донькою психологічного стану матері: «Моя мати... чого вона, / Вона все журилась / І на мене, на дитину, / Дивилась, дивилась / І плакала. / Я не знаю, / Мій брате єдиний! / Хто їй лихо заподіяв...» [11]. Поет дидактично та психологічно грамотний у передачі таких подій і реакцій персонажів: «Я була дитина, / Я гралася, забавлялась, / А вона все в'яла, / Та нашого злого пана / Кляла-проклинала. Та й умерла...» [11]. Монолог скривдженої Лілеї, чистої та невинної, сповнений великого відчайдушного подиву та нерозуміння того, що з нею відбулося, її дискредитують пан-батько і недобрі люди. Ознайомлені з життєвою прозою, учні можуть легко розкодувати ту драматичну ситуацію героїні й причини ставлення до неї сільської громади, що, зазвичай, відкидала від себе байстря панське.

Отже, саме завдяки передаванню сприйняття власної трагедії образу Лілеї, а це дочка панської любовниці, сирота, несправедливо осміяна, зневажена та погублена односельцями. За дидактичним Шевченком, Бог докоряє жорстоким людям, нечулість яких породжена постійним гнітом рабства й несправедливості, щоденною боротьбою за виживання. Схвильований, скорботний монолог Лілеї пройнятий гірким подивом перед несправедливістю й жорстокістю людей і незбагненністю Божої волі.

Яскраво відобразивши красу Лілеї (згадаємо тут образ «Лілеї снігоцвіту» [11]), поет натякає нам на несумісності духовної краси з життєвою, іноді нелюдяною реальністю. Із засудженням виступає поруч пані, яка сприймається як головна винуватиця трагедії Лілеї та її матері. Тарас

Шевченко водночас сміливо порушує проблему етичної неоднозначності й застарілості родових звичаїв і забобонів, котрі ставали на перешкоді милосердю, а також взаєморозумінню між людьми [7].

Глибоким ліризмом характеризується балада «Лілея», її сюжетною основою є фольклорний мотив, пов'язаний з перетворенням людини на квітку. Спочатку Лілея виступає як дитина-сирота, а також дочка покритки, лише згодом це квітка в панських палатах, котра промовляє такі слова, що звучать як уособлення долі: «За що мене, як росла я, / Люде не любили? / За що мене, як виросла, / Молодую вбили? / За що вони тепер мене / В палатах вітають?» [11].

Балада в поетичній творчості Тараса Шевченка посіла настільки вагоме місце, що й поеми ввібрали в себе жіноче начало, глибинну абстракцію України як Батьківщини, що й потрібно було довести в нашій статті.

Література

1. Віннічук А. П. Художня інтерпретація Коліївщини в поемі «Гайдамаки» Тараса Шевченка. *Філологічний дискурс*. 2015. С. 16–19.

2. Зелененька І. А. Деякі функціональні аспекти використання Шевченкового епіграфа на занятті з української літератури в 10 класі. *Філологічні студії* : зб. наук. статей. Вінниця : ВДПУ, 2005. Вип. 3. С. 233–237.

3. Зелененька І. А. Образ Тараса Шевченка в ліриці Тараса Мельничука. До рецепції ідеї віри і правди. *З іменем Кобзаря*. Вінничани про Тараса Шевченка. До 200-річчя від дня народження поета / Упоряд. А. М. Подолинний. Вінниця : Консоль, 2013. С. 174–180.

4. Зелененька І. А. Сергій Татчин. *Подільські Божичі* : посіб.-хрестоматія із вивчення подільської поезії останньої третини ХХ – початку ХХІ ст. / Наукові статті, коментарі та укладання І. А. Зелененької. Вінниця : ТОВ «Твори», 2019. С. 149–152.

5. Зелененька І. А. «Інверсія серця» – із покоління двотисячників : Хрестоматія зі сучасної молодшої української літератури / Упоряд., вступна ст.,

біографічні та літературно-критичні статті Ірини Зелененької. Вінниця : ТП «Едельвейс і К», 2016. 226 с.

6. Зелененька І., Крупка В. Василь Стус, Тарас Мельничук, Володимир Забаштанський та Шевченків космос України. *Актуальні проблеми української літератури і фольклору* : наук. зб. Вінниця : ДонНУ ім. Василя Стуса, 2018. Вип. 26. С. 30–42.

7. Зелененька І. А., Федик Т. А. Образ Тараса Шевченка в подільській поезії ХХ-ХХІ століть (із методичними рекомендаціями). *Духовні витоки Поділля: митці в історії краю* : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф., 13 березня 2014 р. Хмельницький : ХГПА, 2014. С. 69–75.

8. Зелененька І. А., Федик Т. А. Україна у віршах Василя Стуса, Тараса Мельничука, Василя Симоненка як дидактична традиція Тараса Шевченка. *Проблеми освіти* : зб. наук. праць. Вінниця-Київ, 2015. Вип. 82. С. 95–99.

9. Історія української літератури : навч.-метод. посіб. для підготовки до державної атестації студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» денної та заочної форми навчання / Авт.-упорядн.: Н. С. Поляруш та ін. Вінниця, 2017. 178 с.

10. Слово. Знак. Дискурс : Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / за ред. Марії Зубрицької. Львів, 1996. 600 с.

11. Шевченко Т. Г. Кобзар. URL: https://taras-shevchenko.com.ua/ua/poem_list/kobzar.htm

Манько Леся – студентка 3 курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: творчість Тараса Шевченка в методичній парадигмі.

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, старший викладач Зелененька І. А.

СПРИЙМАННЯ ТА РОЗУМІННЯ БОРОТЬБИ ЗА СВОБОДУ У ВІРШАХ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Актуальність дослідження. Сприймання й розуміння свободи та боротьби за неї пов'язане із сучасною ситуацією, а особливо – з тим контекстом, який забезпечує умови творення держави. Тільки з контексту історичної боротьби ми можемо проаналізувати зв'язки поколінь у прагненні незалежності України, які поза поколіннєвим контекстом, поза Гетьманщиною та Коліївщиною, зокрема, залишаються в дещо латентному стані, а саме про ці явища боротьби за свободу пише Тарас Шевченко й вони актуальні для школи. Хоча педагоги не поспішають заглиблюватися в розуміння універсальних категорій буття. Ми спробуємо це реалізувати в межах науково-методичної розвідки.

Тема статті зумовлює таку **мету дослідження**, що полягає у визначенні особливостей виховного потенціалу боротьби за свободу крізь призму поетичного мовлення віршів «Кобзаря» Тараса Шевченка.

Об'єктом дослідження є лірика письменника, а **предметом** – романтичні та реалістичні поезії Тараса Шевченка, у яких інтерпретовано свободу як звиягу.

Стан досліджень. Проблема інтерпретації виховного потенціалу зображення боротьби за свободу в ліриці Тараса Шевченка є більш актуальною, аніж раніше, оскільки Україна знаходиться знову в ситуації боротьби за територіальну цілісність. Думки про це знаходимо в роботах Василя Яременка [10], Алли Віннічук [1, с. 16–17], Ірини Зелененької [2, с. 175; 3, с. 32; 4, с. 70; 5, с. 97] та ін. Однак ґрунтовної праці поки немає, що спонукає нас до спостережень.

Методи дослідження: описовий метод, метод рецептивного аналізу, метод спостереження за мовою твору, метод компаративного аналізу, метод концептуального аналізу.

Виклад основного матеріалу. Основними чинниками реалізації свободи є контекст збройної боротьби за неї, як би нам не хотілося все перевести в лоно мистецьке. Це доводить сучасність. Тарас Шевченко – пророк на рівні ідеї перманентної боротьби за свободу, його заповіді актуальні та своєчасні.

Боротьба за свободу широко використовується у геніальній збірці автора «Кобзар». Ознаки свободи розкриваються через різноманітні характеристики. Зміст поняття, образу наповнений багатьма формами й виражений символами, один з яких – воля, протилежними є неволя, рабство, що спричинено трагічними історичними подіями.

В аналізованих творах Тараса Шевченка, що входять до шкільної програми, зображені образи діячів-борців за свободу, через яких транлюється поняття чи не найкраще, або ж це навпаки – втрати свободи, як-от із образом Богдана Хмельницького, він доволі суперечливий у спадщині генія.

Ми виокремили появу в ліриці генія таких дотичних понять до розуміння свободи:

- 1) «простір»;
- 2) «бажання»;
- 3) «прагнення»;
- 4) «влада»;
- 5) «наказ»;
- 6) «незалежність».

Якщо розглядати в контексті поемного жанру, то це будуть ще й такі образно-символічні форми, як:

- 1) «мрія»;
- 2) «сила»;
- 3) «кровопролитна сила»;
- 4) «свавілля»;
- 5) «доля»;
- 6) «залежність»;

7) «духовна сила»;

8) «нескореність».

Якщо розглядати ліричні твори Тараса Шевченка, то зв'язок з поняттям свободи мають такі символи, як бунчуки, гайдамаки; бунчуки є ознаками влади козацьких отаманів, а гайдамаками називали повстанців на Правобережжі у XVIII ст.

Ці образи складають таке поняття, як «волелюбність», розглянемо для підтвердження відповідні ілюстрації з творів Тараса Шевченка:

1) «Козачество гине. / Де поділась доля-воля, / бунчуки, гетьмани?...» [8, с. 61];

2) «Сини мої, гайдамаки! / Світ широкий, воля, / - Ідіть, сини, погуляйте, / Пошукайте долі...» [8, с. 67].

Трактування свободи за авторським уявленням – це його власна асоціація з козаками, гайдамаками та кіньми. У цьому допоможуть переконатися приклади з творів:

Та іноді старий козак
верзеться грішному,
усатий,
із своєю волею
мені на чорнім воронім коні... [8, с. 300].

Отже, промовистими є відображення тих рис тієї дійсності, яка є наріжною, а самі риси – важливими для носіїв тієї чи тієї культури [26, с. 12]. У цьому ж контексті сприймається поява образу-символу влади, як сили, за яку варто боротися, це супроводжується використанням індивідуально-авторських художніх засобів, зокрема, оригінальних метафор, до прикладу: «хиренна воля», «сподівана воля» та ін. Знову ж таки пояснимо все на ілюстраціях з творів:

1) «Все замовкло, / нехай мовчить, / така божя воля...» [8, с. 140];

2) «Не жди сподіваної волі – / вона заснула, / цар Микола її приспав. / А щоб збудить хиренну волю, / треба миром, громадою / обух сталить...» [8, с. 340].

Автор доводить, що народ України завжди перебував у боротьбі за свободу, тому підносить конкретних борців:

1) «Було колись запорожці / Вміли панувати... / Панували, добували / І славу, і волю...» [8, с. 57];

2) «І вам, лицарі великі, / Богом не забуті. / Борітеся – поборете, / вам бог помагає. / За вас правда, за вас слава / і воля святая...» [8, с. 219].

Епітет «святая» має значення наближеності до Бога. Отже, свобода тотожна з поняттям волі в багатьох творах Тараса Шевченка, а це сприяє утворенню нових контекстуальних значень, впливає на актуальність нині й надалі, за рахунок, очевидно, стійкої взаємодії з такими поняттями. Це такі поняття, як честь, слава, сила, правда, братерство, добро, а вони фіксують у собі такі моральні орієнтири, як «цінність», «потреба», «необхідність», «прагнення».

Якщо провести перед учнями чіткі паралелі, то, за Тарасом Шевченком, свобода вельми подібна до долі, а неволя, рабство відповідають поняттю недолі: «Єсть на світі доля, / А хто її знає? / Єсть на світі воля, / А хто її має?...» [8, с. 33].

Отже, свобода в ліричних та в ліро-епічних творах Тараса Шевченка є надважливим компонентом відображення життя та прагнення української людини покрізь час, він є часто використовуваний у синонімії, порівняннях, розлогих метафорах. А тому це доступно в ілюстративно підкріплених поясненнях для школярів, це по-новому здатне охарактеризувати такий концепт як волю, унеможливить фальсифікації навколо інтерпретації творчості генія, що й потрібно було довести.

Література

1. Віннічук А. Художня інтерпретація Коліївщини в поемі Гайдамаки Тараса Шевченка. *Філологічний дискурс*. 2015. № 1. С. 16–19.

2. Зелененька І. А. Образ Тараса Шевченка в ліриці Тараса Мельничука. До рецепції ідеї віри і правди. *З іменем Кобзаря*. Вінничани про Тараса

Шевченка. До 200-річчя від дня народження поета. / Упоряд. А. М. Подолинний. Вінниця : Консоль, 2013. С. 174–180.

3. Зелененька І., Крупка В. Василь Стус, Тарас Мельничук, Володимир Забаштанський та Шевченків космос України. *Актуальні проблеми української літератури і фольклору* : наук. зб. Вінниця : ДонНУ ім. Василя Стуса, 2018. Вип. 26. С. 30–42.

4. Зелененька І. А., Федик Т. А. Образ Тараса Шевченка в подільській поезії ХХ-ХХІ століть (із методичними рекомендаціями). *Духовні витоки Поділля: митці в історії краю* : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф., 13 березня 2014 р. Хмельницький : ХГПА, 2014. С. 69–75.

5. Зелененька І. А., Федик Т. А. Україна у віршах Василя Стуса, Тараса Мельничука, Василя Симоненка як дидактична традиція Тараса Шевченка. *Проблеми освіти*: зб. наук. праць. Вінниця-Київ, 2015. Вип. 82. С. 95–99.

6. Історія української літератури : навч.-метод. посіб. для підготовки до державної атестації студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» денної та заочної форми навчання / Авт.-упорядн.: Н. С. Поляруш та ін. Вінниця, 2017. 178 с.

7. Руденко Ю. Д. Українська козацька педагогіка: відродження, пошуки, перспективи. *Рідна школа*. 1994. № 5. С. 16.

8. Шевченко Т. Г. Кобзар. Вперше зі щоденником автора / Упоряд. та комент. С. А. Гальченка ; передм. І. М. Дзюби. 2-ге вид. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2020. 960 с.

9. Щербак В. О. Образ козацької України у творах Т. Шевченка. *Український історичний журнал*. 2014. № 2. С. 60–69.

10. Яременко В. Історіософський зміст Шевченкових «Гайдамаків»: (до 170-річчя виходу поеми). *Український історичний журнал*. 2011. № 2. С. 158–179.

Міськов Сергій – студент 3 курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: українська поезія XIX століття в методичній парадигмі.

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, старший викладач Зелененька І. А.

Ольга Одійчук

ВИКОРИСТАННЯ ПРЕЗЕНТАЦІЙ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ У 8 КЛАСІ

Реалії сучасного життя вимагають від людей бездоганного володіння комп'ютерною технікою, знання сучасних програм і здатність виконувати свої професійні обов'язки дистанційно, використовуючи інформаційно-комунікаційні технології. Зважаючи на потреби сучасного суспільства й епідеміологічну ситуацію, учителі вимушені послуговуватися методами дистанційного навчання набагато частіше, ніж раніше.

Поряд з новими для нас додатками від Google, платформою Moodle, звичним є створення мультимедійних презентацій, які з легкістю також можна показувати на онлайн-уроках. Цей спосіб візуалізації матеріалу є найбільш широко використовуваний педагогами в умовах дистанційного навчання. Саме цей факт і зумовив **актуальність** нашого дослідження.

Метою статті є продемонструвати способи використання презентацій на уроках української літератури у 8 класі.

М. Кадемія та В. Кобися у словнику-глосарію «Технології дистанційного навчання» подають таке визначення презентації: «...це набір слайдів, у яких текст поєднується з графічними об'єктами, рисунками, звуком, відео та мультимедійними ефектами» [2, с. 159], звужуючи семантику цього слова до того значення, що стосується лише мультимедійної презентації. Цієї ж позиції будемо дотримуватися й ми, упускаючи інші значення цього слова, адже, насамперед, нас цікавить презентація як сучасна комп'ютерна технологія навчання.

Особливостям використання презентацій на уроках гуманітарного спрямування присвячені праці: Л. Івченко, Л. Кравченко, Т. Кущенко, О. Пойди, О. Сахно, О. Скринник, Л. Сорокіної та ін. У 2012 році була проведена науково-практична конференція, присвячена питанням використання ІКТ на уроках української мови та літератури «Вчителі-словесники про доцільність використання інформаційно-комунікаційних технологій на уроках української мови та літератури», за матеріалами якої видано однойменний посібник для педагогів [3].

Така кількість наукових праць зумовлена певним рядом характеристик цієї технології, які спричинили широке використання її на сучасних уроках, зокрема з власного досвіду зазначимо такі:

1) програма для створення презентацій доступна будь-якому користувачу комп'ютера, вона легка в застосуванні та має зрозумілий інтерфейс;

2) для досвідчених користувачів існують програми для презентацій з розширеними можливостями, що дозволяють наповнювати презентацію різними завданнями, створювати цікаві ефекти, що наближують екран презентації до звичної усім шкільної дошки;

3) можливість використовувати тригери в одному з варіантів програм пакету Microsoft Office Power Point дозволяє у домашніх умовах зробити інтерактивний плакат, тести для самостійної перевірки знань, які автоматично підсвічуватимуть певним кольором правильну відповідь тощо;

4) наявність додатку для створення презентацій у Google дозволяє редагувати вже наявні файли на будь-яких пристроях, надавати доступ учням для їх ознайомлення у будь-який зручний час і зберігати всі створені чи завантажені презентації в одному місці, сортуючи їх за класами, темами тощо;

5) ця технологія дозволяє поєднувати у собі різні види інформації (візуальну (таблиці, текст, картинки, фото, графіки), аудіо (музика, голос письменника), аудіо-візуальну (уривки з фільмів, театральних вистав,

балету)), що забезпечує вплив на різні канали сприймання у школярів та забезпечує краще розуміння теми;

6) її можна використовувати при проведенні різних типів уроку та на будь-якому його етапі;

7) демонстрація презентації легко запускається з будь-якої поширених під час дистанційного навчання платформи, як-от Zoom, Google Meet тощо;

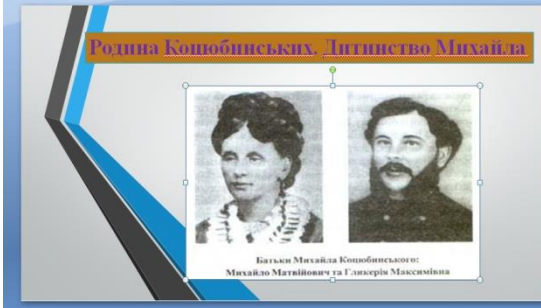
8) її можна використовувати як вид самостійної або індивідуальної / парної / групової проєктної роботи на одну з тем.

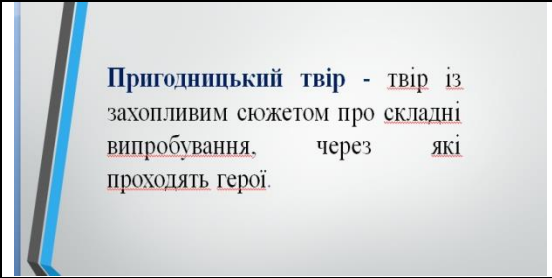
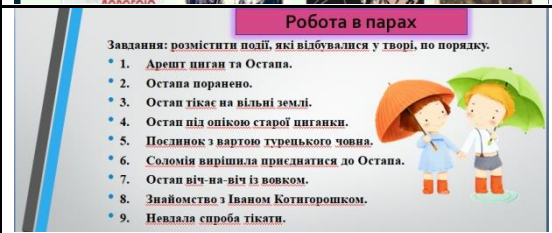
Як зазначалось вище, для створення презентацій можна використовувати різні програми. Зараз найбільш популярними є: «Prezi, Haiku Deck, Apple Keynote, SlideDog, Slides, Canva, Crello, Piktochart, Seidat, Office Sway» [6].

Ми ж зосередимо свою увагу на використанні презентацій, що створені у програмі Microsoft Office Power Point, для демонстрації на уроках української літератури у 8 класі. Оскільки раніше ми стверджували, що цю технологію можна використовувати на усіх типах уроків, пропонуємо для підтвердження ознайомитися з фрагментами презентацій, присвячених вивчення повісті М. Коцюбинського «Дорогою ціною» [4, с. 56–57] (див. табл. 1).

Таблиця 1.

**Використання презентацій під час проведення різних типів уроків
української літератури у 8 класі**

Тип уроку	Етап уроку	Мета застосування	Фрагмент презентації / план презентації
Засвоєння нових знань	Вивчення біографії митця	Демонстрація фото сім'ї Коцюбинського	

Засвоєння нових знань	Вивчення теорії літератури	Демонстрація літературо-знавчих термінів	
Комбінований	Робота над твором	Визначення сюжетних ліній	
Узагальнення й систематизації знань	Робота в парах	Демонстрація завдань	

Використання цієї технології на різних етапах уроку дасть можливість уникнути ефекту нагромадження й рівноцінно розподілить ілюстративний матеріал, а це, в свою чергу, не перевантажуватиме зір школярів, тобто реалізовуватиме одну з обов'язкових функцій навчання, визначених Держстандартом загальної середньої освіти, – здоров'язберігальну [1].

Також мультимедійну презентацію можна застосовувати як вид проєктної діяльності учнів, зокрема під час вивчення літератури рідного краю запропонувати групам школярів створити презентацію про улюблених письменників свого краю, а на уроки-підсумки вивченого за тему чи за увесь рік запропонувати створити груповий інтерактивний плакат, наприклад такого вигляду (табл. 2):

Використання презентацій як виду проєктної діяльності учнів

Назва	Загальний вигляд
Літературна карта 8 клас	 Увага! Ця презентація має тригери: для того, щоб з'явився портрет письменника натисніть коло на карті
Тестові завдання	Тести «Дорогою ціною» Укажіть, коли відбувалися події у творі М.Коцюбинського «Дорогою ціною» у 30-ті роки XIX ст. у 60-ті роки XIX ст. у середині XIX ст. наприкінці XIX ст.

Створюючи презентації та даючи таке завдання дітям, не слід забувати про низку основних правил для ефективнішого їх використання:

- 1) не перевантажувати слайд презентації текстом (максимум 10-20 основних слів на 1 слайд);
- 2) фон на усіх слайдах має бути однаковим;
- 3) для зручності варто робити план презентації;

4) не варто використовувати занадто малі, нечіткі ілюстрації або зображення з надмірними анімаційними ефектами, тому що їх важко сприймати (це ж стосується й шрифту тексту);

5) не слід використовувати недоцільні ілюстрації;

6) варто робити презентації середнього розміру (максимум 10-15 слайдів з текстом);

7) обов'язково слід подавати список використаних джерел для створення презентації.

Варто враховувати те, що «презентація може стати у пригоді тим учням, які, з певних причин, пропустили навчальне заняття. Така презентація повинна відрізнятись від тієї, яка використовувалась під час уроку... Оскільки презентація містить стислий конспективний виклад навчального матеріалу, то школяр, самотійно вивчаючи презентацію, розроблену для використання під час уроку, отримує значно менше знань, ніж його однокласники і, відповідно, з'являються прогалини» [5, с. 139]. Тому такі презентації мають бути доповнені звуковими коментарями вчителя.

Отже, мультимедійна презентація – корисна технологія дистанційного навчання, її можна використовувати на всіх типах уроків української літератури. Учні 8 класу із задоволенням переглядатимуть презентації, створені педагогом, що сприятиме кращому засвоєнню матеріалу, та оформлюватимуть власні проєктні роботи у вигляді мультимедійних презентацій.

Література

1. Державні стандарти загальної середньої освіти. URL: <https://cutt.ly/ZnHCfzl>

2. Кадемія М. Ю., Кобися В. М. Технології дистанційного навчання: словник-глосарій. Вінниця : ФОП Тарнашинський О. В., 2016. 284 с.

3. Месевря О., Січкарь С. Посібник для вчителя: використання інформаційно-комунікаційних технологій у викладанні української мови і літератури. Черкаси : ЧОППОП, 2012. 60 с.

4. Українська література 5–9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 2017. 82 с. URL: <https://cutt.ly/0nHLYR2>

5. Пойда О. Використання мультимедійних презентацій на уроках української літератури. *Перспективи впровадження інформаційних та комунікаційних технологій у навчально-виховний процес* : Матеріали наук.-практ. Інтернет-конф. Вінниця, Вінницький обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників, 2009. 244 с.

6. ТОП-7 сервісів для створення по-справжньому крутих презентацій. URL: <https://cutt.ly/5nHLDge>

Одійчук Ольга – студентка 4 курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: сучасні інтерактивні технології навчання на уроках української літератури.

Науковий керівник – старший викладач Пойда О. А.

Тетяна Пшемиська

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЛІРИЧНИХ, ФІЛОСОФСЬКИХ І ЛЮБОВНИХ ФОРМУЛ-ЗВЕРНЕНЬ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Актуальність дослідження. Про виховну звертальність частіше пишуть як про лінгвістичну форму, котра максимально широко використовується та збагачується в художній літературі, оскільки українці тяжіють до пишної етикетності. Тому **мета статті** – здійснити аналіз особливостей етики, дидактизму звернень у поетичних творах Лесі Українки. **Об’єкт розвідки** – поетична творчість Лесі Українки, **предмет дослідження** – звернення в поетичному інструментарії авторки.

Стан досліджень. Науковці досі не дійшли одностайності щодо звертальності в системі поезій Лесі Українки. Комунікацію у творчості

письменниці досліджували мовознавці та літературознавці, зокрема, В. А. Жадько [1, с. 315], В. М. Назарець [7, с. 87], Т. О. Чепурняк [13, с. 97], В. І. Ткаченко [6, с. 137], І. А. Зелененька [2, с. 53–54] та ін. Однак нема досі об'ємних досліджень звернень у поезіях Лесі Українки, які б давали змогу максимально оцінити їхнє виховне місце, хоча звертальність вельми часто постає естетичним і риторичним центром, вбирає в себе максимум думок, переживань і почуттів автора.

Виклад основного матеріалу. Звернення є одним із способів передачі виховного потенціалу нашої мови читачам, оскільки людям також притаманно мислити про краще життя, більший достаток, ліпші можливості й усе це асоціюється у нас із такими поняттями як «гроші, багатство, влада, слава» тощо. Та Лесині рядки нагадують нам про вищі вічні цінності. До прикладу, у вірші «Слово, чому ти не твердая криця» [11, с. 398] поетка звертається до «слова» як найсильнішої зброї, тим самим виховує в нас почуття сили власної мови, тобто за допомогою слова як меча можна здолати будь-якого ворога, адже воно стане «мечем для катів». У цьому сенсі вельми прикметна виховна, естетично-звертальна філософія поезії «*Contra spem spero!*» [11, с. 315]. Сила поетичної експресії багатьох творів Лесі Українки полягає в тому, щоби вражати емоції читача, спонукаючи до сприйняття, співчутливості, усвідомленого співпереживання.

Окремі ліричні поезії Лесі Українки, сповнені так званими феміністичними мотивами, образами, глибоким драматизмом і сумом. Вони хвилюють читача своєю щирістю, глибиною справжнього почуття притаманного лише людині. Авторка зуміла передати найінтимніші пориви жіночої душі, найпотаємніші сторони жіночої психіки, зворушливої ніжності. Зокрема, у вірші «Жіночий портрет», поетка втілює своє розуміння патріархального шлюбу, який є не чим іншим, як актом купівлі-продажу, коли з «голоду серця» жінка стає невіленьцею свого чоловіка: «Не тіло ти, а душу продала, / свій хист і розум віддала в неволю» [11, с. 344]. Це є так би мовити феміністичний код у творчості поетеси, оскільки цим Леся Українка

вчить всіх жінок не коритися перед чоловік, бути незалежною та індивідуальністю з власним світобаченням і потребами, намагається зруйнувати патріархальні канони.

Безперечно звернення в поезії Лесі Українки вчать тому, як прислухаючись, вдивляючись у навколишню дійсність можна звертатися до свого внутрішнього світу, допомагають зрозуміти й відчувати світ природи та себе в ньому. Наприклад, у поезії «Вже сонечко в море сіло» поетка через звернення до сонця: «Прощай, веселе сонечко яснє!» [11, с. 15], через красу природи прищеплює надію, яка буде жити до останнього, навіть якщо вже «сіло сонечко».

Більше того, у драмі-феєрії «Лісова пісня» помічаємо ніби «малу енциклопедію» жителів природи, гармонію та дисгармонію їх існування. Відповідно до цього можна сказати про високі моральні засади міфічних героїв на відміну від реальних. Відмінності у філософії буття різних світів хвилювали Лесю Українку, адже для неї природа – це не просто навколишнє середовище, в якому ми перебуваємо, це певна невід’ємна частина душі або ж супутник життя, який відчуває всі радощі й сум.

У п’єсі «На полі крові» письменниця розповідає про життя Христа тільки опосередковано, адже зосереджується на проблемі зради та її мотивах, які озвучує Юда в діалозі з прочанином, звертаючись до нього з хитрощами. Мисткиня репрезентує виховний вплив, оскільки засудження таких якостей означає возвеличення протилежних, а також не стільки викриття зради Іуди, а вміння побачити внутрішній світ підступника, що, на перший погляд, здається щиросердним мучеником.

Виховний потенціал у ліричних творах Лесі Українки заслуговує на особливу увагу серед науковців, адже поетеса доводить, що основою буття є патріотизм, оскільки поза ним людина втрачає сенс існування, вищу мету. До прикладу, в поемі «Давня казка» авторка доводить «слово» вбирає в себе максимум відповідальності, а саме громадянської, зокрема, якщо це «слово» сказане поетом. Разом з тим у рядках: «Ей, я лиха не боюся, / З ним ночую, з

ним і дною; / Ти втікай, бо я, мосьпане, / На таких, як ти, полюю! / В мене рими — соколята, / Як злетять до мене з неба, / То вони мені вполюють, / Вже кого мені там треба!» мисткиня як лірична героїня звертається до Бертольно, псевдолицаря, і зазначає про те, що сила слова, а саме римованого, робить неймовірно [11, с. 259].

Отже, потенціал філософських звертальних формул поезії Лесі Українки дає нам підстави резюмувати про новаторські пошуки авторки в царині ліричних послань, що проголошують етичні й естетичні цінності. Аналіз окремих знакових творів засвідчив, що мисткиня використовує звертальність, апеляції з експресивним, емоційно-відкритим забарвленням, що сприяє увиразненню постатей у її творчості та й у житті; це свідчить про виняткову інкрустаційну роль філософських, громадянсько-політичних звертань і ліричних звернень в організації поетичних творів Лесі Українки.

Література

1. Жадько В. А. Філософський вимір поезії Лесі Українки. *Ідеологія національної аристократії (на пошану 150-річчя від дня народження Лесі Українки)* : зб. наук. праць Всеукр. наук.-практ. конф., 25–26 лют. 2021 р. Львів : Друкарня Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького, 2021. С. 315.

2. Зелененька І. А. Культурно-історичні та морально-етичні у драматичній поемі «Бояриня» Лесі Українки. *Ідеологія національної аристократії (на пошану 150-річчя від дня народження Лесі Українки)* : зб. наук. праць Всеукр. наук.-практ. конф., 25–26 лют. 2021 р. Львів : Друкарня Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького, 2021. С. 51–57.

3. Зелененька І. А. Катерина Девдера. «*Інверсія серця*» – із покоління двотисячників : Хрестоматія зі сучасної молодшої української літератури / Упоряд., вступна стаття, біографічні та літературно-критичні статті Ірини Зелененької. Вінниця : ТП «Едельвейс і К», 2016. С. 35–36.

4. Зелененька І. А. Екоестетика в поезії подільських модерністок. *Подільські Божичі* : посіб.-хрестоматія із вивчення подільської поезії останньої третини ХХ – початку ХХІ ст. / Наукові статті, коментарі та уклад. І. А. Зелененької. Вінниця : ТОВ «Твори», 2019. С. 42–52.

5. Зелененька І. А. Національна психотипи міст і сіл у віршах філологічних поетів. *Подільські Божичі* : посіб.-хрестоматія із вивчення подільської поезії останньої третини ХХ – початку ХХІ ст. / Наукові статті, коментарі та уклад. І. А. Зелененької. Вінниця : ТОВ «Твори», 2019. С. 55–63.

6. Історія української літератури : навч.-метод. посіб. для підготовки до державної атестації студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» денної та заочної форми навчання / Авт.-упорядн.: Н. С. Поляруш та ін. Вінниця, 2017. 178 с.

7. Назарець В. М. Жанрові форми адресованої лірики Лесі Українки. *Літератури світу: поетика, ментальність і духовність*. 2017. Вип. 9. С. 87.

8. Назарець В. М. Різновиди внутрішньотекстових адресатів в адресованій ліриці Лесі Українки. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2016. Вип. 61. С. 265.

9. Панасенко Т. М. Леся Українка. *Знамениті українці*. Харків : Фоліо, 2019. 123 с.

10. Самчинська Т. В. Леся Українка: У пошуках жіночого щастя. *Друг читача* : веб-сайт. URL: https://vsiknygy.net.ua/shcho_pochytaty/review/236/

11. Українка Леся. Вибрані твори. Київ : Дніпро, 1974. 617 с.

12. Українка Леся. Надія. Зоря. 1887. № 24. С. 413.

13. Чепурняк Т. О. Трагічне начало як формотворчий чинник у структуризації поезії у прозі Лесі Українки. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkpnu_fil_2010_23_65

Пшемиська Тетяна – студентка 3 курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: українська неоромантична поезія у методичній площині.

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, старший викладач
Зелененька І. А.

Тетяна Самсонюк

**ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ
ПРИ ВИВЧЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ
В СЕРЕДНІЙ ЛАНЦІ ЗЗСО**

У період реформування та змін в освітніх програмах, розбудова інклюзивної освіти в Україні здійснюється стрімкими темпами. Розвиток сучасного суспільства та процеси інтеграції в європейську спільноту актуалізують питання щодо забезпечення соціального захисту та створення необхідних умов для навчання дітей з особливими освітніми потребами.

Актуальність дослідження проблем інклюзивної освіти полягає, насамперед, у тому, що з кожним роком стрімко зростає чисельність учнів, які потребують корекційного навчання. Для його ефективності й безпечності необхідно знайти шляхи вирішення найпоширеніших труднощів та удосконалення якості навчання.

Метою статті є дослідження особливостей реалізації інклюзивної освіти під час вивчення української літератури в середній ланці ЗЗСО.

Питання залучення дітей з особливими потребами до навчання в освітніх закладах, їхнє пристосування та соціалізація в колективі було й залишається об'єктом дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Так, авторами найбільш ґрунтовних і цінних праць є Л. Даниленко, О. Заярнюк, А. Колупаєва, А. Конопльова, Н. Софій, Б. Пузанова та ін.

Унаслідок зміни освітньої парадигми на гуманістичну модель, яка реалізується за принципом «освіта для всіх, школа для всіх», відкрито тенденцію до однакового доступу дітей з особливими потребами до здобуття

якісної освіти. Концептуальні засади «Нової української школи» полягають у схваленні інклюзивної освіти, завдяки якій відображається одна з головних демократичних ідей – усі діти є рівними, важливими для держави й активними членами суспільства.

Враховуючи той факт, що саме поняття «інклюзія» виникло порівняно недавно та було запозичене з англійської мови, то в українських словниках поки що немає його дефініції. Проте у працях вітчизняних дослідників знаходимо чималу кількість визначень. Так, О. Заярнюк стверджує, що «Інклюзія (від англ. *inclusion* – включення) – процес збільшення ступеня участі всіх громадян у соціумі, і насамперед, тих, що мають труднощі у фізичному розвитку. Він передбачає розробку й застосування таких конкретних рішень, які зможуть дозволити кожній людині рівноправно брати участь в академічному та суспільному житті» [2, с. 190].

Досить повне визначення зафіксовано у праці Н. Софій та Н. Найди. Вони переконані, що «інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами, зокрема, дитини з особливостями психофізичного розвитку, в умовах загальноосвітнього закладу» [5]. На нашу думку, це твердження стосується не лише шкільної, а й дошкільної, професійно-технічної та позашкільної освіти.

Офіційно затвердженим документом, який засвідчує введення інклюзивної освіти у загальноосвітні заклади є законопроект від 23 травня 2017 р. № 6437 «Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг», який був схвалений Верховною Радою у вересні 2017 р. Згідно з ним, усі діти з особливими освітніми потребами мають право навчатися у звичайному шкільному колективі з обов'язковим створенням необхідних умов для цього, враховуючи їхні індивідуальні потреби в умовах інклюзії [4].

За державними навчальними програмами в середній ланці школи передбачено вивчення великої кількості дисциплін, які дітям з особливими потребами важко засвоїти. Проте під час правильного застосування необхідних методів і прийомів, навчання в інклюзивному класі може бути ефективним та сприяти корекції індивідуальних порушень учнів. Правильно організоване інклюзивне навчання дає шанс особливим дітям мати щасливе майбутнє. Саме тому важливу роль в цьому процесі відіграє вчитель, який повинен забезпечувати оптимальні умови для реалізації поставлених цілей.

Розглянемо особливості проведення уроків української літератури в середній ланці ЗЗСО. Завдання навчання української літератури учнів з інтелектуальними порушеннями: формування навичок читання, умінь читацької діяльності, читацької самостійності, читацьких інтересів; виховання засобами літератури любові до України, її народу, його мови; залучення до кращих літературних надбань; розвиток творчості, креативності; вироблення вмінь працювати з текстами різних жанрів, типів і стилів мовлення, розвиток і корекція пізнавальних процесів [1].

Для реалізації цих завдань необхідно правильно підбирати дидактичний матеріал, а також застосовувати методики, орієнтовані на індивідуальні потреби школярів. Так, доречним є застосування різних пізнавальних ігрових форм навчання, зокрема: імітаційні, рольові, ситуативні, сюжетні ігри. У такій неформальній атмосфері дітям легше пристосуватися до соціуму, знайти спільну мову з однокласниками. До прикладу, ігровий метод можна використати під час вивчення твору «Тореадори з Васюківки» В. Нестайка у 6 класі. Учитель може запропонувати учням стати героями неймовірних пригод, чим, можливо, розкрити таланти «особливих» дітей або, завдяки візуальному відтворенню, допомогти їм краще зрозуміти сюжет тексту, викликати в них певні емоції.

Ефективним також є застосування інтерактивних методів навчання таких, як «Коло ідей», «Асоціативний куш», «Сенкан», «Групування» та ін. Такий вид роботи розвиває вміння критично мислити, співпрацювати,

висловлювати власну думку та приймати рішення. До прикладу, під час вивчення оповідання В. Винниченка «Федько-халамидник» у 6 класі можна використати метод «Асоціативний куш». Аналіз образів Федька та Толі, зазвичай, відбувається за допомогою порівняльної характеристики. У такому випадку дітям з особливими потребами можна запропонувати описати героїв за допомогою слів-асоціацій. Завдяки цьому вчитель та асистент зможуть визначити рівень розуміння учнем теми уроку, його ставлення до позитивних і негативних героїв та взагалі емоційний стан школяра під час заняття.

Цікавим є прийом «Асоціативний портрет героя», який також доцільно застосовувати на етапі характеристики героя. Проте в цьому випадку можна застосувати іншу форму його проведення – створення кольорового іміджу твору. До прикладу, під час вивчення в 5 класі казки І. Франка «Фарбований лис» учням можна запропонувати описати кольори, з якими асоціюється у них персонаж. Актуальним також є прийом «Скриня зі старими речами». Суть методу – зібрати у скриню атрибути, які зустрічаються в тексті, щоб школярі змогли пригадати, у якому епізоді цей предмет зустрічався. Такі форми роботи краще проводити, коли в дітей з особливими освітніми потребами добре розвинена зорова пам'ять та асоціативне мислення.

Варто враховувати й те, що вербальна, зорова, слухова та моторна пам'ять у дітей з розумовими відхиленнями короткочасна. Якщо вони й сприймають матеріал, то швидко забувають або не можуть його відтворити. Для розвитку мовлення під час переказування твору краще використовувати невеликі за обсягом тексти з чітким розгортанням подій (без другорядної інформації) та з однією сюжетною лінією. Для того, щоб допомогти учням відтворювати засвоєний матеріал, у 5-7 класі варто залучати й серії малюнків, плани, питання до твору.

Окрім цього, варто застосовувати й традиційні методи та прийоми, наприклад: загадка, вікторина, кросворд, робота за зразком, робота за наслідуванням, робота з картками та робота в групах, «Спіймай помилку», «Вірю – не вірю», «Сортування», «Хто швидше», «Магніт». Проте варто

адаптувати їх під індивідуальні потреби та можливості школярів, не перевантажувати, за потреби додатково пояснювати незрозумілий матеріал та відводити стільки часу, скільки потрібно для виконання завдання.

Під час педагогічної практики в ЗОШ І-ІІІ ст. с. Павлівка Хмельницького району Вінницької області авторка статті була залучена до роботи з учнями, які здобувають інклюзивну освіту, і мала нагоду застосовувати описані вище методи та прийоми.

Отже, з кожним роком стрімко зростає кількість дітей, які мають особливі освітні потреби. Внаслідок цього виникає потреба забезпечення максимально зручних умов навчання в ЗЗСО. Чи не найважливішу роль в організації навчального процесу виконують учитель та асистент, які повинні знайти підхід до кожного учня, дотримуватися принципу рівноправності. Для досягнення бажаного результату під час навчання української літератури педагоги мають проявляти гуманне ставлення до таких школярів, акцентувати увагу на їхніх «сильних» сторонах і підбирати методи та прийоми, які повністю відповідають їхнім освітнім потребам.

Література

1. Для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. URL: <https://cutt.ly/HnFvLsy>
2. Заярнюк О. В. Інклюзивна освіта в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення. *Наук. вісн. Міжнар. гуманіт. ун-ту* : зб. наук. пр. Одеса, 2015. Вип. 11. С. 190–193.
3. Коврігіна Л. Актуальні проблеми інклюзивного навчання в Україні. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії та перспективи*. Київ, 2018. № 20. С. 33–40.
4. Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг» від 23 травня 2017 р. № 6437. URL: <https://cutt.ly/XnFv8zJ>

5. Софій Н. З., Найда Ю. М. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти. *Інклюзивна школа: особливості організації та управління* : навч.-метод. посіб. Київ, 2007. 128 с.

Самсонюк Тетяна – студентка 4 курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: навчання української літератури дітей в інклюзивному класі.

Науковий керівник – старший викладач Пойда О. А.

Уляна Скрипник

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ОБРАЗНОЇ УНІКАЛЬНОСТІ МОДЕРНІСТСЬКОЇ ПОЕЗІЇ ПАВЛА ТИЧИНИ В ШКОЛІ

Постановка та актуальність теми дослідження. Павло Тичина – одна з найяскравіших постатей літературного процесу 20-х років XX століття. Він парадоксальний, унікальний у своїй мистецькій чутливості. Чи не основною проблемою стала стильова домінанта ранньої поезії поета, у якій вирізняється не просто екзотична образність, а її фонетична організація, унікальний звукопис, що не був досліджений ґрунтовно. Це й спонукає нас до обсервації. Проблема унікальності кларнетичного ліризму, образної унікальності Павла Тичини в шкільній інтерпретації не висвітлена, що і є **метою** нашої розвідки. Серед **завдань** статті – дослідити можливості образності поезії Павла Тичини, ілюструючи на тлі дидактичного дискурсу. **Об’єктом** дослідження є поезія збірок, належних до першого періоду творчості мистця. **Предмет дослідження** – форми образів ранньої поезії Павла Тичини.

Стан дослідження проблеми. Тичинина поетична спадщина цікавить таких дослідників, як Г. Баран [1], Т. Беценко, [2], О. Мошка [5] та ін. Проблемою індивідуального стилю займалися відомі вчені, методисти

162

О. Білецький, Ю. Ковалів, Ю. Кузнецов, Л. Мірошніченко, Т. Гундорова, С. Жила, А. Ситченко, Г. Токмань, Л. Рудницька та інші [3, с. 16]. Дуже слушно й важливо, як образність і кларнетична манера поета вплинула на сучасне ліричне письмо, що дослідила І. Зелененька у своїх розвідках про постмодерністську [5, с. 237–238; 4, с. 35–36] й післяпостмодерністську [6, с. 188–189], виходячи з модерністського канону [7, с. 16–17] поезію.

Виклад основного матеріалу. Не просто самотнім явищем в історії української літератури виступає постать Павла Тичини, його поетична спадщина має бути вписана вчителями серед геніальних постатей світу. У шкільному курсі української літератури частина монографічних тем завершується вивченням індивідуального стилю письменника, але, на жаль, словесники досі не розуміють, з якою глибиною мають справу. Для осягнення змісту кларнетичних творів необхідно усвідомити вповні добу й на її фоні творчу індивідуальність митця, його авторську трагедію. Найпоширенішим у літературознавчій науці залишається розуміння стилю як індивідуальної творчої манери окремого письменника, його мистецького таланту, неповторності [3, с. 16].

У тематиці, образності, системі ліричних форм проявляється світобачення та світосприйняття митця. Навіть якщо різні автори будуть змальовувати одні й ті самі події або одну й ту саму ситуацію, то тексти не будуть схожими, тому що там будуть різні способи типізації та різні підходи.

Неодноразово в українських школах стається так, що уроки української літератури, на яких учні повинні вивчати індивідуальний стиль того чи іншого поета, продумані не на всі сто відсотків. Сформовані вчителем завдання не скеровують увагу школярів на головні аспекти, які окреслюють митецький почерк. Унаслідок цього робота над складанням плану уроку з індивідуального стилю письменника вимагає концентрації уваги дітей щодо того, що є характерним і важливим у творчості митця. Тобто перед вчителем стоїть завдання – прослідкувати за головними темами та проблемами, які хвилювали автора, улюблені його жанри й образи, способи та засоби їх творення, особливості мови й інші чинники, що стосуються ідіостилу письменника.

Більшість українських літературознавців доводять, що індивідуальний стиль майстра слова займає найвищу ланку в художній довершеності. Цієї ланки досягають не всі митці, тому й не всі письменники можуть похвалитися своїм власним ідіостилем. Якщо перечитувати ранні твори Павла Тичини, то в них чітко виражається його індивідуальний стиль, хоча ці вірші впродовж творчості митця зазнавали окремих змін.

Для того, аби вчителеві краще та легше було пояснити учням усі тонкощі індивідуального стилю Павла Тичини, то на початку вивчення поетичної спадщини поета словеснику потрібно дати такі завдання школярам, які вони б змогли виконати під час аналізу окремих текстів автора. В цей час педагог має звернути увагу учнів, наприклад, на такі проблеми: неологізми як форми досягнення експериментальності в поезії Тичини; багатство строфічної та ритмічної будови; образи-екзоти в художньому мовленні поета; зв'язок народної пісні з віршами митця; народнопоетична основа праць автора та інші.

Варто акцентувати увагу школярів на такі поезії Тичини, як «О панно Інно, панно Інно» та «Ви знаєте, як липа шелестить...» [9]. Ці вірші є символом яскравої інтимної лірики митця, мають особливий індивідуальний почерк письменника. Разом з тим ці тексти стали народними українськими романсами, а також їх часто можна почути з уст сучасних українських співаків.

Учням, які вивчають творчий доробок Тичини, необхідно знати про пейзажні мініатюри поета. Доцільно акцентувати на тому, що ці мініатюри мають багато спільного з короткометражними фільмами, тому що в них ми можемо спостерігати за постійним рухом і безперервними змінами. Прикладом цього виступає поезія «Гаї шумлять», у ній майстер слова описує рух маленьких хмаринок, пташку, яка насолоджується красою навколишнього світу так само, як і Тичинина душа, та мініатюрний гай.

Школярі мають взяти до уваги автентичні виражально-зображувальні лінгвістичні засоби творчості Павла Тичини. До них належать оформлення звуків, тропи, поетичні фігури, віршова форма та інші. У його віршах зустрічаються оригінальні композиційні варіації, метричні та строфічні

побудови, форма вислову. Наприклад, за шкільною програмою в 11 класі вивчається поезія «Арфами, арфами...». Весна в цьому вірші на перший погляд стандартно персоніфікована й зображена у вигляді молодої дівчини, але сама поезія відрізняється від віршів інших митців. Тут весна нібито озвучена, наповнена різними кольорами. Павло Тичина використовує такий художній засіб, як антитезу, що не часто зустрічається у віршах: «Сміх буде, плач буде Перламутровий...» [9, с. 17–18]. Письменник чималу увагу приділяв звуковій інструментовці своїх поезій (звуконаслідування, рима, ритм, асонанси, звукові повтори та ін.), тому що він з ранніх років освоїв ази музичної освіти, був геніальним музикантом.

Коли учні за шкільною програмою будуть вивчати такі вірші, як «Подивилась ясно...», «Ви знаєте, як липа шелестить...», «Арфами, арфами...», «О панно Інно, панно Інно...» [9], важливо зрозуміти найвиразніші випадки звукового удосконалення. Разом з тим потрібно визначити ритмо-мелодійну та змістову важливість поезій, акцентувати увагу на віршових розмірах, які використав Тичина, та на різнобарвній ритміці. У своїй творчості автор апелює до силабо-тонічної системи та тонічного віршування.

Отже, ми можемо сказати, що вивчення у школі індивідуального стилю будь-якого письменника є надзвичайно важливим, і вчитель не має права оминати його вивчення. На жаль, шкільна програма не виділяє окремих годин для вивчення ідіостилу поетів, але словесник повинен виділити деякий час для цього, тому що коли учні розуміються на цьому, тоді їм легше сприймаються твори й вони їх краще аналізують. Це дозволить школярам ліпше підготуватись до уроків з української літератури, а також до зовнішнього незалежного оцінювання, що містить багато завдань за творами різних авторів.

Література

1. Баран Г. В., Баран І. М. Лексика збірки Павла Тичини «Соняшні кларнети». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологічна». Острог : Вид-во НаУОА, 2017. Вип. 68. С. 22–27.

2. Беценко Т. «Навколо – дзвонні звуки ...» (Звукоповтори в поезії Павла Тичини). *Культура слова*. 2016. Вип. 84. С. 56–65.

3. Беценко Т. П. Художньо-виражальні прикмети фонічної організації поетичної мови П. Тичини. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія : зб. наук. праць. 2017. № 29. Т. 1. С. 4–7.

4. Зелененька І. А. Катерина Девдера. *«Інверсія серця» – із покоління двотисячників* : Хрестоматія зі сучасної молодшої української літератури. / Упоряд., вступна стаття, біографічні та літературно-критичні статті Ірини Зелененької. Вінниця : ТП «Едельвейс і К», 2016. С. 35–36.

5. Зелененька І. А. Сергій Шкабара. *Подільські Божичі* : посібник-хрестоматія із вивчення подільської поезії останньої третини ХХ – початку ХХІ ст. / Наукові статті, коментарі та уклад. І. А. Зелененької. Вінниця : ТОВ «Твори», 2019. С. 237–238.

6. Зелененька І. А. Химерна муза поета Віктора Крупки у контексті сучасної філологічної поезії Поділля. *Святослав Караванський. Борець за волю, борець за мову* : Матеріали наук.-краєзнавчої конф., 8 груд. 2020 р. Житомир, 2020. С. 188–196.

7. Зелененька І. А. Художній ідеал у розумінні Миколи Євшана. *Постать Миколи Євшана в контексті розвитку українського модернізму* : зб. наук. праць. Вінниця : ТОВ «Твори», 2019. Вип. 6. С. 16–22.

8. Мошка О. О. Музичність як основа стильового синтезу ранньої поезії Павла Тичини (на прикладі «Замість сонетів і октав»). *Наукові записки. Національний ун-т «Києво-Могилянська академія»*. Київ, 2002. Т. 20. Ч. 1. С. 21–25.

9. Тичина П. Твори. Київ : Молодь, 1996. 287 с.

Скрипник Уляна – студентка 3 курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: сонячний кларнетизм як модерністський напрям у поезії XX століття в методичній площині.

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, старший викладач
Зелененька І. А.

Оксана Сліпко

**СТВОРЕННЯ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР У WORDWALL
ДЛЯ УРОКІВ ЛІТЕРАТУРИ
(НА ПРИКЛАДІ ВИВЧЕННЯ ПОЕЗІЙ ЛІНИ КОСТЕНКО В 7 КЛАСІ)**

Сучасний стан вивчення української літератури потребує нових підходів і переосмислення, з урахуванням комп'ютерних технологій та багатогранних можливостей мережі Internet. Учні є дітьми сучасності та інноваційності, їхнє життя не проходить без гаджетів, і тому вчителям стало важче їх зацікавити, здивувати та активізувати їхню увагу. Різноманітність інформаційних технологій дає можливість школярам розвивати навички в пошуках різних джерел, які допоможуть у навчанні, формувати творчі здібності та вміння аргументовано, розлого й образно висловлювати свої думки. Сучасному педагогу вже недостатньо використовувати на уроці лише конспект і підручник. Усі набуті знання потрібно тепер видозмінювати або трансформувати у щось нове та незнане, використовувати в нестандартній змінній ситуації, виявляти конструктивність в організації і плануванні педагогічного процесу. Комп'ютер впливає не лише на успішність та загальний розвиток учнів. Його застосування дозволяє змінити саму технологію надання освітніх послуг, зробити урок більш наочним і цікавим. Це сприятиме здійсненню диференціації та індивідуалізації навчання, формуванню знань, посилюватиме міжпредметні зв'язки, забезпечуватиме активізацію діяльності вчителя та школярів на уроці. Тому наше дослідження є актуальним на тепер. Адже інформаційно-комунікаційні технології

дозволяють найбільш ефективно реалізувати можливості, що закладені в нових педагогічних технологіях [1].

Упровадження інформаційних технологій у навчальний процес перебуває в полі зору багатьох дослідників, зокрема В. Бикова, В. Вембера, М. Жалдака, В. Зінченка, М. Іваннікова, Г. Кєдровіч, А. Комара, Н. Морзе, С. Ніколаєнка, П. Орлова, О. Спіріна, Т. Шарової, Д. Швеця та ін. Питання створення та використання дидактичних ігор у WordWall розглянуто у статті О. Стечкевича та Ю. Ткачук [3].

На сьогодні рівень сформованості інформаційної культури фахівця визначається не лише його здатністю застосовувати інформацію в різних видах діяльності, а також світоглядним баченням навколишнього світу як відкритої інформаційної системи [2].

Мета статті: описати технологію створення дидактичних ігор у WordWall для уроків літератури (на прикладі вивчення поезій Ліни Костенко в 7 класі).

Сьогодні існує багато Інтернет-сервісів для створення дидактичних ігор, які можна використовувати задля навчальних цілей. Вони є різними мовами, з різними шаблонами, безкоштовні та платні. Одним з таких сервісів є WordWall – універсальний інструмент для створення інтерактивних дидактичних матеріалів. Він є досить зручним для вчителів, адже за допомогою різноманітної бази шаблонів можна створити як інтерактивні вправи, так і їх друковані версії, що значно полегшує роботу педагога, і навіть за умови відсутності доступу до Інтернету є змога завантажити файли PDF. Якщо ж учитель не може створити гру самостійно, то на платформі є готові розробки інших авторів на потрібні теми ігор у вільному доступі. Усі завдання створюються за шаблонами, і тут важливо правильно обрати шаблон. Адже сервіс має значну кількість цікавих заготовок: від «анаграми» до «колеса фортуни».

Для урізноманітнення уроків літератури можна використати програму WordWall, яка є універсальним помічником для заохочення дітей,

привернення їхньої уваги не лише до теми уроку, але й до розуміння літератури як мови людської душі. «Важливим є те, що наповнюючи свою гру, у процесі можна змінити шаблон, без втрати введених даних. Це дає змогу вчителю підібрати найбільш ефективний формат подачі для кожного класу або ж для кожного учня індивідуально» [3, с. 316].

За допомогою цієї платформи можна допомогти школярам краще розібратися в теорії літератури, водночас повторити певні визначення, виконавши вправу на базі вірша Ліни Костенко «Крига на Одрі» (див. рис. 1).

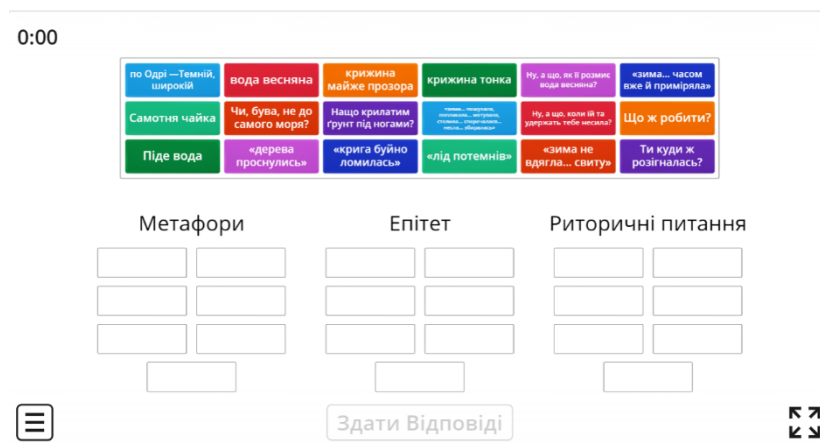

Рис. 1. Авторська вправа на сервісі WordWall

Учні сортують свої відповіді, а потім перевіряють, натиснувши на кнопку «Здати відповіді» (рис. 2 та рис. 3):

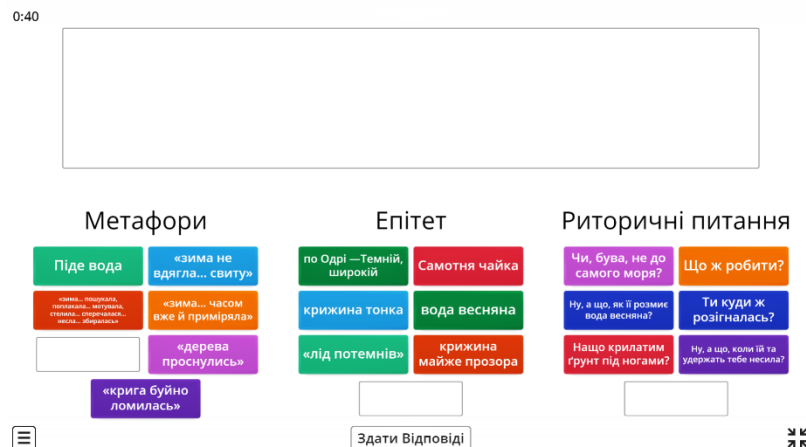

Рис. 2. Авторська вправа на сервісі WordWall

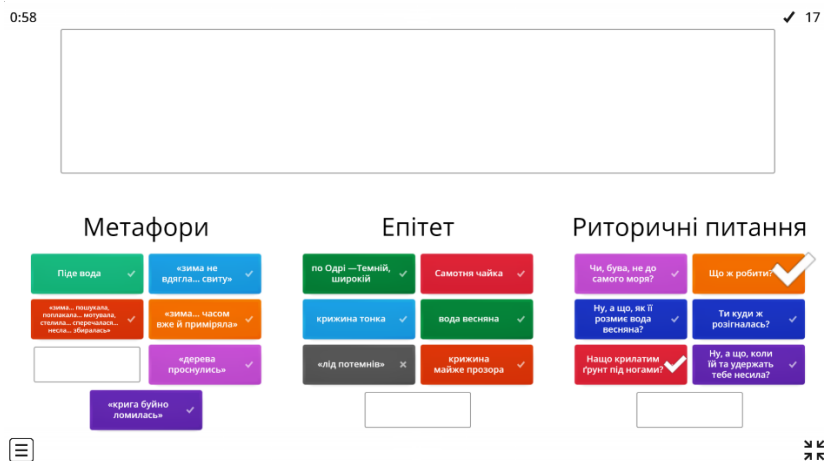

Рис. 3. Авторська вправа на сервісі WordWall

Цікава альтернатива прийому «прочитати та зазначити усно метафори, епітети, риторичні питання» є нижче зазначена гра (рис. 4). У ній був використаний шаблон «Сортування за групами», у якому були вже виокремлені вибрані художні засоби, які учням необхідно було посортувати. Вчитель може розпланувати урок з огляду на такі ігри, можна спочатку прочитати вірш, а потім зіграти, або залишити цю гру для етапу закріплення знань.

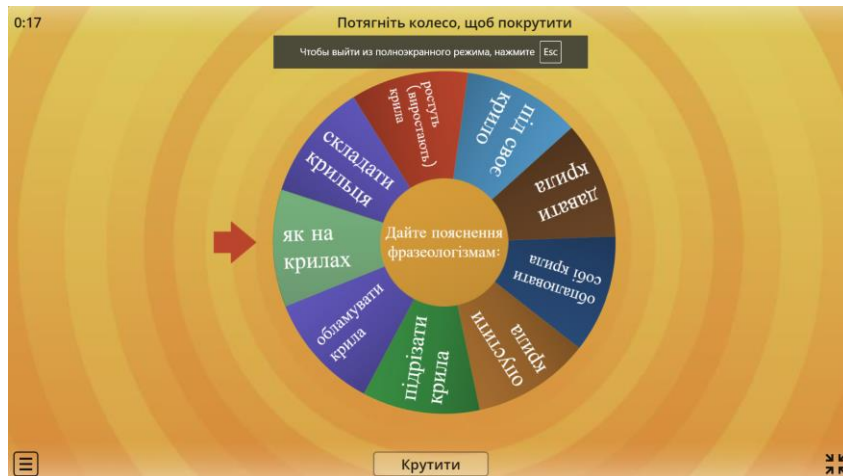

Рис. 4. Авторська вправа на сервісі WordWall

На рис. 4 представлена гра за шаблоном «Випадкове колесо» на основі вірша Ліни Костенко «Крила». У грі на учнів чекають фразеологізми, пов'язані з визначенням «крила», і дітям потрібно дати пояснення. Спочатку потрібно розкрутити колесо. Потім програма обирає будь-який фразеологізм

(школярам таке ще більше подобається, адже їм цікаво, що ж саме їм випаде), далі учень повинен пояснити значення вислову (рис. 5):

Рис. 5. Авторська вправа на сервісі WordWall

Використовуючи програму WordWall, учителям також легше перевіряти знання з біографії письменників, адже за допомогою шаблону «Відсутнє слово» школярі матимуть змогу повторити в досить цікавий спосіб інформацію, наприклад біографію Ліни Костенко, яку вивчають учні в 7 класі (див. рис. 6):

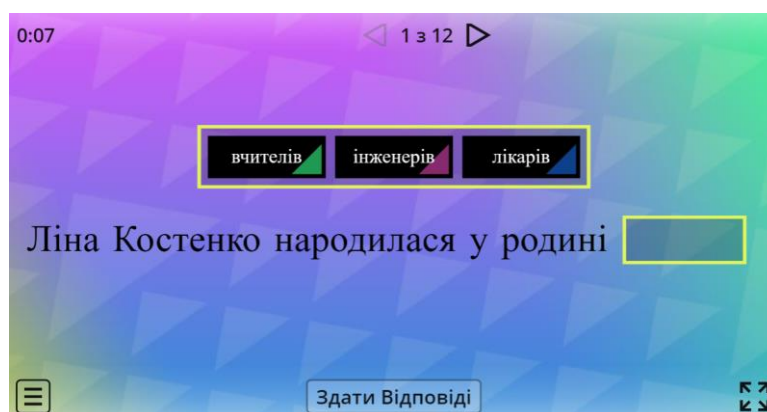

Рис. 6. Вправа на сервісі WordWall

Отже, такі освітні платформи допомагають не лише школярам, але й педагогам пізнати щось нове та незвідане, підлаштовуватися під такий формат. Можна за допомогою цієї платформи розробити навіть контрольну роботу, вибравши шаблон «Вікторина», де учень може зайти з власного телефону, вписати своє прізвище, і результати кожного буде видно після гри.

Учитель має знаходити нові шляхи заохочення молодого покоління, оскільки сучасні діти не уявляють свого життя без гаджетів. Тому досить актуальною є саме така програма, яка урізноманітнить урок, додасть родзинки до опанування навіть найскладнішої теми. Вивчення літератури за допомогою платформи WordWall дозволить семикласникам відчувати, що біографія письменника, його твори, зокрема поезія можуть бути більш цікавими. Використовуючи не лише підручник, а й онлайн-ігри «Випадкове колесо», «Кросворд» тощо, учні опановуватимуть навчальний матеріал залюбки.

Література

1. Вембер В. П. Інформатизація освіти та проблеми впровадження педагогічних програмних засобів в навчальний процес. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2007. № 2 (3).
2. Ніколаєнко С. М. Освіта в інноваційному поступі суспільства. *Освіта України*. 2006. № 60–61 (754). С. 60–61.
3. Стечкевич О. О., Ткачук Ю. П. Створення дидактичних ігор у WordWall. URL: <https://cutt.ly/cnGx4a8>

Сліпко Оксана – студентка 4 курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: впровадження сучасних інформаційних технологій навчання на уроках української літератури.

Науковий керівник – старший викладач Пойда О. А.

ЕКЗОТИЧНИЙ КОЛОРИТ ГІР У ШКІЛЬНІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ «ТІНЕЙ ЗАБУТИХ ПРЕДКІВ» МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО

Актуальність дослідження. Дидактичний потенціал епічних творів Михайла Коцюбинського, зокрема, повісті-притчі «Тіні забутих предків» відразу привернули увагу дослідників. Справді, карпатські реалії, казкова мова гуцулів, коломийки, аркан і всілякі міфологічні та ритуальні приповідки яскраво й численно вплетені в сюжетне панно твору, інтерпретуються в оповідях про реалії та про міфічних істот гірського лісу, полонин, холодних озер і річок, а також найвищого масиву гір Карпат, Чорногори, саме до цього масиву належать Говерла та Піп-Іван.

Об'єктом розвідки є виховні аспекти зображення життя гуцулів на тлі Карпат в імпресіоністичній притчевій повісті Михайла Коцюбинського «Тіні забутих предків».

Предметом дослідження є Карпати як могутній виховний образ-символ у «Тінях забутих предків» Михайла Коцюбинського.

Мета статті передбачає розгляд Карпат як методичної альтернативи за повістю-притчею Михайла Коцюбинського «Тіні забутих предків», у специфіці уявлень про гори карпатських українців.

Стан досліджень. Є чимало ґрунтовних розвідок про повість-притчу «Тіні забутих предків» Михайла Коцюбинського, це, насамперед, стилістичні нюанси «Тіней забутих предків», персонажність, зокрема. Однак образність Карпат не надто широко позиціонована, радше фрагментарно. Йдеться про розвідки щодо розвитку модернізму В. Ткаченко [4], про подільський контекст і дисидентську парадигму І. Зелененької [1, с. 79; 2, с. 58; 3, с. 61], про окремі аспекти персонажності й образності Д. Кушнарєнко [6], С. Лютіної [7], Р. Піддубної [8].

Виклад основного матеріалу. Ми дослідили, що найчастіше імпресіоніст використовував у своєму творі ті образи-діалектизми, що

розкривають у контексті екзотичність життя гуцулів, глибину їхнього знання природи, а це все витворює неповторний образ Карпат. У межах шкільної освіти вельми складно пояснити учням місцеві слова, образи-номінації, що поширені в діалектах Карпат.

Тут потрібно створити й підготувати для кожного школяра словничок, де пояснити образи, згрупувавши їх на зразок – родинність, ландшафт, побут, міфологеми: «стариня» – батьки, «любас» – коханець; «денцівка» – сопілка з денцем, «тусок» – жаль, «царинка» – огорожена сіножать, «гоц» – каміння, «чугайстир» – лісний дух. Саме ці образи-номінації карпатських реалій та ряд інших назв мають багато ілюстрацій у творі, можуть сповільнювати читання, хоча сюжет вельми захопливий та повчальний: «... заскочила повінь, люті габи збили Марічку з ніг, кинули потім на гоц і понесли поміж скелів у долину...» [5, с. 44].

Чи не в першу чергу учні вловлюють образи-назви господарських реалій (тобівка, тайстра): «... упрілі чола ловили у себе блиск смертельного світла, що запалило мінливі вогні на дротяних запасках, на чересах та тобівках...» [5, с. 25]; образи зброї (бартка): «Вітер гострий як наточена бартка, бив йому в груди, його дихання в одно зливалось із диханням гір, і гордість обняла Іванову душу...» [5, с. 90]; образи-назви господарських і житлових споруд (кошара, вівчарня): «Опустіли кошари» [5, с. 67]; ландшафтні назви (копица): «Вилізу на копицу та й си подивлю на полонинку, а ти мені затримбітай...» [5, с. 88], назви форм свят (забава): «Забава трясла стінами хати та біла хвилями зойку в спокійне ложе мерця...» [5, с. 26].

Менш зрозумілими є образи власне етнографічні: назви одягу (запаска): «Мені неня купила нову запаску...» [5, с. 83]; назви прикрас: (заплітки): «Марічка теж вже ходила в заплітках, а се значить мало, що вона вже готова й віддатись...» [5, с. 85]; назви взуття (капчури): «Вони взувалися у постолі. Мені неня купила нову запаску...! постолі...! мережані капчури...» [5, с. 83]; назви страв (бринза): «Потому всі разом пили за здоров'я маржинки, гості набирали у бербениці бринзи та в мирності знову спускались в долини...» [5, с. 99];

Особливо складними, на наш погляд, є міфологічні образи: мольфар, арідник, щезник, нявка: «Юра – мольфар стояв по той бік вориння і дивився на неї... » [5, с. 110–111]. Цю складність у поясненнях можна пояснити паралельно до міфологічних образів у драмі-феєрії «Лісова пісня» Лесі Українки, адже там є Мавка, Перелесник, Той, що греблі рве, Той, що в скалі сидить, Потерчата, Злидні та ін. Світи карпатської та волинської міфологій абсолютно паралельні – не можна зачіпати світ природи споживацьким захланством.

Складними, але легко поясненими є образи-назви музичних інструментів, вони пробуджують інтерес до колориту Карпат, тут можна ілюструвати легко, використовуючи мультимедійні записи, зокрема, з екранізації повісті-притчі (фльоляра, трембіта, денцівка): «Наш Федір зробив си таку файну фльоляру та й як заграє...» [5, с. 104].

Окрема частина образів, що найбільше інтерпретує Карпати, це образи-назви ландшафтів: топонімічні образи (плай, сигла, кичера): «Ліси ще дихали холодками, гірські води шуміли по скоках, а плай радісно підіймався угору поміж воринням...» [5, с. 109]; гідронімічні образи (гоц, крутіж): «Зразу його тягло скочити з скелі у крутіж...» [5, с. 104]; образи-фаунізми (вуйко): «Униз западалися потоки, куди не ступала людська нога, де плекався тільки бурий ведмідь, страшний ворог маржини – «вуйко»...» [5, с. 90]; орнітоморфні образи (готури, каня): «... дико на тих лісових кладовищах, забутих богом і людьми, де лиш готури гутіли та вились гадюки...» [5, с. 90]; флористичні образи (афини): «Кучерява зелень гогозів і афин запустила своє коріння у глибінь моху, а зверху сипнула росою червоних та синіх ягід...» [5, с. 80]; образи явищ природи (габа): «Марічку несла річка, а люди дивилися, як крутять нею габи, чули крики й благання і не могли врятувати...» [5, с. 94]; календарні образи (первовік): «Із первовіку не було гір, лише вода... Така вода, гейби, море без берегів...» [5, с. 100]; фізико-хімічні образи (вугляр): «... де сохнуть великі круглі боханці будзу, повіває на ватага вітер, але не може прогнати зі стаї запах вугля, сиру і овечої вовни...» [5, с. 107]; образи

родинності (неня, неньо): «Мені неня купила нову запаску...» [5, с. 83]; образи почуттів та емоцій (пільма, файний, фудульна, плохий, студений): «Велику пізьму на нас має стариня наша» [5, с. 100].

Можемо пояснити, що Михайло Коцюбинський мав доволі чітке мистецьке й дослідницьке переконання в тому, що його фольклорні, етнографічні записи про світогляд гуцулів, про Карпати, про специфічні сили Чорногори своїм формуванням сягають найдавніших часів, отже, це вельми корисно – знати власне глибоке коріння. Автор не випадково демонструє постійне дотримання гуцулами прадавніх звичаїв. Варто наголосити, що це не архаїка, а неповторність мислення українців, те, чого нема в інших культурах.

Отже, Михайло Коцюбинський у своїй модерністській, імпресіоністській повісті-притчі «Тіні забутих предків» відобразив неповторні риси нашої культури, світогляду, мови, на прикладі життя верховинських гуцулів. Карпати, Гуцульщина постали такими перед читачами, якими її бачать гуцули-верховинці, унікальна етнічна група українців, яка здавна живе в Карпатах і вважає себе дітьми природи.

Література

1. Зелененька І. Образ Карпат у повісті «Тіні забутих предків» М. Коцюбинського та у поезії Т. Мельничука. *Наукові записки: До 140-річчя від Дня народження М. Коцюбинського*. Вінниця, 2005. С. 79–84.

2. Зелененька І. А. Образи української психоісторії в поезії дисидента Тараса Мельничука. *Історико-культурна спадщина Дніпровського Лівобережжя, Курського Посейм'я та Слобожанщини: минуле і сучасність: Матеріали Другої Міжнар. наук.-практ. конф., присв. 95-річчю обрання Павла Скоропадського гетьманом Української Держави*. Глухів-Ніжин, 2013. С. 58–60.

3. Зелененька І. Лірика дисидентів Василя Стуса й Тараса Мельничука як опозиція тоталітаризму. *Філологічний дискурс* : зб. наук. праць. Хмельницький, 2020. Вип. 10. С. 61–68.

4. Історія української літератури : навч.-метод. посіб. для підготовки до державної атестації студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» денної та заочної форми навчання / Авт.-упоряд.: Н. С. Поляруш та ін. Вінниця, 2017. 178 с.

5. Коцюбинський М. Тіні забутих предків: повість. URL: <https://litgazeta.com.ua/chytaty-onlayn/kocubinskij-mihajlo-tini-zabutih-predkiv/>

6. Кушнарєнко Д. Коломийка в повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків». *Народна творчість та етнографія*. 1964. № 1.

7. Лютіна С. Іванове світове дерево. Міфопоетика повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків». *Українська мова та література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах*. 2002. № 2.

8. Піддубна Р. «Тіні забутих предків» М. Коцюбинського: міфопоетика та ліро-епос. *Слово і час*. 1992. № 11.

Сулима Анастасія – студентка 3 курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: українська імпресіоністична проза в методичній площині.

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, старший викладач Зелененька І. А.

Ольга Ткачук

**РОЗВИТОК ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ УЧНІВ
ПРИ ВИВЧЕННІ ЛІТЕРАТУРИ РІДНОГО КРАЮ
(З ДОСВІДУ РОБОТИ ВЧИТЕЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА
ЛІТЕРАТУРИ ПОГРЕБНЯКА ПЕТРА ЯКОВИЧА)**

Професія вчителя не лише одна з найпрестижніших, але й

найвідповідальніша. Оскільки сьогоднішні учні за кілька років будуть активними творцями майбутнього країни, то держава покладає на педагога основну роль – формування свідомих громадян.

Учитель має дбати про формування людини, котра здатна приймати відповідальні рішення, критично мислити, творчо вирішувати проблеми, самореалізовуватися, одним словом – компетентної особистості. Сьогодні відбувається переосмислення ролі педагога в процесі модернізації системи освіти, підвищуються вимоги до нього.

Сучасний учитель – не є транслятором нових знань. Він, фактично, – наставник, який уміє організувати процес пізнання школярів. Учня ХХІ століття важко зацікавити звичайною класно-урочною системою. Якщо педагог не збагатить її інтерактивними вправами, інноваційними технологіями, іграми, вікторинами, інтелектуальними змаганнями, цікавими історіями та розповідями з теми уроку, то продуктивність навчання, на жаль, не буде високою. Перед учителем-словесником постають більш актуальні завдання: мотивувати школярів, плекати в них любов до знань, зацікавити наукою, направити в правильне річище. Ця проблема вирішується шляхом використання інноваційних методів і прийомів. Опираючись на засади дидактики, яка наголошує на ідеї цілісності процесу навчання, тобто єдності його мети, змісту, засобів, методів і прийомів, педагог постійно повинен добирати найбільш вдалі й відповідні методи та прийоми роботи на уроці й у позакласний час.

Метою статті є опис досвіду вчителя української мови та літератури з Вінниччини Погребняка Петра Яковича. Здобувши вищу освіту у Вінницькому державному педагогічному інституті, свою педагогічну діяльність він розпочав 1983 року в Тульчинській школі-інтернаті, яка сьогодні є Тульчинською загальноосвітньою школою I-III ступенів-ліцеєм з посиленою військово-фізичною підготовкою. Учитель працює над науково-методичною темою «Краєзнавчі дослідження на уроках словесності: розвиток творчого потенціалу учнів при вивченні літератури рідного краю». Упродовж багатьох

років Петро Якович трудиться над розвитком творчих здібностей школярів на уроках української мови та літератури.

Розвиток творчої особистості, на думку педагога, вимагає впровадження таких методичних шляхів, які допомагають моделювати навчальний процес на уроках відповідно до мети, яку поставив учитель.

Найбільше стимулюють творчість та активність учнів ті завдання, які вимагають творчого підходу до їх розв'язання, систематизації вміння та навичок, умови для творчої діяльності, використання пошукових завдань, що виявляють ознаки самостійності школярів, творчої активності.

Щоб учні свідомо та глибоко засвоювали базові знання, визначені стандартами освіти, педагог використовує різноманітні методи та прийоми: дедуктивні, індуктивні, наочні, образні, репродуктивні, а найчастіше – проблемно-пошукові. Під час навчального процесу вдається до індивідуальних і групових форм роботи, всіляко заохочує пасивних школярів.

П. Я. Погребняк вважає, що важливу роль в освітньому процесі відіграє дослідницький метод. Метод дослідження або відкриття, або «розв'язання проблем», є основоположним у методиці навчання як творчого процесу відкриття дитиною себе. «Користуючись дослідницьким методом у навчанні, педагог організовує діяльність учнів, дає їм настанову на самостійне розв'язання проблеми загалом, а не лише на окремих етапах пошуку» [4, с. 86].

Шлях до розвитку творчого мислення дитини складається з кількох етапів: розвиток спостережливості, асоціативного мислення, уяви, уміння говорити нове.

Надзвичайно важливо навчити школяра спостерігати, бо чим більше матеріалу збережено в пам'яті, тим більше можливостей відкривається для роботи фантазії, тож, щоб створити новий образ, треба «оживити» в пам'яті сприйняті в минулому враження. Таку можливість для розвитку творчих здібностей учнів дає літературно-краєзнавче дослідження.

Специфікою дослідницької діяльності вчителя української мови та літератури є те, що робота, яка стосується краєзнавства, є дуже плідною. Адже

в роботі зі школярами важливо показати, що цікаві явища культури та мистецтва знаходяться поруч, у рідному місті чи селищі, слід лише уважно придивитися.

Щоб викликати в учнів зацікавленість до вивчення літературної Тульчинщини, необхідно їх навчити володіти навичками роботи з краєзнавчою літературою (збірки поезій та прози місцевих авторів, літературно-мистецькі альманахи Вінниччини та Тульчинщини: «Вітрила», «Слово про Леонтовича», що є основою для самостійних досліджень школярів, написання науково-дослідницьких робіт. Так, у 6 класі, вивчаючи вірш Станіслава Чернілевського «Теплота родинного інтиму», П. Я. Погребняк нагадує, що автор навчався в Тульчинській школі-інтернаті, і дає випереджувальне завдання – підготувати повідомлення про творчий шлях поета, оскільки, як свідчать психологи, знання, отримані в процесі дослідницької діяльності, залишають найглибший слід у пам'яті. «Учитель так повинен будувати свою розповідь, аби учні, дізнаючись про найважливіші факти формування й реалізації особистості митця, пройнялися його гуманною, людяною вдачею, усвідомили його передові суспільні погляди, високі художні смаки, побачили Людину з великої літери, громадянина-патріота» [3, с. 200].

При вивченні «Літератури рідного краю» словесник добирає художні тексти за такими принципами:

- високих естетичних критеріїв;
- жанрово-тематичної розмаїтості;
- урахування вікової психології;
- осучаснення змістового матеріалу.

Саме тому на уроках літератури рідного краю школярі знайомляться, насамперед, з творами, які для них цікаві й актуальні у контексті нинішнього життя, близькі та зрозумілі сучасній молодій людині, яка живе в бурхливому комунікативному та інформаційному просторі. Особливий акцент робиться на тих художніх текстах, що сприяють зародженню у свідомості та підсвідомості молодій людині якостей, які є носіями позитивної, життєствердної енергії.

Ознайомлюючи дітей з творами літераторів-земляків, Петро Якович не вимагає прийняття єдиної думки, не диктує своє прочитання тексту, а лише спонукає до певних оціночних висновків.

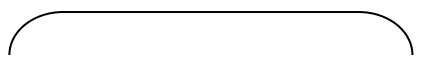
Ефективними формами роботи є зустрічі із земляками – членами районного літературно-мистецького об'єднання «Оберіг», літературні конференції, презентації збірок місцевих поетів і письменників, літературні вечори, «заочні подорожі», літературний монтаж, перечитування щоденників з демонстрацією світлин та ілюстрацій, учнівські повідомлення, художні читання і, як результат пошукової діяльності, написання рефератів та науково-дослідницьких робіт.

Саме тому при вивченні теми «Література рідного краю» П. Я. Погребняк часто організовує уроки різних типів: урок-зустріч, урок-концерт, урок-усний журнал, урок-прес-конференція, урок-екскурсія.

Творчість поетів рідного краю педагог використовує не тільки на уроках літератури, але й на уроках української мови. Так, при вивченні теми «Складне речення» вчитель пропонує виписати з текстів цих поезій речення, пояснити розділові знаки, скласти схеми речень. Наприклад, до наступних рядків вірша Любові Маслової складають таку схему речення:

Коли сниться калиновий гай,
І пробуджує зболену втому,
То вже кличе покинутий край
З журавлями вертатись додому. (Любов Маслова)

Коли?

(Коли ...), [...]

Використання краєзнавчого матеріалу на уроках словесності педагог практикує під час проведення «поетичних диктантів», списування, навчальних диктантів, створення вправ «Я – поет». На уроках з розвитку зв'язного мовлення проводяться обговорення збірок поетів-земляків.

Складаючи речення, твори-мініатюри, учні збагачують лексичний запас,

відкривають нові сторінки історії рідного краю. У такий спосіб вихованці П. Я. Погребняка демонструють рівень мовленнєвої культури.

Завдяки творчій діяльності у школярів формується бажання отримувати знання з української мови та літератури, пізнавати ментальність українців. І це педагог вважає найвищим своїм здобутком.

Погребняк Петро Якович вважає, що вчитель, який сам постійно навчається, може більше віддавати своїм вихованцям. Науково-дослідницька робота збільшує сфери зацікавлень педагога і дає можливість захопити своїм предметом дітей, удосконалювати методику навчання, сприяє незмінному росту його власних знань.

Петро Якович на своїх уроках створює умови для розвитку творчого потенціалу учнів. Для цього, на його думку, потрібні оригінальність, нові думки та дії, високий рівень знань, уміння аналізувати явища, порівнювати, узагальнювати. Його уроки вповні дозволяють розкрити природні здібності школярів, допомогти їм знайти своє місце у житті, ставити мету й досягати її.

Література

1. Мицишин М. М. Роль педагога в сучасних умовах розвитку суспільства. *Управління в освіті* : зб. матеріалів V Міжнар. наук.-практ. конф., 14–16 квітня 2011 р. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2011. С. 205–206.

2. Погребняк П. Я. Краєзнавчі дослідження на уроках словесності: розвиток творчого потенціалу учнів при вивченні «Літератури рідного краю». URL: <https://cutt.ly/5nAXjGN>

3. Пойда О. А. Українська література як джерело морального виховання школярів (на прикладі вивчення життєпису та творчості Михайла Коцюбинського). *Information society: modern transformations. Monograph. Інформаційне грамадство: сучасня трансформації. Манаграфія. Інформаційне суспільство: сучасні трансформації. Монографія. Vinnytsia-Mogilev* : ФОП Корзун Д.Ю., 2020. 401 с.

4. Професійна освіта: словник : навч. посіб. / Уклад С. У. Гончаренко та ін.; за ред. Н. Г. Ничкало. Київ : Вища школа, 2000. 380 с.

Ткачук Ольга – студентка 4 курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: вивчення педагогічного досвіду вчителя-словесника.

Науковий керівник – старший викладач Пойда О. А.

ДЛЯ НОТАТОК

МЕТОДИЧНИЙ ПОШУК УЧИТЕЛЯ-СЛОВЕСНИКА

ВИПУСК 9

Науково-методичний збірник засновано у 2009 р.

ЗАСНОВНИК:

Кафедра методики філологічних дисциплін і стилістики української мови
факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського

Загальна редакція: канд. філол. наук, доц. Віннічук А. П.

Упорядник: канд. пед. наук, асист. Петрович О. Б.

Верстка: Драпак Д. В.

Підписано до друку 04.06.21.
Формат 64х90/16. Папір офсетний.
Друк цифровий. Гарнітура Times New Roman.
Умов. друк. арк. 12,5. Обл.-вид. арк. 11,62.
Наклад за замовленням. Зам. № 4688.

Віддруковано з оригіналів замовника.
ФОП Корзун Д.Ю.

Видавець ТОВ «Твори»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 6188 від 18.05.2018 р.
21027, а/с 8825, м. Вінниця, вул. Келецька, 51а.
Тел.: (0432) 69–67–69, 603–000.
E-mail: info@tvoru.com.ua, <http://www.tvoru.com.ua>